

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE
TÜRKİYE**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **İsmail SARI**

İstanbul, 2010

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE
TÜRKİYE**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:
İsmail SARI
Öğrenci No:
060771030

Danışman:
Doç. Dr. Şenol DURGUN

İstanbul, 2010

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi, Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı bir yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığına and içerim.
09.02.2010

ADAY: İsmail SARI

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

09/02/2010

Enstitümüz Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler bilim dalı tezli yüksek lisans öğrencilerinden 060771030 İsmail SARI Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği “ Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye” BAŞLIKLİ tezini, Yönetimin kurulumuzun 29.01.2010 tarih ve 2010/3 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri komite üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında **Oybirliği** ile **Kabul** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

İZLEME KOMİTESİ

Danışman
Doç. Dr. Şenol DURGUN

Üye
Prof. Dr. Mithat BAYDUR

Üye
Yar. Doç. Dr. Muzaffer ÜREKLİ

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam süresince sağladığı destekleri ve bana yol gösterici olması amacıyla öne sürdüğü değerli görüşleri ve tavsiyeleri için tez danışmanı değerli hocam Doç.Dr. Şenol DURGUN'a, eğitimimde büyük katkıları olan değerli hocam Prof.Dr. Ahmet DAVUTOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Sağladıkları sevgi ve huzur dolu çalışma ortamı ile tezi hazırlama süresince bana büyük destek sağlayan eşim Zümrüt'e ve kızım Bengisu'ya teşekkür ederim.

Kızma, Bengisu

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE TÜRKİYE

Tezi Hazırlayan: İsmail SARI

Özet

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin Ortadoğu politikasını ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sonrası dönemde bu politikaya uyum sürecini ve bu süreçte Türk dış politikasının dönüşümünü konu almaktadır. Avrupa Birliği üyelerinin ve adaylarının dış politikalarında meydana gelen değişikliklerin incelenmesi Avrupalılaşıma olarak tanımlanmaktadır. Tezde Ortadoğu özelinde Türk Dış Politikasının Avrupalılaşması ortaya konulmuştur.

Ayrıca Avrupa Birliği'nin gelişimine özel bir önem vererek, birliğin "Ortak Dış Politika" üretip üretmediğini tespit edebilmek için Ortadoğu'daki İsrail-Filistin Çatışması ve Irak İşgali gibi sorun alanları üzerinde yoğunlaşmış, bu sorun alanlarından hareketle de Avrupa Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik siyasi dış politik yaklaşımı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak; stratejik düzlemde etkili olan bölgesel politikalar konusunda Avrupa Birliği ile Türkiye'nin sürdürdü geldiği pozisyonların uzlaştırılabilmesi/uyumlaştırılması entegrasyon sürecinin en çetin alanlarından birini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki çelişki potansiyeli taşıyan bölgesel ölçekli stratejik farklılaşmalar Ortadoğu bölgesi söz konusu olduğunda Soğuk Savaş dönemine kadar uzanabilecek unsurlar barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Avrupa Siyasi İşbirliği, Ortadoğu, İsrail-Filistin Çatışması, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa Komşuluk Politikası

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni	
Jüri Sayfası	
Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler	
İngilizce Özet ve Anahtar Kelimeler (Abstract)	
İçindekiler	
Kısaltmalar	

GİRİŞ	6
I. BÖLÜM	9
AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ VE ENTEGRASYON KURAMLARI	9
A. ENTEGRASYON KAVRAMI	10
B. ENTEGRASYON KURAMLARI	12
1. Federalizm	12
2. Neo-Fonksiyonalizm (Yeni İşlevselcilik)	15
3. Hükümetlerarasıcılık	20
4. Yeni Entegrasyon Yaklaşımları	23
II. BÖLÜM	28
AVRUPA ENTEGRASYONU VE ODGP	28
A. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ODGP OLUŞTURMA ÇABALARI	28
B. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARASI SİSTEMİN DÖNÜŞÜMÜ VE AB	34
C. SOĞUK SAVAŞ SONRASI AVRUPA ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI	37
1. Maastricht Antlaşması ve ODGP	38
2. Amsterdam Antlaşması: İlişkilerin Geliştirilmesi ve Derinleştirilmesi	40
3. Ortak Dış Politikadan Ortak Avrupa Ordusuna: AGSK	42
4. AB Anayasası ve Lizbon Antlaşması	45
III. BÖLÜM	52
DIŞ POLİTİKANIN AVRUPALILAŞMASI	52
A. DIŞ POLİTİKANIN AVRUPALILAŞMASI VE KÜÇÜK ÜYELER	54
B. DIŞ POLİTİKANIN AVRUPALILAŞMASI VE ÜÇ BÜYÜKLER	58
1. Almanya'nın Yaklaşımı	58
2. Fransa'nın Yaklaşımı	60
3. İngiltere'nin Yaklaşımı	61
IV. BÖLÜM	64

AB’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI	64
I. ORTADOĞU KAVRAMI	64
II. ORTADOĞU’NUN STRATEJİK ÖNEMİ VE AVRUPA BİRLİĞİ	66
A. AB VE ORTADOĞU SORUNU	71
1. Soğuk Savaş Dönemi AT ve Ortadoğu Sorunu.....	73
2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: AB ve Ortadoğu Barış Süreci	77
3. AB’NİN BÖLGESEL POLİTİKALARI VE ORTADOĞU SORUNU	83
B. IRAK KRİZİ VE AB.....	90
1. İkinci Irak Savaşı; Transatlantik İttifakta Kırılma	91
2. AB’nin Irak Politikası ve AB Üyelerinin Farklı Dış Politika Yaklaşımları	95
V. BÖLÜM.....	99
TÜRK DIŞ POLİTİKASININ AB’YE UYUMU: ORTADOĞU ÖRNEĞİ	99
A. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ AVRUPALILAŞMASI	103
B. TÜRKİYE’NİN YENİ ORTADOĞU POLİTİKASI	108
1. Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm	111
2. Irak ile İlişkilerde Dönüşüm.....	117
3. Komşularla Sıfır Problem: Suriye ve İran İlişkileri	122
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	136
ÖZGEÇMİŞ	149

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser.
a.g.m. : Adı geçen makale
AAO : Avrupa Akdeniz Ortaklığı
AAT : Avrupa Atom Topluluğu
AB : Avrupa Birliği
ABA : Avrupa Birliği Anlaşması
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK : Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı
AGİT : Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AGSK : Avrupa Güvenlik Savunma Kimliği
AGSP : Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇA : Avrupa Kömür Çelik Anlaşması
AKÇT : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP : Avrupa Parlamentosu
API : Avrupa Politik İşbirliği
APT : Avrupa Politik Topluluğu
ASI : Avrupa Siyasi İşbirliği
AST : European Depence Community
BAB : Batı Avrupa Birliği
bkz. : Bakınız
BM : Birleşmiş Milletler
BOP : Büyük Ortadoğu Projesi
C. : Cilt
Der : Derleyen
EAD : Avrupa Arap Diyalogu
EFTA : Avrupa Serbest Ticaret Alanı
EIB : Avrupa Yatırım Bankası
ENP : European Neighborhood Policy
ENPI : European Neighborhood Instrument
EUMC : Avrupa Birliği Askeri Komitesi

EUROMED : Avrupa-Akdeniz Ortaklık Komitesi

FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü

IFOR : Birleşmiş Milletler Uygulama Gücü

IMF : International Monetary Fund

KAP : Küresel Akdeniz Politikası

KİM : Körfez İşbirliği Meclisi

MDAÜ : Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri

MEDA : Medterrian Economical Development Area

NATO : North American Treaty Organization

No : Numara

ODGP : Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

PSC : Political and Security Committie

SFOR : Stabilization Force

s : Sayfa

S : Sayı

STA : Serbest Ticaret Anlaşması

UNPROFOR : Birleşmiş Milletler Koruma Gücü

Vol : Volume

YAP : Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası

GİRİŞ

Soğuk Savaşın sona ermesi Avrupa Birliği'nin "küresel dengeler içindeki konumunu büyük ölçüde etkilemiştir. Soğuk Savaş süresince siyasi, ekonomik ve askeri parametreler açısından bir bütün olarak değerlendirilen ve Batı Blokunun Avrupa-merkezli bölgesel bir ekonomik entegrasyon ünitesi olarak görünen AB, özellikle Varşova Paktı'nın dağılması ve Almanya'nın birleşmesi ile birlikte gittikçe artan bir hızla önce Batı Bloku içinde özerk bir kimlik kazanmış daha sonra da Maastricht Anlaşması'ndan sonra başlı başına bir güç ve çekim alanı haline almıştır."¹

Bu bağlamda "uluslararası sistemin belirleyici güç merkezi olmakla iki kutup arasında mücadele alanı olmak arasında büyük bir gerilim yaşayan Avrupalı güçler, AB'nin uluslararası dengeler içindeki yeni konumu ile daha büyük ölçekli bir güçler dengesinin aktörlerinden birisi olma süreci içindedirler. Bu süreçte AB'yi bekleyen en önemli sınav; Birlik üyesi ülkelerin ulusal çıkarları ile AB'nin total çıkarı arasında nihai bir uyum sağlayarak küresel dengeler içinde hem bir bütün olarak hem de üye ülkeler olarak etkin bir konum kazanabilmektir."²

"1993'de ortaya çıkan Avrupa ortak dış ve güvenlik politikası; Körfez Krizi (1991), Slovenya ve Hırvatistan (1991-92), Bosna-Hersek (1992-95), Kosova (1999), Makedonya (2000) ve Irak (2003) krizlerinde etkili bir ortak Avrupa dış politikası ortaya çıkarmada başarısız olmuştur."³ Fakat AB üye devletlerinin dış politika davranışlarını AB'nin etkilerini dikkate almadan değerlendirebilmek olası değildir. Bu nedenle tezimizde AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Ortadoğu örneğinde incelenirken; üye ülkelerin ulusal politikalarının uzlaştığı İsrail-Filistin Sorunu ile farklılaştığı Irak İşgali'ne özel önem verilmiş, bu iki sorun üzerinde yoğunlaşarak, Birlik politikası ile ulusal politikalar arasındaki gerilim alanları analiz edilmeye çalışılmıştır. AB'nin iç ve dış dinamikler arasında dengeli bir strateji oluşturmasına yönelik gösterilen ve son dönemde büyük bir ivme kazanan çaba, Avrupa Birliği'nin önümüzdeki yüzyılda küresel dengeler içinde alacağı yeri belirleyecektir.⁴

¹ http://www.avrasyademokrasi.org/genisleyen_ab_guneykafkasya_tugrulveli.html?

² Savutoğlu, A., Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslar arası Konumu, İstanbul, 2001

³ <http://savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=17253>

⁴ agm.

“10–11 Aralık 1999 Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin AB’ye tam üye olmaya “aday ülke” olarak kabul edilmesi ile başlayan ve 17 Aralık 2004’de müzakere tarihi olmasıyla halen devam eden dönemde, Türk siyaseti hızlı ve kapsamlı bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Özellikle Türk siyasetinin “iç boyutunun” ciddi bir dönüşüme uğradığı konusunda oldukça yaygın bir anlayış vardır. Bu dönüşüm, Türkiye’nin siyasi, ekonomik, hukuki, idari ve güvenlikle ilgili alanlarda Avrupa Birliği’nin “şartlarına” uygun bir noktaya doğru dönüşmekte olduğu anlamına gelmektedir. Fakat bu süreçte Türk dış politikasının da AB dış politikası ile uyumlaştırılması/ uzlaştırılması gerekmektedir.”⁵

Stratejik düzlemde etkili olan Balkanlar, Kafkaslar ve daha grift ilişki ağlarını bünyesinde barındıran Ortadoğu’ya yönelik bölgesel politikalar konusunda AB ile Türkiye’nin sürdürüle geldiği pozisyonların uzlaştırılabilmesi entegrasyon sürecinin en çetin alanlarından birini oluşturmaktadır. Biz de tezimizde, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylığının Türk dış politikasını Avrupa Birliği’nin dış politikasına nasıl yaklaştırdığını Ortadoğu örneğinde analiz etmeye çalıştık.

Bu tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Avrupa dış politikasına dair teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılmış, Avrupa’nın bütünleşme yönündeki gelişmeleri ile birlikte, farklı teorik yaklaşımların açıklayıcı kapasiteleri incelenmiştir. Çalışmada, Avrupa bütünleşmesinin mevcut yapısının ve varacağı noktanın tek bir kuram etrafında incelenemeyeceği, her bir kuramın Avrupa bütünleşmesinin yalnızca bir parçasını ya da bir dönemini açıklayabildiği yaklaşımı benimsenmiştir. Teorik yaklaşımın, AB’nin doğasını anlamadaki ve Avrupa dış politika analizi açısından önemi gösterilmeye çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, ODGP’nin tarihsel gelişimi, ortak dış politika belirleme zorunluluğu, kurumsal anlamda ODGP’nin şekillenmesi, ODGP’nin AB anlaşmalarında üçüncü sütun olarak yer alması, ODGP’de kurumsal yapı ve karar alma süreçleri, ortak dış politika araçları, ODGP’nin karşılaştığı sorunlar ve geleceği ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezin üçüncü bölümde, üye ve aday ülkelerin dış politika tutum ve davranışları “Dış Politikanın Avrupalılaşması” başlığıyla incelenmiş, AB’nin ulus-üstü politikalarının, ulusal

⁵ <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=266219>

politikalar üzerindeki etkisi farklı örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır Bu bölüm AB'ye adaylık sonrası Türk dış politikasındaki değişikliklerin analizi için de temel teşkil etmektedir.

Tezin dördüncü bölümünde, İsrail-Filistin Sorunu ve Irak İşgali özelinde AB'nin Ortadoğu politikası analiz edilmiştir. AB'nin bölgeye yönelik ortak bir Avrupa dış politikası ortaya koymadaki başarı/ ya da başarısızlığı bu örnekler üzerinden incelenmiştir.

Son bölümde ise; Türk dış politikasının adaylık sonrası dönemde, yine Ortadoğu örneğinde, nasıl Avrupalılaştığı / ya da nasıl Avrupalılaşıma sürecini yaşadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ VE ENTEGRASYON KURAMLARI

Avrupa bütünleşmesi süreci üye devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyen uluslararası yapısı, üye devletlerin ulusal yetkilerini aşan uluslar-üstü karakteri ve bireylerden ulusal baskı gruplarına, hükümetler-dışı kuruluşlardan uluslararası örgütlere kadar uzanan geniş bir yelpazedeki uluslararası politika aktörlerinin davranışlarını etkileyen niteliği ile uluslararası ilişkiler ajandasındaki yerini almıştır.⁶ Avrupa Birliği'ni (AB) anlamak; bu çerçevede normlar, kurumlar, kimlikler, tercihler ve davranışlar üzerine nüfuz edebilmek için öncelikle AB'nin doğasını anlamak gerekmektedir. AB'nin dinamik ve değişken yapısı, çok unsurlu ve çok yönlü yönetim alanları arasındaki değişim ilişkisi, Birlik içinde egemenliğin doğası ve paylaşımı sorunu tanımlama problemini zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda AB'nin dinamik yapısı, bu konudaki çalışmaların büyük bir kısmını, daha araştırma aşamasında bile "eski" hale getirmektedir. Bu durumda, hiçbir çalışmanın AB'nin son durumunu yansıtmaya olanağını bulamayacağı açıktır.⁷

AB ile ilgili çalışmalarda AB'nin dış politikasının teorik boyutu üzerinde fazla durulmamıştır. Birkaç istisna dışında bu teorilerin çoğu Avrupa bütünleşmesinin yalnızca ekonomik alanını açıklamakla yetinmiştir.⁸ Farklı teorik yaklaşımların açıklayıcı kapasitelerinden faydalanılarak; Avrupa entegrasyonu ve bunun üye ülkelerin ve Türkiye gibi birlik üyeliğine aday ülkelerin dış politikaları üzerine etkisine dair, teorik bir çerçeve çizmek amaçlanmaktadır. *"Avrupa bütünleşmesinin mevcut yapısının ve varacağı noktanın tek bir kuram etrafında incelenemeyeceği, her bir kuramın Avrupa bütünleşmesinin yalnızca bir parçasını ya da bir dönemini açıklayabildiği yaklaşımı benimsenmiştir."*⁹

⁶ Açıkmışe, S., "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", Uluslararası İlişkiler, C.1, S.1., Bahar 2004, s.2.

⁷ Dedeoğlu, B., Düünden Bugüne Avrupa Birliği, İstanbul, 2002, s. 9.

⁸ Ülger, K., Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme, İstanbul, 2002, s.30.

⁹ agm.

A. ENTEGRASYON KAVRAMI

Bugün “küreselleşme süreciyle artan bölgeselleşme eğilimleri, entegrasyon/bütünleşme olgusunu uluslararası ilişkilerin önemli bir gündem maddesi haline getirmiştir. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ‘entegrasyon’ kavramını açıklamaya çalışan ve buna ilişkin kuramlar geliştiren çalışmalar yapılmış olmasına karşın, entegrasyonun ne olduğu hakkında tam bir görüş birliği mevcut değildir.¹⁰ Öncelikle belirtmek gerekir ki, “entegrasyon” , bir örgüt oluşturmaya yönelik işbirliğinden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bütünleşme yoluyla bir araya gelme kararı veren aktörler, yapılarını, politikalarını ve araçlarını “uyumlaştırma”yı değil, “birleştirme”yi , daha ileride de “tek”leştirmeyi kabul etmiş olurlar.¹¹ Entegrasyon teriminin bir süreç mi, bir durum mu yoksa her ikisi birden mi olduğu konusunda bilim adamları arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.”¹²

Yapıcı’nın belirttiği gibi “entegrasyonu bir durum olarak görenler arasında en kapsamlı tanımı Amitai Etzioni gerçekleştirmiştir. Ona göre entegrasyon; “Farklı devletlerden oluşan bir kurumun, zorlama araçlarını kullanma yetkisini ele geçirmesi, karar verme mekanizmasına sahip olması ve bu devletlerin vatandaşları için siyasi bir kimlik oluşturabilmesi durumudur.”¹³ Entegrasyonu bir duruma yol açan bir süreç olarak değerlendiren teorisyenler arasında da Ernest Haas dikkati çekmektedir. Haas’a göre entegrasyon; “Farklı ulusal ortamlara sahip politik aktörlerin bağlılıklarını, beklentilerini ve politik eylemlerini, kurumları üye devletler üzerinde yetkiye sahip yeni bir merkeze devretmeleri, bu şekilde oluşan yeni birimin organlarının aldığı kararların ve yargı yetkisinin ulusal birimlerce kabul edilme sürecidir”¹⁴ Sonuçta, ‘entegrasyon’ terimi, farklı ulusal birimlerin siyasi birleşmelerine yönelik bir süreç ya da bu birleşmenin bir ürünü olarak görülmektedir.”¹⁵

¹⁰ Puchala, J. D., “Of Blind Men, Elephants and International Integration”, Journal of Common Market Studies, Mart 1972, s. 267.

¹¹ Dedeoğlu, B., “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler”, Düünden Bugüne Avrupa Birliği (Der. B.Dedeoğlu) , İstanbul, 2003, s.17.

¹² Yapıcı, İ., “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 3, 2007, ss. 130-157.

¹³ Etzioni, A., “A Paradigm for the Study of Political Unification”, World Politics, XV , 1962, s. 69. Aktaran. Haas, a.g.e., s. 27.

¹⁴ Haas, B.E., The Uniting of Europe; Political, Social, and Economic Forces 1950-57, California, 1958, s. 16.

¹⁵ **Aktaran;** Yapıcı, İ., “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 3, 2007, ss. 130-157.

Uluslararası sistemde görülen entegrasyon hareketlerinin en başarılılarından biri olan AB'nin, ortak pazardan tek pazara, ekonomik ve parasal birlikten siyasal birliğe uzanan bütünleşme sürecinde, ilgili ülkeler arasındaki işbirliğinin doğası önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Bu nedenle genel bütünleşme tanımlamalarından farklı, Avrupa bütünleşmesi konusunda ortak kabul görmüş bir tanımdan bahsetmek çok zordur. AB'nin ne bir politik sistem ne de bir uluslararası örgütlenme olarak değil; her ikisi arasında (*in-between*) bir yapı olarak görülmesi gereken hybrid/karma bir biçim olduğu ifade edilmektedir. Fakat antlaşmalar içinde de tanımlanan yapısı ile AB konusunda öne çıkan bütünleşme tanımı, AB'nin "*sui generis*" yani kendine has bir yapılanması olduğu şeklindedir

B. ENTEGRASYON KURAMLARI

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile başlayan, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ile devam eden ve günümüzde Avrupa Birliği aşamasına varmış olan Avrupa entegrasyonunu açıklamaya çalışan ilk yaklaşımlar 1950’li ve 1960’lı yıllarda, federalizm, ve işlevselcilik (functionalism) olmuştur. Avrupa’nın ekonomik ve siyasi bütünleşmesi ile Avrupa bütünleşme teorileri eş zamanlı gelişmeye başlamış, bütünleşme sürecinde pratik ve teori birbirine bağlantılı hale gelmiştir Uluslararası ilişkiler teorilerinde 1980’lerden sonra yapılan çalışmalara ise; özellikle Ernst Haas’ın neo-fonksiyonalizmi (neo-functionalism)¹⁶ ile Stanley Hoffmann’ın hükümetlerarasıcılık (intergovernmentalism)¹⁷ yaklaşımları arasındaki tartışma hükmetmiştir.¹⁸ 1990’ların ikinci yarısında da yeni bir düşünce okulu olarak Sosyal İnşacılık (social constructivism) ortaya çıkmış, Avrupa akademik çevrelerince taraftar bulmaya başlamıştır.¹⁹ Bu teorilerden neo-fonksiyonalizm diğerlerine göre daha fazla kabul görmüştür.

1. Federalizm

Federalizm ve federasyon terimleri Avrupa Birliği’ni açıklayan yönetim teorileri tarafından kullanılmaktadır²⁰. Federal yapı ya da federalizm egemenliğin bir temel anayasa çerçevesinde merkezi ve bölgesel idareler arasında bölünmesidir.²¹ *“Aynı zamanda devletlerin egemenlik haklarının sınırlı olduğu federal düzenleme, ulus devletlerin eklemlendirilerek, bazı yetki düzeylerindeki politika belirleme hakları kendilerinde kalmak üzere, merkezdeki yönetim aygıtının otoritesine bağlanmalarını öngören bir bütünleşme yaklaşımıdır da.”*²² Federalizm, bütünleşme teorileri arasında en sıkı bütünleşmeyi öngören modeli geliştirmiştir. Buna göre Avrupa’da federalizmi savunanlar devletlerarasındaki sorunların çözümünü, egemenliğin ulus-

¹⁶ Haas, E., “Turbulent Fields and Theory of Regional Integration”, International Organization, Volume 30, 1976, ss.173-212

¹⁷ Kaarlejavi, J.K., “New Institutionalism and the Study of European Institutionalization”, University of Sheffield Political Economy Research Center, September 2003, ss. 1-5

¹⁸ Smith, S., “Alternative Approaches to International Theory”, The Globalization of World Politics, (Der. J. Baylis-S. Smith), Oxford, 2001, s. 271-294.

¹⁹ Jachtenfuchs, M., Deepening and Widening Integration Theory, London, 2002, ss.650-657

²⁰ Özcan, M., Harming Foreign Policy: Turkey, the EU and the Middle East, New York, 2008, s.5.

²¹ Lodge, J., Institutions and Policies of the European Community, London, 1983, s.9.

²² Karakaş, Y., Avrupa Birliği’nde Siyasal Entegrasyon, Ankara, 2002 s.12. aktaran; http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C15S12008/149_161.pdf

devletten ulus-üstü bir yapılanma olan ve anayasal bir düzen etrafında kurulan federe devlete devredildiği bir oluşumla mümkün olacağını öngörmüşlerdir.²³

Birinci Dünya Savaşı ile Avrupa’da güçler dengesi sisteminin çökmesi, Avrupa barışının pek de sağlam temeller üzerine kurulu olmadığını göstermişti. *“Savaşın yıkıcılığından etkilenenler, çıkış yolu olarak Avrupa devletleri arasında birlik oluşturulması fikrini öne sürmüşlerdir Bu dönemde, 1923 yılında Kont Richard Coudenhove-Kalergi tarafından, “Pan Avrupa Hareketi” adıyla ilk örgüt kurulmuştur. 1926 yılında ise Avrupa İşbirliği Derneği (Association for European Cooperation) adıyla Cenevre’de kurulan bir başka örgüt ise kısa sürede Paris, Berlin ve Londra gibi Avrupa’nın önde gelen kentlerine şubeler açmış ve birleşik Avrupa düşüncesinin yayılmasını sağlamıştır.”*²⁴

İkinci Dünya Savaşı süresince de, olası bir Birleşik Avrupa siyasal yapısının barış getirici potansiyel gücünden birçok bağlamda söz edildi. *“1929 yılında Aristide Briad, Milletler Cemiyeti içinde “Avrupa Federal Birliği” adıyla bir birim kurulması fikrini öne sürmüş²⁵, bu düşünceleri destekleyen Churchill ise 1930 ve 1938’de iki makale yazarak, Avrupa’da ABD benzeri bir devlet yapılanması oluşturulması ve bunun adının “Avrupa Birleşik Devletleri” olması görüşünü ortaya atmıştır.”*²⁶ Savaş sonrasında ise; Jean Monnet, Walter Hallstein ve Altiro Spinelli gibi kendilerini Avrupa Birleşik Devleti düşüncesine adanmış ve görece etkili kişilerin ortaya çıkışıyla bu konuda uygulamada önemli bir yol alınacağı düşünüldü. Aralarında Beveridge, Brailsford, Hayek ve Jennings’in de bulunduğu birçok ünlü kişi ‘Birleşik Avrupa’ tasarıları ürettiler.²⁷

Savaş sebebiyle Avrupa’da yaşanan ekonomik kayıpların büyüklüğü ve devletlerin siyasi alanda ulusalcı politikalarından kolay vazgeçmeyeceklerinin anlaşılması, federasyon planlarından ziyade ekonomik yeniden yapılanmayı zorunlu ve öncelikli kılmıştır. Bu sebeple, 1945’e gelindiğinde federal birlik düşüncesi her ne kadar pek çok kişinin zihninde yaşamaya

²³ Mutimer,D., “Theories of Political Integration,” , European Integration Theories and Approaches, (Der. H.J.Michelman-P.Soldatos), New York, 1994, s. 19.

²⁴ Deutchsh,K.W., The Analysis of International Relations, New Jersey, 1978, s.16. Erbil Özdemir, Oradoğu Barışında Güvenlik ve İşbirliği Modeli Arayışı, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi,

²⁵ Karluk,S.R., Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, 1998, s.2

²⁶ Ülger,K., “AGSP’nin Arkaplanı, Olusumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları”, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Der. R.İnanç-H.Taşdemir), Ankara, 2002, s.90

²⁷ Çakır, E.A., Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları, İstanbul, 2001, s. 12

devam etse de, çoğunluk ulus-üstü siyasi kurumların da desteklediği, ekonomik işbirliğini öne çıkaran, daha işlevsel bir yaklaşımı benimsemeye başlamıştı. Savaş sonrasında Avrupa ekonomisinin kötü durumda oluşu ve dünya ekonomisi içindeki rolünün gitgide azalması, Almanya'nın yeniden güçlenmesinin önlenmeye çalışılması, Sovyetler Birliği'nden algılanan komünizm tehdidi, ABD'nin bu uluslararası ortamda Avrupa'ya topluca hareket etme yönünde baskı yapması fonksiyonalist yaklaşımın federal yaklaşıma göre daha çok destek görmesine neden oldu.²⁸

Avrupa Federalizmini savunan önemli bir kesim²⁹ varlığını sürdürmekle beraber, Avrupa bütünleşmesini savunan ilk kuşağın heyecanı kadar büyük bir heyecandan söz etmek artık güçleşmiştir. Ancak 11 Eylül'den sonra güvenlik ihtiyacı çerçevesinde federalizm ve “Avrupa Birleşik Devletleri” oluşturma fikri daha çok tartışılır hale gelmiştir.³⁰ Federasyon önerisi yıllar sonra 2000 yılında dönemin Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer tarafından ortaya atılmıştır. Bu öneri başlangıçta fazla destek görmemekle birlikte daha sonraları Birlik gündeminin temel tartışması haline gelmiştir. Bütünleşme yanlısı Benelüks ülkeleri Almanya'yı bu konuda desteklerken İngiltere'nin başını çektiği ve İskandinav ülkelerinden oluşan grup bu konuya sıcak bakmamaktadır. Federalizme karşı olduğu bilinen Fransa ise uzun zaman bu tartışmaların dışında kalmış, ancak daha sonra bu konuya daha ılımlı baktıklarını ifade etmiştir. Ancak Fransa'nın federasyon anlayışı Almanya'nın düşündüğünden daha farklıdır. Ulus-devletin zayıflamasına karşı çıkan Fransa'nın önerdiği bir “devletler federasyonu”dur. Bu durum İngiltere gibi bu oluşumu tamamen dışlamak yerine bu konudaki tartışmalara daha farklı bir boyut kazandırmıştır.³¹

AB bugün özellikle ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, ortak pazar, ortak tarım politikası ve bölgesel politikalar gibi Brüksel'deki ulusüstü kurumlar tarafından idare edilen, dolayısıyla federal diyebileceğimiz yapılara sahiptir. Ancak AB ülkelerini federal sistemin yerel birimleri konumundaki eyaletler gibi görmek mümkün değildir. Örneğin AB üyesi ülkeler ABD eyaletleri ile kıyaslanamayacak kadar güç ve yetkiye sahiptirler; bu ülkelerin federal bir

²⁸ Erol, A., “Yeni İşlevselcilik Işığında Avrupa Bütünleşmesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü. SBE, 2007, s.16

²⁹ Bkz. Avrupa Federalistleri Birliği için <http://www.federaleurope.org>

³⁰ Akgül-Altınbaş, D., “AB'nin Geleceği: Avrupa Birleşik Devletleri Federasyonu mu?” , Stratejik Analiz, Nisan 2002, s.9

³¹ Akgül, a.g.m., s.11

devletteki yerel birimlerin çoğunlukla sahip olmadığı, uluslar arası anlaşmalara imza atma ve bağımsız askeri güç oluşturma gibi yetkileri bulunmaktadır

2. Neo-Fonksiyonalizm (Yeni İşlevselcilik)

Neo-fonksiyonalizm'in temel varsayımlarına geçmeden önce, söz konusu teorinin daha iyi kavranması için kısaca değinilmesi gereken diğer bir bütünleşme teorisi fonksiyonalizmdir. Yapıcı'nın aktardığına göre "Paul Taylor'a göre fonksiyonalizm, sadece neo-fonksiyonalist entegrasyon teorisinin değil, karşılıklı bağımlılık teorisi, dünya toplumu yaklaşımları, bağlantı politikaları ve rejim teorisi gibi uluslararası düzene ilişkin çeşitli yaklaşımların da 'entelektüel ata'sıdır.³² Fakat Taylor ve Groom fonksiyonalizmi özenle oluşturulmuş bir teoriden ziyade bir yaklaşım olarak değerlendirmişlerdir.³³ II. Dünya Savaşı'ndan sonra yayınlanan David Mitrany'nin 'A Working Peace System'³⁴ (İşleyen Bir Barış Sistemi) adlı eseri ile temellerini attığı fonksiyonalizmin amacı, insani çatışmanın sona ermesi için gerekli şartları teorileştirmektir. Mitrany'nin gayesi, uluslararası toplumun 'ideal' formunu yaratmaktan öte bu toplumun temel fonksiyonlarını saptamak olmuştur.³⁵ Yukarıda adı geçen eserinde Mitrany, fonksiyonalizmin ana argümanlarını ortaya koymuştur. Buna göre, dünyadaki savaşların temel nedeni, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklardır. Buna karşılık, ekonomik ve sosyal refah, barışın ön koşuludur. Ulus-devlet yapılanması ve milliyetçilik akımı savaşı körüklemektedir. Ulus-devlet yapılanması aynı zamanda vatandaşları savaşa mecbur eden sübjektif bir karakter taşımaktadır. Oysa insanlar rasyonel varlıklardır; uluslararası ticaretin artmasına paralel olarak insanların tercihlerinin uluslararası işbirliğinin güçlenmesi lehine değişmesi doğaldır. Bu gelişme sonunda uluslararası örgütler ortaya çıkacak, ortak çıkara dayanan örgütlerin gelişmesi de savaşı teşvik eden milliyetçi akımları zayıflatacaktır."³⁶

³² Groom, A.J.R.-Taylor,P., Functionalism: Theory and Practice in International Relations, New York, 1994, s. 125. Aktaran. B. Rosamond, Theories of European Integration, , New York, 2000, s. 31.

³³ Rosamond, B., Theories of European Integration, New York, 2000, ss. 32-33.

³⁴ Mitrany, D., A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization, New York, 1944, ss.23-32; Aktaran ; Yapıcı. İ., "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği", DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 3, 2007, ss. 130-157.

³⁵ Rosamond, a.g.e., s. 32. Aktaran ; Yapıcı. İ., "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği", DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 3, 2007, ss. 130-157

³⁶ Ülger, a.g.e. s. 35. Aktaran ; Yapıcı. İ., "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği", DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 3, 2007, ss. 130-157.

Yapıcı'nın aktardığına göre "bu teoriye göre, ulaştırma ve iletişim teknolojilerindeki gelişme ile insani faaliyetlerin alanı genişleyecek ve bu da pek çok hükümetSEL işlevin daha geniş bir çerçevede gerçekleştirilmesine imkân tanıyacaktır. Fonksiyonalistler, hükümetin daha yüksek düzeylerinin güçlendirilmesinin ya da postanın ulaştırılmasından çevrenin korunmasına kadar özel işlevlerin yerine getirilmesinde hükümetSEL kapasitenin geliştirilmesinin geleneksel devletleri sınırlayan bir hükümetler ağına yol açacağını savunmuşlardır.³⁷ Mitrany, modern toplumun siyasetçilerden ziyade uzmanlar tarafından çözümlenebilecek pek çok teknik problem yarattığını savunmaktadır. Bu problemler ulus-içi olabileceği gibi uluslararası da var olmaktadır. Ortak problemlerin artması devletlerin işbirliğini gerektirmektedir ve temelde siyasi olmayan problemlerin (ekonomik, sosyal, bilimsel) çözümü de etkilenen ülkelerin siyasi olmayan uzmanlarına bırakılmalıdır. Teknik konuların giderek önem kazanmasıyla bu alanlarda oluşturulan işbirliği, sadece belli konuların uluslararası alanda çözümünü gerçekleştirmek için çalışan görevlilerin yer aldığı fonksiyonel uluslararası örgütlerin kurulmasına ve artmasına yol açacaktır.³⁸ Sonuçta barış ve refahın entegrasyon ile sağlanmasına yönelik idealist amaçlarla sıkı sıkıya bağlı olan fonksiyonalizmde entegrasyon, 'yüksek politika'dan uzaklaşan teknokratik bir süreç olarak görülmektedir. Mitrany, belirli bir teknik alan ya da işlevsel sahada gerçekleşen güçlü bir işbirliğinin diğer alanlarda da işbirliğine yol açacağını savunmuştur. Bu süreç dallanma (ramification) olarak adlandırılmaktadır. Hükümetler işbirliği çabalarının sonucunda elde ettikleri ortak faydaları görecektir ve bu da onların işbirliğini geliştirmelerine yol açacaktır. Örneğin bir ortak pazar oluşturulması fiyatlama, yatırım, taşımacılık, bankacılık, sigortacılık, vergi, ücret ve sosyal güvenlik gibi konularda da benzer girişimlerde bulunmayı teşvik eder.³⁹ Mitrany özellikle ekonomik alandaki işbirliğinin siyasal entegrasyona yönelik gelişmeleri hızlandıracağına dikkati çekmiştir. Ekonomik ve teknik sektörlerdeki işbirliğinin siyasal entegrasyonla sonuçlandırılması uluslararası örgütlenmeler tarafından gerçekleştirilecektir.⁴⁰ Aynı zamanda siyasi olmayan alanlardaki fonksiyonel işbirliğine dayanan uluslararası entegrasyon geliştikçe, uluslararası barış olasılığı da artmaktadır.⁴¹"

³⁷ Hugnes,B., "Evolving Patterns of European Integration and Governance: Implications for Theories of World Politics", Controversies in International Relations: Realism and the Neoliberal Challenge, (Der. C.W.Kegley) , New York, 1995, ss. 225-226

³⁸ Arı,T., Uluslararası İlişkiler Teorileri.,İstanbul, 2004, s. 448.

³⁹ Arı, a.g.e., s. 448.

⁴⁰ Karakaş , a.g.e., s. 18.

⁴¹Yapıcı , İ.M., "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği", DEÜ SBE Dergisi, C. 9, S.3,Eylül 2007 ss.137-140

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasında başrolü oynayan "kurucu babalar" (pères fondateurs) adıyla anılan Jean Monnet ve Robert Schuman'ı bu yaklaşım çok etkilemiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından bir seçenek/çözüm arayışı içinde bulunan kuramcılara ve siyasetçilere işlevselcilik çekici gelmiştir. 9 Mayıs 1950'de Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın açıkladığı ve kendi adıyla tarihe geçen Schuman Bildirisi böyle bir ortamda öngörülmüştür⁴². *“Yüzyıllar boyunca süren savaşlar sonunda ilk olarak bu yaklaşımla Avrupa devletleri savaşı engelleme olanağına sahip olmuşlardır. Tarih boyunca birbirlerini her zaman dengeleyen ve kontrol eden bu devletler, işlevselci yaklaşımla beraber, bu kontrolü sağlamanın çatışma ve savaş yoluyla değil de işbirliği sayesinde gerçekleştirebileceğini görmüşlerdir.”*⁴³

Fonksiyonalist yaklaşımın somut ilk göstergesi olarak 1950 Paris Antlaşması ile hayata geçen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) gösterebiliriz. II. Dünya Savaşı sonunda kıtada olası bir savaşı engellemenin yolu Almanya'nın yeniden silahlanmasını engellemek olarak görülüyordu. Daha önceki deneyimlerle de bu denetimin silah zoruyla başarısız olduğu görülmüştü; bu durumda baskı ve çatışma yolu terk edilip, AKÇT ile işbirliğine dayanan bir kontrol mekanizması oluşturulmuş oldu. Ancak ekonomik bütünleşmede önemli bir aşama kaydedilmeden denenen siyasi bütünleşme hareketi (Avrupa Savunma Topluluğu 1954), devletlerin egemenliklerinden vazgeçmeye henüz hazır olmadıklarını göstermiş ve işlevselci yaklaşımın Avrupa bütünleşme sürecindeki yerini, yeni işlevselciliğe bırakmasına sebep olmuştur⁴⁴

Fonksiyonalizmin devamı sayılabilecek olan neo-fonksiyonalizm, Mitrany'nin çalışmasını kendisine temel almış ve fonksiyonalist bakış açısının eleştirilere maruz kalan eksik yönlerini tamamlamaya çalışmıştır. Bu teorinin temel katkısı, entegrasyona ilişkin hipotezleri işleme, değiştirme ve test etmesinden kaynaklanmaktadır. Pek çokları için entegrasyon teorisi ile neo-fonksiyonalizm aynı anlama gelmektedir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren AB'ye ilişkin öğretilerde neo-fonksiyonalizm başı çekmiştir ve Avrupa entegrasyonuna ilişkin analizler neo-

⁴² Çakır, a.g.e., s.30

⁴³ Yalçinkaya A. http://dergipark.gov.tr/iusiyasal/issue/602/6065#article_cite

⁴⁴ Savaş, M., “Avrupa Birliği: Derinleşme-Genişleme Sorunsalı”
<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=9&no=62> (07.11.2009)

fonksiyonalizm ele alınmadan gerçekleştirilemez hale gelmiştir.⁴⁵ Bu akım büyük boyutlarda Ernst Haas'ın etki ve izlerini taşımaktadır.⁴⁶

Yapıcı'nın aktardığına göre “*Ernst Haas, neo-fonksiyonalist yaklaşımın kurucusu olarak, egemen devletlerin oluşturduğu, federal yapıda bir süper devleti tasvir etmiştir. Bu yaklaşımın temel önermeleri şu şekildedir: Fonksiyonalizm gibi neo-fonksiyonalizm de devletlerin arasındaki ticaretten doğacak barışın sürekliliğini öngörür. Egemen devletlerin oluşturacağı bir federasyon içerisinde siyasi bir otoritenin kurulmasını destekler. Bütünleşme bir anda tüm sektörlerde değil, adım adım yürütülmelidir. Teknik bir alanda başlayan işbirliği, zaman içinde daha fazla ve yakın işbirliğini gerektirecek, böylece daha fazla sektörü kapsayacaktır. Bütünleşmenin bu şekilde adım adım ilerlemesine "spill-over" (yayılma) denmektedir.*⁴⁷ Böylece Mitrany'nin dallanma olarak ifade ettiği görüşler, Haas'ın çalışmasında spill-over kavramıyla ifade edilerek temel bir kavram niteliğine dönüşmektedir. Haas'a göre, önceleri salt işlevsel olan entegrasyon, siyasal entegrasyona dönüşecektir. Bir başka deyişle, ekonomik entegrasyon sürecinin sonunda bir siyasal topluluk oluşacaktır.⁴⁸ Haas, ekonomik entegrasyondan siyasal entegrasyona geçişin hangi koşullara bağlı olduğunu araştırmıştır. Buna göre bir entegrasyon sürecinin çeşitli dönemlerinde etkili olan üç ayrı değişkenler grubu⁴⁹ vardır. Bunlardan ilki ‘arka plan değişkenleri’ olarak bilinen potansiyel üye devletlerin büyüklüğü, bu devletlerarasındaki mevcut ilişkiler, ulusal elit kesimlerinin bütünleyiciliğidir. İkinci olarak, bölgesel entegrasyon önceliğinde hükümetlerin aynı ya da benzer hedeflerinin derecesi ile bir bölgesel organa verilen gücün derecesi vurgulanmaktadır. Son olarak entegrasyonun gerçek varlığını ortaya koyacak değişkenler şunlardır: bölgesel sorunlara ilişkin kararların işbirliği düzeyinde alınıp alınmadığı, bölge-içi iletişim ve etkileşimlerin artıp artmadığı ve bölgedeki ulusal hükümetlerin uyumsuzlukların çözümünde gösterecekleri yetenek.⁵⁰ ‘Spill-over’ etkisi denen yaklaşıma göre, AKÇT’den Avrupa Ortak Pazarı’nı içeren Avrupa entegrasyonuna geçiş örneğinde görüldüğü üzere, bir alanda oluşturulan ulus-üstü kuruluşların avantajlarından yararlananların diğer alanlarda da benzer oluşumları

⁴⁵ Rosamond, a.g.e., s. 50.

⁴⁶ İsyar, G.Ö., “Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri”, UÜ. İ.İ.B.F.Dergisi, C.17.S.3, 1999; Aktaran ; Yapıcı. İ., “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 3, 2007, ss. 130-157.

⁴⁷ Savaş, a.g.m, s.2-3

⁴⁸ Canbolat, İ., Uluslararası Sistem Avrupa Birliği, İstanbul, 1998, s. 87.

⁴⁹ Bu değişkenler grubu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. E. B. Haas, “The Challenge of Regionalism”, Contemporary Theory in International Relations, (Der. S.Hofmann) , New.Jersey , 1960, ss. 228-237.

⁵⁰ Canbolat, a.g.e., s. 86.

destekleyecekleri ileri sürülmektedir. Bir sektörde gerçekleşen entegrasyonun diğer sektörlerde de entegrasyonu teşvik edeceği ve devletlerin ulusal çıkarlarını daha üst, bütünleşmiş bir yapı içinde değerlendirmelerine yol açacağı kabul edilmektedir. Spill-over, hem fonksiyonların hem de otoritenin alanın genişlemesi anlamına gelmektedir. Spill-over etkisinin oluşmasında entegrasyon içinde yer alan aktörlerin, yayılmanın kendi çıkarlarına olacağı düşüncesi önemli bir rol oynamıştır. Haas, entegrasyonun oluşmasında entegre olacak birimlerdeki elit grupların önemine dikkati çekmiştir. Entegrasyona onay vermede ya da karşı çıkmada sürece dahil olan elit grupların çıkarları ve değerlerinin belirleyici olduğunu savunmuştur.⁵¹ Pragmatik beklentilerle uyumlu bürokrat, teknokrat ve baskı gruplarının entegrasyonda, ki bu entegrasyonu Haas Avrupa çerçevesinde ele alarak Avrupa ideali olarak yorumlamıştır. Genel olarak neo-fonksiyonalizm teorisi, entegrasyon sürecine ilişkin betimlemelerinde başarılıdır. Bu yaklaşım, fonksiyonel modelin verilerini uygun bulmakla birlikte, siyasal boyut algılamalarını artan ölçüde ele almaktadır.⁵² Ekonomik faaliyetlerin otomatik olarak politik entegrasyona yol açacağını savunan fonksiyonalizmin tersine neo-fonksiyonalistler ekonomik entegrasyon sürecinin politik entegrasyona yol açacağını ama bunun otomatik bir mekanizma olarak görülemeyeceğini belirtmişlerdir. Çünkü siyasi değişkenler, siyasi aktörlerin (teknokratlar ve bürokratlar) etki gücü dolayısıyla ihmal edilemezler.⁵³ Fonksiyonalizm gibi neo-fonksiyonalist düşüncenin de güç temelli devlet sisteminin çöktüğünü savunması, onu iki eleştiri ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu eleştirilerden ilki söz konusu teorinin olanaklı olmadığını savunmaktadır. Bu görüşe göre, devlete olan ilgi devam etmektedir ve devletin işlevlerinin değişeceğini iddia etmek için hiçbir sebep bulunmamaktadır. İkinci eleştiri daha etik ve normatif bir boyut taşımaktadır. Buna göre, ulus-devletler adalet ve özgürlük gibi önemli değerlerin korunması için insanlığın ulaşabileceği en uygun vasıtalarlardır. Devletler sistemi çökerse bu tür değerler de tehlike altına girecektir.⁵⁴ Haas tarafından ortaya atılan neo-fonksiyonalizm, AB bütünleşmesinin ortaya koyduğu pratikte kendini doğrulamıştır. 1957 Roma Anlaşması'nın imzalanmasının ardından topluluğun bütünleşme süreci yeni işlevselcilik yaklaşımı ile şekillenmiştir. AB içerisinde gümrük birliğinin ve tek pazarın tamamlanması, yapısal fonların artması, teknoloji ve çevre politikaları gibi yeni gelişmelere olanak sağlamış ve Avrupa bütünleşmesinin derinliği, 1999 başından itibaren ekonomik ve parasal birlik

⁵¹ Haas, The Uniting of Europe, s. 13.

⁵² Karakaş, a.g.e., ss. 23-39.

⁵³ Taylor, A.P., "The External Relations of the European Community: Toward a Common Foreign Policy", A Common Development Policy and Economic Union, London:Produced from microfilm-xerography in 1979 by University Microfilms International, s.44. , Aktaran. S. Bakan, "Teoriler Işığında Politika", 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (Der. İ.Bal) , İstanbul, 2001, ss. 24-25.

⁵⁴ Rosamond, a.g.e., s.73.

düzeyine ulaşmıştır. Ancak, güvenlik ve savunma alanları bu teori izahının dışında kalmışlardır. Örneğin Avrupa Birliği'nin ortak dış ve güvenlik politikasının, ulusüstü yapı dışında kalarak hükümetlerarası bir karakter taşıması, temelde ulusüstü bütünleşmeyi öne çıkaran neofonksiyonalist teorinin temel varsayımları ile çelişmektedir.⁵⁵ AB ülkelerinin dış politika ve savunma alanlarındaki yetkilerini ulusüstü otoriteye devretmede çekingen kalmaları sonucunda, özellikle Bosna Hersek ve Kosova olaylarında AB'nin kendi adına aktif bir eylem ortaya koyamaması, onun 'uluslararası aktör'lüğünün sorgulanmasına neden olmuştur."⁵⁶

3. Hükümetlerarasıcılık

1960'ların ortalarına doğru Batı Avrupa'da elitist düzeyde baş gösteren milliyetçi akımın en önemli temsilcisi olan Fransa'da Beşinci Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı Charles de Gaule tarafından 1963 yılında İngiltere'nin AT üyeliği için yapmış olduğu başvurunun reddedilmesi, 1965 yılında da AT kurumlarında "boş sandalye" politikalarının izlenmesi neo-fonksiyonalist yaklaşımın temel savlarının geçerliliğine gölge düşürmüştü. Lüksemburg Uzlaşısı olarak tarihe geçen formül çerçevesinde supranasyonalizmin temel göstergesi olan nitelikli çoğunluk yönetiminin ulusal hayati çıkar söz konusu olduğunda uygulanmamasının kabul edilmesi, yani üye devletlere bu çerçevede veto yetkisinin tanınması AT seviyesinde de esas olarak ulus-devletin güçlü olduğunun altını çizmişti.⁵⁷

Charles de Gaule tarafından izlenen politikanın bütünleşme yolunda yarattığı olumsuz gelişmeler yeni bir teorinin ilham kaynağı olmuştur.⁵⁸ Realizmin önde gelen isimlerinden Stanley Hoffmann, 1960'ların sonları ile 1970'li yıllarda Avrupa'da Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün başını çektiği milliyetçi politikardan etkilenerek, bu yıllardaki gelişmelerin sistematik bir analizini yapmış ve neo-fonksiyonalizmin varsayımlarını sorgulayarak hükümetlerarasıcılığı ortaya atmıştır. Stanley Hoffmann'ın öncüsü olduğu bu teoriye göre, ülke liderlerinin sahip oldukları erk ve ilgi alanları incelemeye dâhil edilmeden AB bütünleşme

⁵⁵ Ülger, a.g.e., s. 36.

⁵⁶ Ülger, a.g.e., ss.178-179; Aktaran ; Yapıcı. İ., "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği", DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 3, 2007, ss. 130-157.

⁵⁷ Rasamond , Theories of European İntegration , s. 75

⁵⁸ Açıkmeye, a.g.m., s.9

süreci açıklanamaz⁵⁹. Bu düşünce, neo-realizm gibi iç politik düşünceleri de bütünleşme analizine dâhil etmekte⁶⁰, devletlerin uluslararası alanda en önemli aktör olduğunu iddia etmekte ve uluslarüstü kurumların, uluslarötesi aktörlerin önemini göz ardı etmektedir.⁶¹

Hoffmann, söz konusu teoriyi geliştirirken Morgenthau'nun realist teorilerinin⁶² temel hipotezi olan devlet-merkezci yaklaşımı kullanmıştır.⁶³ Buna göre, Avrupa bütünleşmesi ile ulusların bütünlük ve egemenliklerinin korunması birbirinden ayrı iki olgu olmayıp, birbirini tamamlamaktadır. Ulus-devletler yine egemenlik alanlarını korumakla birlikte ortak sorunlarını çözmek için daha önce görülmemiş düzeyde birbirlerine bağlanmaktadır⁶⁴. Hükümetlerarasıcılık yaklaşımı yeni işlevselcilik yaklaşımı ile paradigmatik karşıtlıklara sahiptir. Hükümetlerarasıcılık yaklaşımının yeni işlevselcilik yaklaşımından en temelde ayrıldığı nokta ise, Avrupa bütünleşmesi içinde birlik çıkarları yerine sadece ulusal çıkarların var olduğu iddiasıdır. Hoffman'a göre, Avrupa bütünleşme sürecinde yeni işlevselcilerin iddia ettiği gibi ayrı bir yetkiye sahip ulusüstü yapının varlığı bu süreçte kendi dirençlerini yaratacak ulusal yapılar için tehditler yaratabilir.⁶⁵

Hükümetlerarasıcılık yaklaşımı, Avrupa bütünleşme sürecinde hükümetler arası pazarlıklarda yerel politikaların rolüne, diğer bir deyişle hükümetlerin rollerine vurgu yapmaktadır. Ayrıca bütünleşme süreci içindeki gelişmelerin, ancak üye devletlerin hükümetlerinin çıkarları ile kesiştiği durumlarda sağlanacağı, yani üye devletlerin ulusal politikaları ve AB politikaları arasındaki karşılıklı etkileşimin bu sayede yaratılacağı iddia edilmiştir.⁶⁶

Moravcsik, Avrupa bütünleşmesini devletlerarası stratejik pazarlıklarla oluşacak anlaşmalar ile ulusal tercihlerin biçimlendiği liberal bir teoriden oluşan, iki-düzey oyun modeli olarak

⁵⁹ Hoffman, S., "Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe" *Daedalus* C.95, S.3, 1966, ss., 862-915

⁶⁰ Giovanna Bono, "European Security and Defence Policy: Theoretical Approaches, The Nice Summit and Hot Issues", *ESDP and Democracy*, Şubat 2002, s.1-52

⁶¹ Bieler, A., "The Struggle Over EU Enlargement: a Historical Materialist Analysis of European Integration", *Journal of European Public Policy*, Volume 9:4, August 2002, s.577

⁶² Morgenthau'nun Realist yaklaşımı için bkz. H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, New York, 1967, Türkçe çevirisi için bkz. H.J.Morgenthau, *Uluslararası Politika*, (Çev. B.Oran-Ü.Oskay), Ankara, 1970

⁶³ Açıkmeşe, a.g.m., s. 11.

⁶⁴ Çakır, a.g.e., s. 19.

⁶⁵ Hoffman, S., *The European Sisyphus: Essays on Europe 1964-1994*, Boulder: Westview, 1995

⁶⁶ Moravcsik, A., *A Choice for Europe*, Ithaca, New York, 1998, s.18

açıklamaktadır. Avrupa düzeyindeki anlaşmaların burada ifade edilen anlamı, hükümetlerin Avrupa Topluluğu'nun çıkarlarını korumak gibi bir çabalarının olmadığı, bunun yerine yerel çıkarları geliştirmeyi amaçladıklarıdır. Ayrıca tartışmaların temelinde, devletlerin rasyonelliği varsayımı ve bu rasyonel devlet davranışlarının yerel politikalar içindeki dinamik politik süreçler ile ortaya çıktığı iddiası bulunmaktadır.⁶⁷

Avrupa bütünleşmesinde 1960'ların ilk yarısındaki hareketliliğin yerini bu tarihten itibaren durağanlığa bırakması ve bütünleşmeyi ileri götürecektir kayda değer önemli bir adım atılmaması, 1973 petrol bunalımının yarattığı sorunların AB destekli projeler yerine ulusal düzeydeki önlemler yoluyla çözülmesi suretiyle vurgunun ulus-devletler üzerinde olduğunun açıkça gösterilmesi ve bütçe krizleri gibi bir takım sorunların varlığı hükümetlerarasıcılık kuramının varsayımlarına uygun bir resim çizmiştir.⁶⁸

1980'lerin ikinci yarısından itibaren ise; bütünleşme sürecinin ivme kazanması, 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ve Tek Senetle kurumsallaştırılan “Avrupa Siyasi İşbirliği” süreci yeni-işlevselci teorinin canlanmasına neden olmuştur. 1980 ve 90'lı yıllarda yaşanan gelişmeler her ne kadar yeni-işlevselciği tekrar gündeme getirdiyse de, hükümetlerarasıcılık kuramı günümüze kadar tartışılmaya ve taraftar toplamaya devam etmiştir. Özellikle karar alma sürecinde Bakanlar Konseyinin baskın olması, üye ülkelerin kendi anayasalarına sahip olmaları ve başka ülkelerle ikili anlaşmalara girebilmeleri yoluyla ulusal politikalara devam etmeleri, marş, bayrak ve AB yurttaşlığı gibi sembollere rağmen Avrupalı halkın kendi bayrak, marş vb. ulusal simgelerine bağlılıklarını sürdürmeleri halen hükümetlerarasıcılığı savunanların önde gelen dayanaklarıdır. Ayrıca AB ülkeleri AB sisteminin ilk ayağı olan AT ekonomik alanında bir ulusüstü yapı oluşturmuşlarsa da, ortak dış politika, güvenlik ile iç işleri ve adalet konularında hükümetlerarasıcılık şeklindeki egemen durumlarını korumaktadırlar.⁶⁹

⁶⁷ Moravcsik, a.g.e., s.52-61

⁶⁸ Rasamond, a.g.e., s. 98

⁶⁹ Glenn, K.J., “From Nation State to Member State: Europeanization and Enlargement”, Council for European Studies, 27-29 March 2002, s.19-20.

4. Yeni Entegrasyon Yaklaşımları

Neo-fonksiyonalist ve hükümetlerarasıcılık kuramı entegrasyon alanında temel yaklaşımlar olarak kalmakla beraber, Avrupa bağlamında yaşanan değişimler ve sosyal bilimlerdeki gelişmeler akademi çevrelerinde, klasik yaklaşımlardan da istifade ederek, yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden oldu. 1980'lerden itibaren Avrupa entegrasyon sürecinin yeni bir dinamizm kazanması, bu dinamizm entegrasyon teorilerine de yansımaya zemin hazırlamıştır.

Söz konusu dönemde, Dedeoğlu'nun ifade ettiği gibi, *“AET ülkelerinin de gündemi ve faaliyet alanı genişlemiştir. 80'lerin ortasında AET'nin temel tartışma konuları, ortak para birimine geçiş, ikinci genişleme, siyasal işbirliği ve AKÇT- EURATOM ve AET'nin organlarının birleştirilmesi olmuştur. (Tek Senet) Bu çerçevede ECU, İspanya ve Portekiz ve ardından Yunanistan'ın üyeliği ile Tek Senet yaşama geçmiş ve işbirliğinin ismi artık Avrupa Toplulukları olmuştur. Özellikle İspanya gibi büyük, kalabalık ve tarım ile balıkçılık alanı sorunlu bir devletin sisteme dahil olması, AT bakımından zorlu bir döneme işaret etmiştir. Bununla birlikte, işbirliği yoğunluğunun geldiği aşama bakımından, üstesinden gelinmesi büyük güçlükler taşımamıştır. Bu ikinci genişleme, Avrupa neresidir, Avrupalılık nedir, Avrupa değerleri nasıl tanımlanmalıdır tartışmalarını kısmen, sınırlı ölçüde başlatmıştır. 80'lerin sonlarına geldiğinde AT, işbirliği alanlarını genişletmiş ve Roma Antlaşmaları artık bu işbirliğini düzenleme konusunda yetersiz kalmıştır. Hem “derinleşme” konusunu düzenlemek, hem de gelecekteki Avrupa'yı şekillendirecek yeni bir antlaşma hazırlanmaya başlanmıştır. Bu çerçevedeki gelişmelerin üç ana başlıkta ele alınması mümkündür, ki sonradan Maastricht Antlaşması da bu üçlü yapıyı teyid etmiştir. Birincisi, Ortak Pazar'ın tamamlanması ve Parasal birliğe geçiştir. Bu çerçevedeki tüm karar ve faaliyetler, Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşmasında düzenlenmiş ve günümüzdeki ifadesiyle “müktesebatı” oluşturan alandır. İkincisi, Avrupa'ya siyasal kimlik kazandıracak alanlardır ki, bu hem kurumsal mekanizmaların karar alma biçimlerini, hem genişleme politikasını hem de güvenlik ve hatta savunma politikalarını içermektedir. Üçüncü ayağı ise, Birliğin iç güvenliğinin, adalet ve yargı sisteminin düzenlenmesidir. Kabaca bakıldığında, AT'nin AB'ye dönüştüğü ve uluslararası sistemde sadece ekonomik değil siyasal bir güç olmayı da aradığı bir döneme girilmiştir.”⁷⁰ Bu artan bütünleşme denemeleri eski kuramların revize edilmesine ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.*

⁷⁰ <http://ekosem.ieu.edu.tr/siyasa/siyasaberilson.pdf> (09.12.2009)

4.1. Rejim Teorisi ve Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

1970'lerin sonunda, uluslararası ilişkilerde, rejim teorisi ve karşılıklı bağımlılık teorisi uluslararası ilişkileri ve Avrupa entegrasyonunu açıklayan en ünlü iki yaklaşım oldu. *“Uluslararası rejim teorisi uluslararası bir üst otoritenin olmadığı ve devletleri işbirliğine zorlayıcı bir gücün bulunmadığı bir yapıda işbirliğinin mümkün olduğunu göstermeye dönük bir teoridir.”*⁷¹ Krasner'e göre rejim, uluslar arası ilişkilerde belli bir konuya ilişkin olarak açık ve ya örtülü ilkeler , normlar, kurallar ve karar alma prosedürleri anlamına gelmektedir.⁷² Topçu'nun aktardığına göre *“Oran Young'a göre ise; rejim belirli olaylara ilişkin devlet davranışlarını düzenlemeyi öngören toplumsal kurumlar ya da yapılarıdır. Bu tür kurumsal düzenlemeler genellikle devletlerin doğrudan egemenlik alanına girmeyen alanlarda ya da yargı ve yetki karmaşasının söz konusu olduğu uluslararası konularda oluşturulmaktadır. Örneğin, deniz diplerinin, açık denizlerin veya uzayın kullanımı gibi.”*⁷³

4.2. Yeni Kurumsalcılık

Arabacı'ya göre, *“AB entegrasyonu hakkındaki bilimsel çalışmalarda, ulus-üstü kurumların oynadığı rollere en fazla vurgu yapan kuramsal yaklaşım, Yeni Kurumsalcılıktır. Kuramın özünde, kurumların gerçekten de önemli oldukları iddiası bulunmaktadır.”*⁷⁴ Yeni Kurumsalcılık, karar alma süreçlerinde ve AB'nin işleyişinde , kurumların resmi yapısının yanı sıra , taşıdıkları değerlerin ve fikirlerin de önemli olduğuna işaret etmektedir.⁷⁵ Yeni Kurumsalcılık kuramı, (eski) Kurumsalcılıktan farklı olarak, kurumların resmi ve hukuksal yapısının yanında, gayri resmi yapılarının ve değerlerinin de önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yeni Kuramsalcılığın bir diğer farkı kurumların içinde gömülü olan inançların, paradigmaların, kodların, kültürün ve bilginin farkına varmasıdır.⁷⁶

⁷¹ Arı, a.g.e., s.486

⁷² Krasner,D.S. “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables,” International Regimes, (Ed. S. D. Krasner), London, 1983, s. 2.

⁷³ Arı, a.g.e., s. 489

⁷⁴ Bulmer, J.S., “ New Institutionalism and Governance of the Single European Market” , Europeann Journal of Pulic Policy, C.5 , N. 3, 1998, s. 368

⁷⁵ Arabacı, A., “Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi” , Uluslararası İlişkiler, C.5, S. 17, Bahar 2008, s.

74

⁷⁶ Arabacı, a.g.m., s. 75

Yeni Kurumsalcılık kendi içinde üç kuram barınmaktadır. Bunlar Tarihsel Kurumsalcılık, Rasyonel Seçim Kurumsalcılığı ve Sosyolojik Kurumsalcılıktır. Tarihsel Kurumsalcılık, kurumların ilk kurulma aşamasında tercih edilen politika seçeneklerinin kuruların varlığı boyunca, gelişimlerinde ve yaptıkları politika seçimlerinde belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Rasyonel Seçim Kurumsalcılığı bireysel siyasal aktörlerin, faydalarını arttırmaya çalıştıklarını ve sosyal ve siyasal güçlerden bağımsız olduklarını ileri sürmektedir. Bu kuram ilgili aktörlerin belirli davranış kalıplarını tercih ederken, tamamen araçsal davrandıklarını ve hedeflerini en yüksek düzeyde gerçekleştirmeye çalıştıklarını, kurumsal pratiklerin oluşumunu ve değişimini kurumların rasyonel-materyal fayda tercihlerine bağlar.⁷⁷ Sosyolojik Kurumsalcılık kurumların belirli bir dizi kurumsal biçimleri, prosedürleri ve sembolleri, hangi sebeplerle benimsediklerini sorgulamaktadır. Buna göre kurumlar, sadece resmi kural, prosedür ve normlardan ibaret değildir, aynı zamanda sembol sistemlerini, bilişsel yazınlarını ve ahlaki şablonları da kapsar.⁷⁸

4.3. Konstrüktivizm

Konstrüktivizm (constructivism) ya da yapısalcılık, uluslararası davranışları etkileyen algıları ve çıkarları belirlemede insanların kullandıkları ortak değerlerin önemi üzerinde duran bilimsel yaklaşımdır.⁷⁹ Rasyonalist teorilerin uluslararası politikaların yapılarını yalnızca materyal bir değerlendirmeye tabi tutmasına ve uluslararası politikanın aktörlerinin çıkarlarının ve davranışlarının belirlenmesinde sadece materyal unsurların etkili olduğunu benimsemesine karşı bir tepki olarak doğmuştur.⁸⁰ Konstrüktivist yaklaşım, Avrupa bütünleşmesi konusunda bir teori sunmadığı gibi kendiliğinden bir politik teori de olmamasına karşın uluslararası ilişkilerin ontolojik (varlıksal) perspektifini sunduğu iddiasını içinde barındırır.⁸¹

Konstrüktivist kuram *“faydacı (utiliter) yaklaşımın gerisine giderek, aktörlerin tercihleri ve fayda-maliyet analizlerini belirleyen kimlik ve “cemaat” hislerinin önemi üzerinde durur. Buna göre, toplumların karşılıklı ilişkilerinin gelişmesi, birbirlerini tanımalarına ve birbirlerini dönüştürmelerine hizmet etmektedir.”*⁸² *Karşılıklı ilişkiler, algıları değiştirmekte, bu da*

⁷⁷ Peters, G.B., Institutional Theory in Political Science , London, 2005, s. 20 aktaran; Arabacı, A., “Avrupa Birliği’nde Çıkar Temsilinin Gelişimi” , Uluslararası İlişkiler, C.5, S. 17, Bahar 2008, s. 74

⁷⁸ Arabacı, a.g.m., s.77

⁷⁹ Dağ, E.A., Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü, İstanbul, 2005, s. 107.

⁸⁰ Açıkmeşe, a.g.m., s.24

⁸¹ Checkel, J. T., , “Social Constructivism and Integration”, Journal of European Public Policy, C.6, S.4, 1999, s.325

⁸² <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/Publikationen%20Archiv/Ortak%20Yay%C4%B1mlar/2006/2006%20T%C3%BCrkiye%2>

toplumlar arasında trans-aksiyon yaratmaktadır.”⁸³ Konstrüktivist düşüncenin temelinde dünyanın sosyal bir inşa olduğu ve uluslararası politikanın yapılarının materyal olmaktan ziyade sosyal olduğu düşüncesi vardır. Rasyonalistlerin aksine konstrüktivistler, materyal unsurlara ve çıkarlara önem vermezler. Onlar için normlar önemlidir ve normlar yalnızca devletlerin davranış ve çıkarlarını değil, kimliklerini de belirler. Bu sebeple konstrüktivistler, diğer teorilerce göz önüne alınmayan “kimlik” konusunu gündeme getirerek bu anlamda bir çığır açmışlardır.

Konstrüktivist teori, 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren Avrupa bütünleşme teorileri içerisinde önemli bir yere oturmuştur.⁸⁴ Son zamanlarda, Thomas Christiansen⁸⁵, Thomas Diez⁸⁶, Martin Marcussen⁸⁷ gibi Avrupa akademik çevrelerince taraftar bulmaya başlayan bu yaklaşıma göre; bütünleşme sadece siyasilere veya politika belirleyicilerin değil, sosyal bilimcilerin görüşlerini de dikkate almak zorundadır. Bu teoriye göre; bütünleşme sürecinde, idealler, kültürler, diller, bireyler, alt kimlikler kritik öneme sahiptir ve farklı sonuçlara götürebilir⁸⁸

Konstrüktivistler, AB’nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişleme sürecini normatif değerlere dayandırarak hipotezlerini bu örnek üzerinde açıklamaktadırlar. Onlara göre bu genişleme dalgasında üye ülkeler aday ülkeleri değerlendirmelerinde ortak kültür, ortak tarih ve Avrupalılık kimliği gibi faktörlere önem vermiş ve Avrupa kıtasının bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için tercihlerini bu yönde kullanmışlardır.⁸⁹ Ayrıca bu süreçte Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri AB üyeliğini “doğu” kimliğini atarak “Avrupa’ya dönüş” ile güdülemeye çalışırken, Avrupa Birliği ise Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için “bizlerden biri” argümanını ileri sürmüştür⁹⁰.

0-

[%20Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20%C4%B0li%C5%9Fkilerine%20Güvenlik%20Boyutundan%20bir%20Bak%C4%B1%C5%9F_11_2006.pdf?](#)

⁸³ agm.

⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., T.Christiansen , The Social Construction of Europe, London, 1999.

⁸⁵ Christiansen,T., Gerda Falkner and Knud Erik Jorgensen, “Theorizing EU Treaty Reform: Beyond Diplomacy and Bargaining”, Journal of European Public Policy Volume 9, Issue 1, February 2002, 12–32.

⁸⁶ Diez , T., “Speaking Europe: the Politics of Integration Discourse”, Journal of European Public Policy, Special Issue 6:4, 1999, ss.598-613.

⁸⁷ Marcussen, M., “The Dynamics of EMU Idea”, Cooperation and Conflict, Volume 34(4), 1999, ss.383-411

⁸⁸ Verdu,A., “An American/European Divide in European Integration Studies: Bridging The Gap With International Political Economy”, s.94

⁸⁹ Açıkmeşe, a.g.m., s. 26.

⁹⁰ Karacasulu,N., “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, Uluslararası Hukuk ve Politika, C:3, S.9, 2007, s. 95

“Soğuk savaş döneminde farklılık, daha ziyade AB ile Sovyetler Birliği-Doğu Avrupa ülkeleri arasındayken soğuk savaştan sonra bu ülkeler arasında kültürel farklılıklar en aza indirilerek ortak bir Avrupa kimliğinde buluşulması, liberal demokratik normların ve değerlerin benimsenmesi genişlemeyi kolaylaştırmıştır. Soğuk savaştan sonra ise; Avrupa bütünleşmesinin inşasında, ulus devletlerin ötesinde bir üst kimliğin oluşturulması ve “Avrupalılık” önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde demokrasi, hukuk devleti, piyasa ekonomisi ve insan haklarına saygı ile Topluluk müktesebatına uyum gibi normların belirleyici olması da konstrüktivistlerin savlarını kuvvetlendirmiştir.”⁹¹

Avrupa bütünleşme sürecinin başladığı 1950’li yıllarda, II. Dünya Savaşı’nın etkilerini üzerinden atamamış olan Avrupa ülkeleri Almanya ve Sovyetler Birliği gibi ortak tehditlere karşı “bir daha asla savaşmamak amacıyla” bir araya gelmiş, ilerleyen yıllarda ise, ekonomik açıdan gelişebilmek için birbirlerinin pazarlarına ihtiyaçları hissetmişler ve yine birlik içinde hareket edebilmeyi başarmışlardı. Ancak bugün hem Avrupa bütünleşmesinde *raison d’être* (varlık nedeni) olan “savaşı imkânsızlaştırma” ve “ekonomik kalkınma” hedeflerine ulaşmış bulunan, hem de ortak bir tehdit ile karşı karşıya olmayan Avrupa ülkeleri için kendi ulusal çıkarları doğrultusunda ekonomik refah seviyelerini yükseltmek öncelikli sırada yer almaktadır. Bu bağlamda bütünleşme kavramının anlamının da dönemlere, kişilere ve uluslararası arenanın durumuna göre değiştiği söylenebilir. Savaş sonrası Avrupa’nın bütünleşme anlayışı Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile değişmiş, ekonomi ve uluslararası ticaretin önem kazanmasıyla ABD ile özellikle ekonomik alanda rekabet edebilmek için daha çok alanda işbirliğine gitmeyi ifade etmeye başlamıştır. Bugün ise, ABD’nin karşısında sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasî bir küresel güç olabilmek anlamını taşımaktadır.⁹²

⁹¹ http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/Publikationen%20Archiv/Ortak%20Yay%C4%B1mlar/2006/2006%20T%C3%BCrkiye%20-%20Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20%C4%B0li%C5%9Fkilerine%20Güvenlik%20Boyutundan%20bir%20Bak%C4%B1%C5%9F_11_2006.pdf

⁹² Akgül Altınbaş,D., “AB’nin Geleceği: Avrupa Birleşik Devletleri Federasyonu mu?” , Stratejik Analiz, Nisan 2002, s.7.

II. BÖLÜM

AVRUPA ENTEGRASYONU VE ODGP

Avrupa bütünleşmesinin dış politika alanında uzun bir tarihsel sürece dayanan gelişimi, ilk kez Lüksemburg Raporu'nun Avrupa Siyasi İşbirliği'ni kurması ile başarıya ulaşmış ve AT uluslararası siyasette görünürlük kazanmaya başlamıştır. Lüksemburg Raporu'nun ardından Kopenhag ve Londra Raporları Avrupa Siyasi İşbirliği'ni, dolayısıyla da ortak dış politikayı yapılandıran ve sistemli şekilde düzenleyen gelişmeleri içermişlerdir. Tek Avrupa Senedi'nin kabul edilmesiyle siyasi bütünleşme ve ortak dış politika hareketi kurumsallaşmış, bir dış politika mekanizması oluşturulmuş ve Avrupa Siyasi İşbirliği resmen sağlanmıştır.⁹³ Soğuk Savaş sonrası dönemde ise; uluslararası politikada daha etkin olabilmek için dış politikaları arasında uyumu sağlamaya ve tek bir ortak dış politika oluşturmaya karar veren AB üyesi ülkeler, ilk defa “*ortak dış politika*” ifadesini kullandıkları Maastricht Antlaşması ile ODGP'yi AB'nin üç sütunlu yapısında ekonomik ve siyasi birliğin temel bir ayağı haline getirmişlerdir.

A. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ODGP OLUŞTURMA ÇABALARI

Jean J. Rousseau'ya kadar geri götürebileceğimiz Avrupa'da dış politika ve güvenlik alanında işbirliği düşüncesi, İkinci Dünya Savaşı'na kadar fikir düzeyinde kalmış, ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hayata geçirme çabaları başlamıştır.⁹⁴ Soğangöz'ün aktardığına göre “1948 yılının ortalarından itibaren, Batı Avrupa ülkeleri ile SSCB arasındaki ilişkilerin de kötüleşmesiyle, Avrupa'da tehdidin tekrar bir Alman saldırganlığından değil de SSCB'den geleceği iyice netleşmeye başlamıştır. Bu tehdide karşı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kanada'nın da katılımıyla bir transatlantik ortak savunma örgütü oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır. 9 Nisan 1949'da Washington Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuş ve bu örgüte Brüksel Antlaşması'na⁹⁵ üye olan ülkeler, ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz katılmıştır. Böylece

⁹³ Mercan, S.S., “Avrupa Dış Politikası: İsrail-Filistin Çatışması Örnek Olayı”, Akademik Ortadoğu, Sayı 5, s.22

⁹⁴ Efe,H., “Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, GAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.7, S.1, 2008, s. 67

⁹⁵ 1947 yılında Fransa ve İngiltere arasında imzalanan ve 50 yıl süreli olarak hazırlanan Dunkirk Antlaşması, Alman tehdidine karşı ortak savunmayı öngören hükümlerden oluşmaktaydı.1948 yılında ise bu antlaşma Benelüks ülkelerinin (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) de katılımıyla genişletilmiş ve Brüksel Antlaşması adını almıştır. Brüksel Antlaşması bir ortak savunma örgütü meydana getirmiştir.

Batı Avrupa'nın güvenliği NATO'ya emanet edilmiştir.⁹⁶ NATO'nun kurulması Avrupa içi güvenlik endişelerinin tam olarak giderilmesi için yeterli olmamıştır. Fransa'nın, Almanya'nın silahlandırılması konusundaki endişeleri devam etmiştir. Kore Savaşı sonrasında ABD, Batı Avrupa'nın kendi savunması için daha çok sorumluluk alması gerektiğini dile getirmiş ve de bunun için Federal Almanya'nın silahlandırılarak NATO'ya dâhil edilmesini önermiştir. Fransa ise buna alternatif olarak federal bir Avrupa ordusunun kurulmasını ve başına bir Avrupa Savunma Bakanı'nin getirilmesini öngören Avrupa Savunma Topluluğu (AST) girişimini gündeme getirmiştir.⁹⁷

24 Ekim 1950 tarihinde Fransa Başbakanı Rene Pleven tarafında önerilen Pleven Planı⁹⁸ ile ortak komuta altında bir Avrupa Ordusu kurma girişimleri başlamıştır. Şubat 1951'de Paris'te düzenlenen konferansta, Federal Almanya'nın da dâhil edileceği bir ortak savunma kurumunun oluşturulmasına karar verilmesiyle, 27 Mayıs 1952'de AST kurulmuştur. Fakat Fransız Parlamentosu'nun 30 Ağustos 1954 tarihindeki vetosu nedeniyle, AST oluşturma girişimi başarısızlığa uğramıştır. Bu gelişme de AT'nin sivil bir güç olarak gelişimine zemin hazırlamıştır.⁹⁹ AST girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra, 1950'li yılların ikinci yarısında Roma Antlaşması'yla birlikte¹⁰⁰ *“Avrupa devletleri alt-politika olarak kabul edilen ekonomi alanında yakınlaşma yoluna giderek Avrupa Birliği'nin temellerini atmışlar, güvenlik ve dış politika gibi üst-politika alanları ise ilk aşamada Topluluk çerçevesi dışında bırakılarak Batı Avrupa Birliği (BAB)¹⁰¹ gibi uluslararası antlaşmalarla düzenlenmeye çalışılmıştır.”¹⁰²*

⁹⁶ Bretherton, C. -Vogler,J., The European Union As A Global Actor, , London , 1999, s. 200

⁹⁷ Aktaran; Soğangöz M., “Avrupa Birliği ve Uluslararası ekonomik İlişkiler”, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2007.

⁹⁸ Pleven Planı'nı açıklayan Fransız Başbakanı René Pleven'in Fransız Parlamentosu'nda yaptığı 24 Ekim 1950 tarihli konuşma, Documents on European Union, A.G. Harryvan ve J. Harst , London , 1998, ss. 65-69.

⁹⁹ Bretherton -Vogler, a.g.e., s.200.

¹⁰⁰ Efe,a.g.m., s. 66-78

¹⁰¹ 4 Mart 1947 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Dunkerque Antlaşması ile Avrupa güvenlik oluşumlarının ilk somut temeli atılırken, yaklaşık bir yıl sonra, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında Brüksel Antlaşması (Ortak Savunma, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği Antlaşması) imzalanmıştır. BAB, 17.03.1948 tarihli Brüksel Antlaşması'nın, yedi Batı Avrupa Devleti (Almanya ve İtalya'da dahil edilmiştir) tarafından 23.10.1954 tarihinde değiştirilmesiyle kurulmuştur. Brüksel Antlaşması, Değiştirilen Brüksel Antlaşması (DBA) adıyla BAB Kurucu Antlaşması haline getirilmiştir. DBA ile BAB'a kolektif savunma, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliğini amaçlayan yetki ve görevler verilmiştir. Ayrıca, DBA, BAB'ın evrensel ve bölgesel krizlere/çatışmalara müdahale etmesine ve barış gücü olarak katılmasına ilişkin düzenlemeleri de içermiştir. Ancak, yukarıda belirttiğimiz üzere, Batı Bloğu içinde yer alan BAB üyesi Devletlerin güvenlik ve savunmalarını NATO üzerinden tesis etmelerinden dolayı BAB, 1987 yılına kadar işlevsiz kalmıştır. BAB üyesi Devletler, ilk defa 1987 yılında İran-İrak Savaşı sırasında, Basra Körfezi'ne döşenen mayınların temizlenmesi operasyonu için DBA'nın ilgili düzenlemelerini işletmişlerdir. Bkz. F. Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, C:I-II, Ankara, 2003, ss. 592-594

¹⁰² Fransa'nın AST girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra İngiltere, Almanya'nın silahlandırılması için yeni bir girişimde bulunmuştur. Bu girişim sonucunda Almanya'nın silahlandırılması NATO çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. İngiltere'nin girişimi, Brüksel Antlaşması'na Federal Almanya ve İtalya'nın da dahil edilerek

AT’de dış politika işbirliği ve koordinasyonu ideali 1969 ve 1981 yılları arasında üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanları zirvelerinden çıkan deklarasyonlarla ve AT Dışişleri Bakanlarının üzerinde uzlaştıkları antlaşma zeminine dayanmayan raporlarla hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda General de Gaulle’ün çabaları sonucunda, 1961–1962 yıllarında gündeme gelen daha sıkı bir siyasi birlik ve ortak bir dış politika oluşturulmasını öngören Birinci ve İkinci Fouchet Planları ortaya çıkmıştır.¹⁰³ Bu planla devletlerin egemenlik yetkilerinde herhangi bir kısıtlamadan söz edilmemiş, üye ülkelerin ortak çıkarlarıyla ilgili konularda ortak bir dış politikanın kabul edilmesi; bilimsel ve kültürel alanlarda sağlanacak yakın işbirliği sayesinde üye ülkelerin ortak miraslarının ve onların medeniyetinin temelini oluşturan değerlerin korunmasının sağlanması; insan haklarının, temel özgürlüklerin ve demokrasinin savunulması ve diğer serbest ülkelerle işbirliği içerisinde ortak bir savunma politikasını kabul ederek herhangi bir saldırıya karşı üye ülkelerin güvenliğinin kuvvetlendirilmesi temel amaçlar olarak sayılmıştır.¹⁰⁴

“Bağımsız bir sekreteryaya ve uzun dönemde belirli sorunlarda nitelikli çoğunlukla karar alınması konularında öneriler getiren Fouchet Planları, Topluluğun küçük üyelerinin bu girişimleri Fransa’nın Topluluğun dış politikasını yönlendirme girişimi olarak görüp karşı çıkmaları sonucunda kabul görmedi.¹⁰⁵ Fakat Fouchet Planları AT içerisinde siyasi birlik tartışmalarını güçlendirmiş ve geliştirmiştir. Zira planlar Avrupa’da hassas güvenlik meselelerinin tartışılmasına yol açmış ve ilerideki işbirliğine zemin hazırlamıştır.¹⁰⁶ Bu bakımdan Fouchet Planları ODGP’nin habercisi veya öncüsü olarak kabul edilebilir.”¹⁰⁷

Efe’nin aktardığına göre, *“1950’ler ve 1960’lardaki Avrupa’da ortak bir dış politika oluşturmak amaçlı söz konusu iki önemli girişimin de başarısızlığa uğramasının ardından, 1960’lı yıllar boyunca ekonomik entegrasyondaki başarılar, AT ülkelerini siyasal alanda da işbirliği konusunda Topluluk çatısı altında olmasa bile hükümetlerarası boyutta işbirliği yapma*

Batı Avrupa Birliği (BAB) adlı ortak savunma örgütünün kurulmasını ve NATO çerçevesinde gerçekleştirilecek olan Almanya’nın silahlandırılmasının bu Avrupa kurumu aracılığıyla sağlanmasını içermekteydi. Bkz. B. Dedeoğlu, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, İstanbul, 2003, s. 259. Aktaran; Soğangözü, agt.

¹⁰³ Efe, a.g.t., s.3

¹⁰⁴ Hill, C. - Smith,E.K., European Foreign Policy: Key Documents, London, 2000, s.48.

¹⁰⁵ Efe, a.g.m. s..68.

¹⁰⁶ Cameron,F., The Foreign and Security Policy of the European Union: Past, Present and Future, England, 1999, s.16.

¹⁰⁷ Cameron, a.g.e., s. 16.

konusunda cesaretlendirdi. Altı kurucu üye, 1969 Lahey Zirvesi'nde, ortak pazarın yaratılmasının birleşik Avrupa'nın yarının dünyasında sorumluluklarını üstlenmesinin ve gelenek ve görevleriyle orantılı katkı yapmasının yolunu açtığını belirtmişlerdir. Üye devletler arasında siyasi işbirliğinin geliştirilmesini sağlama yönünde kararların alındığı zirvede, siyasi işbirliği üzerine bir rapor hazırlaması için alt düzeyde bir komite oluşturulması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁸ 1970 yılında dış politika konularında işbirliğinin nasıl sağlanacağına belirlenmesi için çalışmalar başlamış, çalışmaların sonucunda 27 Ekim 1970 tarihinde AT ülkeleri dışişleri bakanları Lahey Zirvesi'ndeki bu görevlendirme çerçevesinde, Belçikalı Büyükelçi ve Siyasi Direktör Vincomte Etienne Davignon başkanlığında Lüksemburg (Davignon) Raporu'nu kabul ettiler.¹⁰⁹ Rapor, Topluluk üyelerinin dış politika alanında işbirliğine verdikleri önemi ortaya koymakta ve tek sesle konuşma arzularını dile getirmekteydi. Ayrıca, Bakanlar ve AP'nin Siyasi İşler Komitesi'nin dış politikada işbirliği çerçevesinde danışma konularında sorunları tartışmak için altı ayda bir toplanacağı belirtilmiştir. Lüksemburg Raporu'nda dış politika alanında işbirliği hedefine ulaşmak için, dışişleri bakanlıkları arasında düzenli bilgi alış verişi ve görüşmelerle önemli uluslararası sorunlara ortak tepkiler vermek; ortak tutumlar benimsenmesiyle Topluluk içi dayanışmayı artırmak, dış politika sorunları üzerine uyumu artırmak; gereken durumlarda ortak eylemler gerçekleştirmek hedefleri de konulmuştur. Lüksemburg Raporu'yla Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) süreci gayri resmi olarak başlatılmıştır. Lüksemburg Raporu, ortak politikalar etrafında şekillenen bir siyasi alanı vurgulayan 'tek sesli bir Avrupa Topluluğu' kurma hedefine işaret etmiştir. Bunun da sadece üye ülkelerin dış politika alanında işbirliğine gitmeleriyle gerçekleşebileceği vurgulanmıştır.¹¹⁰ Bu amaçla üye ülkelerden siyasi işbirliğinin arttırılması, uluslararası politikada görüşlerinin uyumlulaştırılması gibi beklentilerin de altı çizilmiştir.¹¹¹ Ekim 1970'den itibaren, Avrupa Topluluğu üye devletleri belli başlı uluslararası politika sorunları üzerinde işbirliği yapmaya ve birbirlerine danışmaya başladılar. Konsey toplantılarında kabul edilen ortak pozisyonlara dayanan bildirimler yayınladılar, üçüncü ülkelerle ilişkilerinde diyalog ve ambargo gibi araçları kullandılar. Topluluk organlarının dâhil edilmediği bir işbirliği ve danışma süreci olan, "Avrupa Siyasi İşbirliği" hükümetlerarası düzeyde uluslararası politika sorunlarının tartışıldığı bir zemin olarak kabul edilmiştir.¹¹² ASİ sürecinde Lüksemburg

¹⁰⁸ Cameron, a.g.e., s.16.

¹⁰⁹ Davignon Report (Luxembourg, 27 October 1970). Report by the Foreign Ministers of the Member States on the problems of political unification. <http://www.ena.lu> (21.12.2009)

¹¹⁰ EPC - The Luxembourg Report Bulletin EC 11-1970, aktaran Panayiotis Ifestos, European Political Cooperation, Toward a Framework of Supranational Diplomacy, 1987, ss.591-592,

¹¹¹ EPC - The Luxembourg Report Bulletin EC 11-1970, s.592.

¹¹² Ülger, Avrupa Birliği'nde Siyasi Bütünleşme, s. 65.

Raporu'ndan sonraki ikinci önemli rapor, 1973 Kopenhag Raporu'dur. Zirve sonunda yayınlanan raporda; Avrupa Kimliği, demokrasi, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve insan haklarına saygı unsurlarıyla tanımlanmıştır. Bu tanım uluslararası platformda aktif olarak yer almak isteyen AT'nin dış politikasının da çerçevesini belirlemeye büyük katkı sağlamıştır.¹¹³ Avrupa'nın karşı karşıya olduğu çeşitli sorunları tartışmak için Fransız Başkanının davetiyle, 9-10 Aralık 1974 tarihinde gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları, Dışişleri Bakanları ve Komisyon Başkanı'nın bir araya geldiği Paris Zirvesi'nde, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nin "Avrupa Topluluğu Konseyi" adıyla¹¹⁴ kurumsal bir yapıya kavuşturulması ve dışişleri bakanlarının bu çatı altında Devlet ve Hükümet Başkanları ile yılda en az üç defa Topluluklar Konseyi olarak ve ASİ çerçevesinde toplanarak, Batı Avrupa'nın dış politika sorunlarıyla Topluluk çıkarlarını bir bütünlük içinde tartışmalarının öngörülmesiyle, Topluluk ile ASİ arasında bir bağ kurulmuş oluyordu. Bu şekilde AT'nin en üst düzey karar organı olan Avrupa Konseyi, ASİ mekanizmasının da en yüksek karar organı oluyordu.¹¹⁵ Avrupa Konseyi'nin kurulması ve Avrupa Konseyi'ne Topluluk politikasının genel yönelimini belirleme yetkisinin verilmesi, ASİ'nin daha iyi bir şekilde koordinasyonuna katkıda bulunmuştur. Bu noktadan itibaren Başkanlığın rolü de ASİ mekanizmasının çalışmasını kolaylaştırmıştır.¹¹⁶ 1975 yılına gelindiğinde daha ileri bir Avrupa bütünleşmesini savunan Leo Tindemans, bütün Avrupa'ya gezerek Avrupa bütünleşmesi üzerine bir rapor hazırlamış, dış politika alanında ortak eylemlerin bütünleşme sürecindeki önemini ortaya koymuştur. Raporunda, ortak bir dış politikanın, dünyada belirleyici bir aktör olmak isteyen AT için hayati bir gereklilik olduğu vurgulandı. Ve Avrupa halklarının, Avrupa'nın uluslararası sahnede sesini duyurabilmesini sağlayabilecek bir birlik beklediklerini belirten rapor, ASİ üyelerini dış dünyaya karşı birleşik bir cephe oluşturmaya çağırırdı.¹¹⁷ 1980'lerin başında kabul edilen İngiltere liderliğindeki Londra Raporu'nda terörizm, silahların kontrolü gibi güvenliğin siyasi boyutları gündeme getirilmiş, üye devletleri etkileyen bütün dış politika sorunları üzerinde, üye devletlerin dış politikada tutum belirlemeden önce birbirleriyle ve Komisyon'la danışmada bulunma yükümlülükleri onaylanmıştır.¹¹⁸ 19 Haziran 1983 tarihli Avrupa Konseyi Stuttgart (Solemn) Deklarasyonu ise güvenliğin siyasi boyutları yanında ekonomik yönlerine de vurgu yapmıştır.

¹¹³ Smith, a.g.e., ss. 93-97

¹¹⁴ Smith, a.g.e., s. 98-99

¹¹⁵ Karluk.,R., "Bölünmüş Kıbrıs'ın AB Üyeliği AB'yi Böler mi?", Avrupa Birliği Üzerine Notlar, (Ed.O. Kaymakçı), Ankara,2005, s.18

¹¹⁶ The Common Foreign and Security Policy, <http://europe.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/00001.htm>, (05.03.2009)

¹¹⁷ Elfriede Regelsberger, Philippe de Schoutheete de Tervarent, Wolfgang Wessels. (1997). From EPC to CFSP: Does Maastricht Push the EU Toward a Role as a Global Power, Foreign Policy of The European Union – From EPC to CFSP and Beyond, London, s.1

¹¹⁸ London Report on European Political Cooperation. (13 October 1981). <http://www.ena.lu>

Siyasi, güvenlik alanlarında da işbirliğinin artırılmasını amaçlayan Stuttgart Deklarasyonu, güvenliğin siyasi ve ekonomik yönlerini de içeren dış politikada tek bir sesle konuşan Avrupa'nın barışın korunmasına ciddi katkı yapabileceği belirtilmiştir. Bunun için gelişen dış politika alanlarında gelişen eylem ve tutumların teşvik edilmesi, güvenliğin ekonomik ve siyasi yönleri üzerine üye devletlerin eylemlerinin koordinasyonunu içeren dış politika alanında hızlandırılmış işbirliği ve danışma temeli üzerinde ortak eylem ve ortak tutumların benimsenmesi yoluyla Avrupa Siyasi İşbirliği'ni geliştirmek ve güçlendirmek amaç olarak belirtilmiştir.¹¹⁹ Bu girişimlerin dışında, 1980'lerin başında Avrupa güvenliğinde tanık olunan diğer bir gelişme de ASİ mekanizmasına savunma bakanlarını ve ilgili yapıları da ekleyerek, Batı Avrupa'nın güvenliğini geliştirme olanaklarını artırma amacındaki Gencher- Colombo Girişimi ve ardından 1984 yılındaki Roma Deklarasyonu ile BAB'ın yeniden canlandırılması ODGP'ye giden yolda iki önemli gelişmedir. ASİ'nin kurucu antlaşmalarda yer alması ancak, 1986'da Avrupa Tek Senedi ile mümkün olabilmiştir.¹²⁰ Avrupa Tek Senedi, ASİ'nin yapısını ve işleyiş yöntemlerini değiştirmeden, hükümetlerarası işbirliğini resmileştirmiş, ASİ'ye hukuki bir temel sağlamıştır. Ulusal dış politikaları koordine etme amacındaki ASİ sürecinde, dış politika alanında bilgi alışverişi, danışma ve siyasi eşgüdüm sağlanarak, üye ülkeler arasında bir "koordinasyon refleksi" oluşturulmuştur. ODGP'nin temelini oluşturan ASİ sürecinde, ortak dış politika, BM gibi uluslararası forumlarda Topluluk adına ortak tutum benimsenmesi, zaman zaman çeşitli ülkelere ekonomik yaptırımlar uygulanması ve bazı uluslararası sorunlarda ortak tutum yansıtan bildirimler yayınlanması yoluyla uygulanmaya çalışılmıştır."¹²¹ Soğuk Savaş süresince AB/AT ülkeleri tarihi bağların gerektirdiği ulusal politikalarla küresel çift kutuplu yapılanmanın gerektirdiği blok politikaları arasında ciddi çelişkiler yaşadı. Bu çerçevede "her Avrupa ülkesi üç düzeyli bir politika arayışına yönelmek zorunda kaldı: (i) içinde ABD'nin de bulunduğu Batı Bloğu politikası ; (ii) farklı AB üyesi ülkelerin çıkarlarını uyumlaştırmaya çalışan AB ortak dış politikası (iii) her ülkenin kendi tarihi, coğrafi ve ekonomik tercihlerini yansıtan ulusal dış politika."¹²²

¹¹⁹ Solemn Declaration on European Union. (Stuttgart, 19 June 1983). <http://www.ena.lu>

¹²⁰ Ülger, a.g.e, s. 70

¹²¹ aktaran;

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=iparadigms&ano=90031_de3d60fd14712f4901e1c574a6a7cfe5

¹²² Davutoğlu, Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul, 2003, s.348.

B. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARASI SİSTEMİN DÖNÜŞÜMÜ VE AB

Geleneksel olarak Churchill'in Fulton'da “ Avrupa'yı iki farklı bloğa ayıran demir bir perdenin” varlığına dair gözlemlerini dile getirdiği tarih olan Mart 1946, Soğuk Savaşın başlangıç tarihi olarak görülür. Ancak, Soğuk Savaşın bitişine dair kesin bir tarih belirtmek daha zordur. Pek çokları 1989'da Berlin Duvarının yıkılışını Soğuk Savaşın sona erdiğinin sinyallerini veren uygun bir tarih olarak gösterirken, bir diğer grup daha nihai bir olay olan Sovyetler Birliğinin dağılma tarihini tercih etmektedir. Ancak bu çalışma açısından Gorbachev'in Yeniden Yapılanma ve Açıklık politikalarını uygulamaya başladığı 1980'lerin ikinci yarısı, Soğuk Savaşın gerçek anlamda sonu olmasa dahi, en azından çözülmeye başladığı bir dönem olarak kabul edilmektedir.¹²³

“1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılması ve ideolojik rekabete dayalı çift kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalkması dünyada köklü değişiklikleri ve belirsizlikleri de beraberinde getirdi. Soğuk Savaş da farklı nitelikler taşımakla birlikte, çift kutuplu sistem içinde süren dolaylı bir savaştı. Dolayısıyla, bu savaşın bitişi de savaşın süregeldiği uluslararası düzenin temel parametrelerini değiştirmiştir. Bu değişim küresel, kıtasal ve bölgesel aktörlerin konumlarını yeniden belirleme çabalarını kaçınılmaz kılmıştır.”¹²⁴

Soğuk Savaşın sona ermesi “AB'nin küresel dengeler içindeki konumunu büyük ölçüde etkilemiştir. Soğuk Savaş süresince siyasi, ekonomik ve askeri parametreler açısından bir bütün olarak değerlendirilen Batı Blokunun Avrupa-merkezli bölgesel bir ekonomik entegrasyon ünitesi olarak çift-kutuplu blok yapılanmasının bir ekonomik alt birimi gibi görünen AB özellikle Varşova Paktı'nın dağılması ve Almanya'nın birleşmesi ile birlikte gittikçe artan bir hızla önce Batı Bloku içinde özerk bir hüviyet kazanmış daha sonra da Maastricht Anlaşması'ndan sonra başlı başına bir güç ve çekim alanı halini almıştır. Böylece AB, Soğuk Savaş döneminde aynı zamanda ekonomi-politik bir bütünlük arz eden Batı Blokunun bir alt ünitesi olma vasfından çıkarak kapitalist işleyişe sahip Batı Blokunun diğer merkezlerine alternatif teşkil eden yeni bir merkez niteliği kazanmıştır.”¹²⁵

¹²³ Kirişçi, K., Türkiye ve Ortadoğu'da Bölgesel İşbirliği, İstanbul, 1998, s. 122

¹²⁴ Davutoğlu, A., “Türkiye-AB İlişkisinin Stratejik Boyutları”, Yeni Türkiye, 2000/35, s. 491

¹²⁵ Davutoğlu, a.g.m., s.492.

Doğu Blok'unun yıkılışından günümüze kadar geçen süreyi, Davutoğlu'nun ifadesiyle üç sistemik kategoriye ayırmak mümkündür. *“Birinci aşama, 11 Eylül öncesi dönem olarak tanımlanabilir. Berlin Duvarından İkiz Kulelere uzanan iki yıkım arasındaki bu dönem¹²⁶, “batılı” güçlerin kendi aralarında yakınlaşmayı esas aldıkları ve daha çok küresel sistemin işbirliği düzlemlerini geliştirmeyi amaçladıkları dönemdir. Rusya'nın daha fazla dağılmaması, Çin'in sisteme kazandırılması, Avrupa'nın bütünleşmesi ortak beklentiler olurken; etnik milliyetçilik ve buna bağlı iç savaşlar, yasa dışı göç ile uluslararası kaçakçılık (insan, silah, nükleer malzeme, tarihi eser vs.) ve devlet dışı oyuncuların sınır aşan faaliyetleri en temel tehditler olarak tanımlanmıştır.¹²⁷ 1989'da Berlin Duvarının yıkılmasından sonra kalıcı ve adil bir yeni dünya düzeninin kurumsal altyapısının sağlanması yerine bölgesel gerilim alanlarında sürdürülen rekabetin sürekli artan bir ivme ile kışkırtılması, on iki yıl sonra gelen ikinci yıkımın külleri üzerinde yeni problem alanlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Birinci yıkımın pozitif ve iyimser niteliği üzerinde sağlanamayan küresel düzen arayışları, ikinci yıkımın negatif ve kötümser etkileri üzerinde yeniden tartışılmaya açılmıştır¹²⁸ 11 Eylül ile başlayıp ABD'nin Irak müdahalesine kadar olan ikinci evre ise, tarafların büyük ölçüde tehdidin terör ve terörizme zemin hazırlayan coğrafyalar olduğu konusunda uzlaştıkları bir dönem olmuştur. Avrupa ve ABD, özellikle radikal islamist terörizmin “Batı” için tehdit olduğu konusunda bir tereddüt yaşamamış ve bu hareketin sorumlusu olan kuruluş, örgüt ve rejimler konusunda da ciddi bir yol ayrımı yaşanmamıştır. Bununla birlikte, söz konusu dönemde ABD ile Avrupa ülkeleri arasında terör, terörizm, terörist ve terörle mücadele konularındaki yaklaşım farklılıkları açığa çıkmaya başlamıştır.”¹²⁹*

Dedeoğlu'nun ifadesiyle halen içinde bulunduğumuz üçüncü evre ise, *“ABD'nin Irak müdahalesi ve işgaliyle şekillenen dönemdir. Bu dönem, tehdit konusunun ABD ile Avrupa ülkeleri arasında ayrıştığı, terörizm konusunun özü bakımından neredeyse ikincil duruma geldiği, onun yerini yeni güç dengesi arayışlarının doldurduğu bir süreçtir. Kimin terörist sayılacağı konusunda olduğu gibi, terörizmle mücadelenin işgal yöntemiyle yapılması konusunda taraflar arasında üçüncü evrede ciddi farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin müdahale alanlarında başarılı olamamasından kaynaklanan kaotik ortamların Avrupa'ya ikilemde bırakması da söz konusu olmuştur. Avrupa, ABD'yi yalnız*

¹²⁶ Davutoğlu, A., Küresel Bunalım, İstanbul, 2002, s.x

¹²⁷ Dedeoğlu, agm.

¹²⁸ Davutoğlu, a.g.e., s.ix.

¹²⁹ agm.

birakmayı sürdürmekle sürdürmemek arasında kararlı bir tutum almış değildir. ABD'yi desteklediğinde “yeniden egemenlik” iddiasında olan ABD'yi hegemonik oyuncu yapma riski varken, desteklenmediğinde ABD etkisinin kalktığı coğrafyaların Avrupa için çok daha büyük riskler oluşturma potansiyeli ortaya çıkmaktadır.”¹³⁰

Bu bağlamda “uluslararası sistemin belirleyici güç merkezi olmakla iki kutup arasında mücadele alanı olmak arasında büyük bir gerilim yaşayan Avrupalı güçler AB'nin uluslararası dengeler içindeki yeni konumu ile daha büyük ölçekli bir güçler dengesinin aktörlerinden birisi olma süreci içindedirler. Bu süreç içinde AB'yi bekleyen önemli imtihan birlik üyesi ülkelerin ulusal çıkarları ile AB'nin total çıkarı arasında nihai bir uyum sağlayarak küresel dengeler içinde hem bir bütün olarak he m de üye ülkeler olarak etkin bir konum kazanabilme çabasıdır. AB'nin iç ve dış dinamikler arasında dengeli bir strateji oluşturmasına yönelik bu çaba, birliğin önümüzdeki yüzyılda küresel dengeler içinde alacağı yeri belirleyecektir.”¹³¹

¹³⁰ Dedeoğlu, B., “Transatlantik İlişkiler”, Avrupa Birliği'nde Değişen Dinamikler, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Çalıştay Raporu, Kasım 2006, s.23.

¹³¹ Davutoğlu, agm.

C. SOĞUK SAVAŞ SONRASI AVRUPA ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI

Özdal'ın aktardığı gibi, “iki Almanya'nın birleşmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Varşova Paktı'nın yıkılmasını takip eden süreç içerisinde, tüm dünyadaki siyasi ve askeri sistemlerde geçiş ve değişim dönemleri yaşanırken, Avrupa'da da meydana gelen çok sayıda siyasi gelişme ile birlikte, özellikle “risk”, “tehdit”, “güvenlik” ve “savunma” kavramları da yeniden tartışılmaya / tanımlanmaya başlanmıştır.”¹³² Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaların artması, Sovyetlerin çöküşünün yarattığı hesaplanamaz dengesizlikler, etnik çatışma ve yükselen milliyetçiliğin uluslararası alanda dengesizlik yaratması, küçük yerel çatışmaların küresel felakete dönüşme riski, nükleer tehdidin yayılması gibi sorunlar Avrupa Birliği'nde ortak politikalar belirleme anlayışını getirdi.¹³³

Yaklaşık kırk yıl süren Avrupa inşası sürecinde, “Avrupa Topluluğuna üye ülkeler her ne kadar uluslararası siyasî konularda işbirliği yapma gayreti göstermiş ve ulusal diplomatik servislerinin bir araya gelerek diyalog yürütmelerini kabul etmiş iseler de, Maastricht Antlaşmasına¹³⁴ dek hiçbir anlaşmada ODGP hedefine yer verilmemiştir.¹³⁵ AB, 1992 Maastricht Antlaşmasından itibaren, “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”; 1999 Köln ve Relsinki zirvelerinden sonra da “Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası” geliştirmek için yoğun çaba sarf etmektedir. Kosova deneyimi arkasından 1998'de St. Malo'da Fransa-İngiltere uzlaşması Relsinki zirvesinde Güvenlik ve Savunma politikasının oluşturulmasını sağlamıştır.¹³⁶ Daha önce, genel nitelikli her dış politika sorunu konusunda birbirlerine bilgi vermek ve danışmak, vaziyet alışlarında ve ulusal girişimlerinde diğer üyelerin konumlarını hesaba katmakla yükümlü olan üye ülkeler, bu antlaşma ile daha kuşatıcı ve bağlayıcı yükümlülükler altına girmişlerdir.”¹³⁷

¹³² Ülger, İ.K., Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme-Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu, Ankara, 2002, ss. 80-83.

¹³³ Köni, H., “Soğuk Savaş ve Sonuçları”, Avrasya Dosyası, C.5, S.4, Kış 1999, s.84

¹³⁴ http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12002M/pdf/12002M_EN.pdf (27.12.2009)

¹³⁵ <http://www.subconturkey.com/2009/Haziran/koseyazisi-Avrupa-Birligi-Ortak-Dis-ve-Guvenlik-Politikasi.html> (27.12.2009) aktaran; http://sosyaldergi.usak.edu.tr/Makaleler/218767151_2013_2makale4.pdf

¹³⁶ http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/61/1/2_hakki_buyukbas.pdf

¹³⁷ <http://www.subconturkey.com/2009/Ocak/koseyazisi-Avrupa-Birligi-Ortak-Dis-ve-Guvenlik-Politikasi.html>

1. Maastricht Antlaşması ve ODGP

7 Şubat 1992’de imzalanan ve tüm üye ülkelerce onaylandıktan sonra Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması , Avrupa Topluluğu’nda ekonomik ve siyasal entegrasyonun tam olarak gerçekleştirilmesine yönelik en kapsamlı ve en önemli belgedir. Avrupa Birliği Antlaşması olarak bilinir.¹³⁸ Soğangöz’ün aktardığı şekliyle “*Maastricht Antlaşmasının ortaya çıkardığı Avrupa Birliği’nin temelini Avrupa Toplulukları oluşturmasına rağmen; Avrupa Birliği üç sütun üzerine oturtulmuştur. Avrupa Birliği; mevcut olan AKÇT, AET ve EURATOM’u ortadan kaldırıp onların yerine geçmemiş, aksine üç topluluğun oluşturduğu sütun ve ilave iki yeni sütun üzerine kurulmuştur. Buna üç sütun teorisi denir.*¹³⁹ Bu sütunlar şunlardır:

I. Sütun; *Topluluk kurumları olan ve ilgili politikalarını yürüten AKÇT, AET ve EURATOM’un daha sağlam temellere oturtulması, bunlara ilave olarak ekonomik ve parasal birlik (EPB) konuları eklenmiştir.*

II. Sütun; *Üye devletler arasında ortak bir dış politika ve güvenlik politikası (ODGP) üzerinde işbirliğinin gerçekleştirilmesi belirtilmiştir. Bu politika ile Avrupa Birliği; kendi savunmasını sağlamada Batı Avrupa Birliği’nin güçlendirilmesini, ilaveten dış politikasını NATO ile birlikte yürütmeyi ilke edinmiştir*

III. Sütun; *Adalet ve içişleri konusunda üye devletler arasında işbirliğinin gerçekleştirilmesi belirtilmiştir.*

ODGP, Maastricht Antlaşmasının 5. Başlık, J maddesinde 11 alt madde olarak düzenlenmiştir. Antlaşmanın J1 maddesinin 1. fıkrasında ODGP’nin amaçları şu şekilde ifade edilmiştir¹⁴⁰: (i) Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak, (ii) Birliğin ve üye devletlerin güvenliğini tüm yöntemlerle güçlendirmek, (iii) Birleşmiş Milletler (BM) Ana Sözleşmesi, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı ile uyumlu olarak uluslararası barış ve güvenliği korumak, (iv) Uluslararası işbirliğini güçlendirmek, (v) Demokrasiyi ve hukuk düzenini geliştirmek insan hakları ve temel özgürlüklerle saygıyı geliştirmek”¹⁴¹

¹³⁸ Canbolat, İ., Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği, İstanbul, 1998, s. 212

¹³⁹ Tekinalp, G.-Tekinalp, Ü., Avrupa Birliği Hukuku, İstanbul, 2000, s. 15.

¹⁴⁰ Maastricht Antlaşması , http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12002M/pdf/12002M_EN.pdf (25.12.2009)

¹⁴¹ Soğangöz, M. Makedonya Krizi ve ODGP’nin Rolü, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Bu madde ile ODGP'nin amaçlarını belirleyen AB, bu araçlara ulaşmak için farklı araçlar öngörmüştür. Bunlardan birincisi, üye devletlerarasında politikaların uyumlaştırılması için sistematik işbirliğinin oluşturulmasıdır. Bir diğer araç ise “*ortak tutum*”dur. Madde J2'ye göre, Konsey gerekli görülen durumlarda ortak tutum belirleyebilecektir. Üye devletler ulusal politikalarını oluştururken, bu ortak tutumla uyumlu olmasına itina göstermekle ve uluslararası toplantılarda ve konferanslarda ortak tutumu savunmakla yükümlü tutulmuşlardır. Daha önce saptanan ortak tutumlar üyeler için “atıf çerçevesi” oluştururken, bu antlaşmayla “uyulması gereken bir talimat” olarak kabul edilmiştir.¹⁴²

Maastricht Antlaşması'nda öngörülen bir başka araç ise “*ortak eylem*”dir. Buna göre AB üye devletlerin önemli ortak çıkarlarının olduğu alanlarda ortak eylemleri kademeli olarak uygulayabilecektir.¹⁴³ Ortak eylem ilke olarak üye devletler için bağlayıcıdır, ancak özel durumlarda üye devletlerin bundan sapması mümkündür. Ortak eylemin uygulanmasından Başkanlık sorumludur. ODGP kapsamında karar alma süreci incelendiğinde, ortak eylemi belirleme yetkisinin devlet ve hükümet başkanlarından oluşan AB Konseyi'ne verildiği görülmektedir.

*“Üç sütunlu AB yapılanmasının II. sütununu oluşturan ODGP'yi, Topluluk sütunundan ayıran en önemli özellik, karar alma mekanizmalarındaki farklılıklardır. Bu ikinci sütun, I. sütunun aksine hükümetler-üstü değil büyük ölçüde hükümetlerarası yapıdadır. Bu nedenle Konsey dışındaki diğer kurumların karar alma mekanizmaları içindeki yeri çok kısıtlıdır.”*¹⁴⁴ Antlaşmanın J3 maddesine göre genel yönelimler doğrultusunda ortak eylem karar alınacak konular, Konsey tarafında oybirliği ile belirlenecektir. Ancak yine aynı maddeye göre, Konsey bir ortak eylemin uygulanması aşamasında, nitelikli oy çokluğuyla karar alınıp alınamayacağını yine oybirliğiyle kararlaştırabilir. Bu maddeyle, ortak eylemin herhangi bir aşamasında nitelikli oy çokluğuyla karar alma imkânı ortaya çıkarsa, uygulamaya karşı olan ve azınlıkta kalan ülkelerin bunu engellemelerinin önüne geçilmiş olunuyordu.¹⁴⁵ Antlaşmada ayrıca ODGP'nin

¹⁴² Bozkurt, Ö., “Avrupa Birliği'nin Geleceği”, AB El Kitabı, Ankara, 1995, s.89.

¹⁴³ European Union Treaty, Art J.3.

¹⁴⁴

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=iparadigms&ano=90031_de3d60fd14712f4901e1c574a6a7cfe5

¹⁴⁵ Alanat, M., “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Siyasal Birlik”, AB El Kitabı, Ankara, 1995, s.133.

ileride bir savunma politikası ile tamamlanması öngörülmektedir.¹⁴⁶ Böylece AB gelecekte oluşturmayı planladığı ortak savunma politikası boyutunu Antlaşmanın maddeleri arasına koyarak, siyasal entegrasyon yolunda önemli bir adım daha atmıştır.

2. Amsterdam Antlaşması: İlişkilerin Geliştirilmesi ve Derinleştirilmesi

Maastricht Antlaşması'nın bazı maddelerini değiştiren ancak mevcut hükümetlerarası yapıyı büyük oranda koruyan Amsterdam Antlaşması¹⁴⁷ 16–17 Haziran 1997'de Amsterdam'da gerçekleştirilen AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi sonunda imzalanmıştır. Amsterdam Antlaşması'nın V. Başlığı bazı değişiklikler yaparak ODGP'yi yeniden düzenlemiştir. Antlaşmada daha önceden Maastricht Antlaşması'nda belirlenen ODGP'nin amaçları yeniden düzenlenmiştir. Buna göre: (i) BM Yasası'na uygun olarak, Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak, (ii) Tüm yönleriyle Birliğin güvenliğinin güçlendirilmesi, (iii) BM Yasası ve Helsinki Nihai Senedi ilkelerine ve Paris Şartı amaçlarına uygun olarak, dış sınırlar da dâhil olmak üzere, barışın korunması ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi, (iv) Uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, (v) Demokrasi ve hukuk devleti ile insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesi.¹⁴⁸

Amsterdam Antlaşması'nın bu konuda getirdiği en büyük yenilik dış sınırların korunmasının ODGP kapsamına alınmasıdır. Ayrıca BM Yasası çerçevesinde Birliğin bütünlüğünü korumak ODGP'nin amaçları arasına alınmıştır.. Ayrıca aynı madde üye devletlere karşılıklı politik dayanışmalarını geliştirmek ve güçlendirmek için birlikte çalışmak yükümlülüğünü getirmiştir. Amsterdam Antlaşması, bu amaçlara ulaşabilmek için kullanılacak araçlar arasına, Maastricht Antlaşması'nda yer alan “*ortak tutum*” ve “*ortak eylem*”in yanı sıra “*ortak stratejiler*”i de eklemiştir.

¹⁴⁶ Maastricht Antlaşması, Madde J 4 : “ ODGP zamanı geldiğinde ortak bir savunma (kavramına) götürecektir şekilde ve belirli bir vadede ortak savunma politikasının tanımını içerecek nitelikte, Avrupa Birliği'nin güvenliğiyle ilgili sorunların bütününe kapsar.”

¹⁴⁷ Antlaşmanın tam metni için bkz: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html> (20.10.2009)

¹⁴⁸ uvv.ulakbim.gov.tr/uvv/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=iparadigms&ano=90031_de3d60fd14712f4901e1c574a6a7cfe5

Buna göre ortak stratejiler; Bakanlar Konseyi'nin önerisi üzerine Avrupa Konseyi tarafından üye devletlerin önemli ortak çıkarlarının olduğu alanlarda oluşturulan genel nitelikli politiklardır. Ortak stratejilerin uygulanması ortak eylemler ve ortak tutumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bir ortak strateji kabul edildiğinde Konsey, bu stratejiye dayanan ortak tutumlar ve ortak eylemler belirleyerek, ortak stratejinin yürütülmesini sağlar.¹⁴⁹ Ayrıca ortak stratejiler, ODGP'nin yanı sıra Adalet ve İçişleri ile Topluluklar alanındaki konuları da içerebilmekte, bunlar için yol gösterici olmaktadır.¹⁵⁰ Bu yönüyle ortak stratejiler, üç sütun arasında uyumu sağlamaya yönelik araçlardan biri olarak kabul edilebilir.

Ortak stratejiler belirlenirken, amaçları, süreleri ve Birlik ve üye devletler tarafından kullanılma yolları açıkça belirtilmelidir.¹⁵¹ AB'nin aldığı ilk ortak strateji kararı, 1999 yılında yapılan Köln Zirvesi'nde Rusya-AB ilişkileri konusunda olmuştur. Amsterdam Antlaşması'yla getirilen diğer bir yenilik, Siyasal Planlama ve Erken uyarı Birimi'nin oluşturulmasıdır. Bu birimin önemli bir amacı uluslararası olayların analizini yaparak, Toplumun dış ilişkileri, ODGP ve üye ülkelerin ulusal dış politikaları arasında uyumu sağlamaktır. Diğer bir deyişle söz konusu birim, AB dış politikasındaki gecikme ve dağınıklığı ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulmuştur.¹⁵²

Amsterdam Antlaşması'nın ODGP'ye ilişkin getirdiği bir diğer yenilik, ODGP Yüksek Temsilciliği makamının oluşturulmasıdır. İlk başlarda üye ülkeler arasında bu konu üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmasına rağmen, dönem başkanlıklarının 6 aylık periyotlarla değişmesinden dolayı meydana gelen boşlukların ve üye ülkeler arasındaki uyumsuzlukların giderilmesi açısından ODGP Yüksek Temsilciliği'nin faydalı olacağı üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca bunalım dönemlerinde dönem başkanlıklarını yürüten küçük ülkelerin AB'yi yeterince temsil edemedikleri, bunun da Birliğin dış dünyadaki itibarını olumsuz yönde etkilediği düşüncesi de bu kararın alınmasında etkili olan bir diğer faktör olmuştur. Yüksek Temsilcinin uygulamada Birliğin ODGP konusundaki sözcüsü ve temsilcisi olduğu söylenebilir. Ancak bunlara rağmen, ODGP ile ilgili kararların alınmasında temel belirleyici etkenin üye devletler olması; finansman, yaptırım ve askeri harekâtların hükümetlerce kararlaştırılması, Yüksek Temsilcinin etkinliğini sınırlamaktadır.¹⁵³

¹⁴⁹ Amsterdam Antlaşması: Md. 13/3.

¹⁵⁰ Ülger, a.g.e., s.141.

¹⁵¹ Amsterdam Antlaşması: Md. 13/2.

¹⁵² Ülger, a.g.e., s.98-99.

¹⁵³ Ülgener, a.g.e., s.123

Diğer taraftan Amsterdam Antlaşması'nda “yapıcı çekimserlik” (constructive abstention) uygulaması karar alma sürecine dahil edilmiştir. Buna göre, bir karar sırasında hazır bulunan üye ülkelerin çekimserliği bu kararın alınmasına engel teşkil etmemektedir. Söz konusu karar çekimser kalan üyelere uygulanmamakla birlikte Birlik için hüküm ifade etmektedir. Ancak çekimser kalan ülkeler, ağırlıklı oyların üçte birinden fazlasını temsil ediyorsa karar kabul edilememektedir.¹⁵⁴ Maastricht Antlaşması'nda BAB'ın AB ile birleşmesi hedefine ilişkin hükümler Amsterdam Antlaşması'nda da yinelenmiştir. Antlaşma genel olarak değerlendirildiğinde ODGP'nin hükümetlerarası yapısına bir değişiklik getirmediği, sadece mevcut yapının daha iyi işlemesi için yenilikler uygulamaya koyduğu görülmektedir. Böylece yapının daha etkin ve hızlı çalışması amaçlanmıştır.

3. Ortak Dış Politikadan Ortak Avrupa Ordusuna: AGSK

Canbolat'a göre “Soğuk Savaş Dönemi'ni NATO'nun şemsiyesi altında geçiren Avrupa ülkeleri için bu dönemin Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) oluşturma çalışmaları için hazırlık devresi olduğu göze çarpmaktadır. Bu suretle, 1991 sonrası dönemde gerek Doğu Avrupa ülkeleriyle entegrasyon sürecine girilip Avrupa Birliği'ne adapte edilmesi, gerekse ortak güvenlik politikaları konusunda gelişmeler kaydedilmesi, oluşumun her şeyden önce bir medeniyet projesi olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ancak, her uygarlık projesinin jeopolitik bir realiteye¹⁵⁵ ve tarihsel arka plana sahip olma zorunluluğu bulunmaktadır.¹⁵⁶ Soğuk Savaş Dönemi'nde güvenlik gereksinimini küresel anlamda NATO, kıtasal boyutta ise BAB ile sınırlı tutan Avrupa, bu dönemi sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelere ağırlık vererek geçirmiştir. Ancak, izlenen bu politika neticesinde 1991 sonrası uluslararası sisteminin ihtiyaçlarını güvenlik ve savunma boyutunda karşılamaktan uzak olduğu ortaya çıkacaktır. Varşova Paketi'nin dağılmasından sonraki süre zarfında ortak güvenlik ve savunma politikalarına özel önem veren AB, kıta içerisindeki ekonomik gelişmelerde gösterdiği performansı ortak savunma politikalarında da sergileyerek genel bir başarının küresel ayağını oluşturma niyetindedir.”¹⁵⁷

1980'lerin ortalarından itibaren güvenlik kavramının anlamı ve kapsamı, küresel seviyedeki gelişmelere paralel olarak, önemli değişikliklere uğramıştır. Bu dönemde ortaya çıkan en

¹⁵⁴ Amsterdam Antlaşması: Md. 22/3.

¹⁵⁵ Özdağ, Ü., Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Ankara, 2003, s.27

¹⁵⁶ <http://www.turksam.org/tr/a699.html> (26.12.2009)

¹⁵⁷ Canbolat, İ., “Kıbrıs, AB, ABD, Türkiye, Irak Hattında”, Diplomatik Eksen, Nisan 2004, s.15

önemli kavramlar “ortak güvenlik” ve “kapsamlı güvenlik” kavramlarıdır. Ortak güvenlik yaklaşımına göre hiçbir ülke kendi güvenliğini aynı zamanda başkalarının güvenliğini arttırmadan sağlayamaz. Kapsamlı güvenlik ise uluslararası güvenliğe en büyük tehdidin, bireysel olarak ülkelerin kendilerinden değil, ülke içindeki ya da ülkeler arasındaki gelir dağılımı bozuklukları, çevre sorunları, nükleer savaş gibi sebeplerden geleceği varsayımına dayanmaktadır.¹⁵⁸

AB içerisindeki bütünleşme süreci ODGP fikri ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) ile çok farklı boyuta taşınmıştır. Ortak bir Avrupa ordusunun kurulması düşüncesi, ODGP fikriyle bir bütün oluşturmaktadır. Maastricht Antlaşmasından beri gerek Batı Avrupa Birliği (BAB) gerekse Ortak bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının (AGSP) oluşturulması yönündeki gelişmeler, ortak bir Avrupa dış ve güvenlik politikası oluşturulmasının ayrılmaz bir parçasını oluşturdu.¹⁵⁹

AB üyesi ülkeler kolektif bir şekilde hareket etmeleri durumunda ortak çıkarlarını daha etkili bir şekilde savunabileceklerinde hem fikir oldular. Fakat bölgesel bir kriz durumunda ortak bir Avrupa dış ve güvenlik politikasının etkili olabilmesinin ancak bir Avrupa askeri gücünün varlığı ile mümkün olduğu anlaşıldı. Bosna ve Kosova krizlerinde Avrupa'nın ABD'nin askeri gücü olmadan bölgede ne kadar etkisiz olduğu görüldü¹⁶⁰

Efe'nin ifade ettiği gibi, “Öteden beri NATO'dan bağımsız bir ODGP yaratılması fikrine soğuk bakan İngiltere'nin savunma ve güvenlik alanındaki vetosunu kaldırmasının ardından, ABD'nin de bir Avrupa Savunma Politikası'nın geliştirilmesini desteklemeye başlamasıyla birlikte, Aralık 1998 Saint-Malo Zirvesi'nde AB'nin savunma rolünü daha da genişletme kararı alan Fransa ve İngiltere St. Malo'da “Birliğin, güvenilir askeri güçler tarafından desteklenmiş özerk hareket kapasitesine” sahip olması ve bunları uluslararası krizlere yanıt vermek için hazır bulundurması ve kullanması konusunda anlaşmaya vardılar. Burada Avrupa Birliği'nin hareket noktası, Avrupa güvenliğinde hissedilen bir boşluğu doldurmak değil, daha ziyade örgütü uluslararası planda daha etkili hale getirmek için bir savunma boyutu kazandırmak,¹⁶¹

¹⁵⁸ Çomak,H., “Avrupa Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye'nin Durumu”, <http://www.bilgesam.org/tr/kuresel-arastirmalar/ab/70-ab-analizler/113-avrupa-guevenlikyapilanmasinini-yeni-parametreleri-ve-turkiyenin-durumu.html?tmpl=component&print=18page> (05.01.2010)

¹⁵⁹ Kamer,K., “NATO'ya ve ABD-AB İlişkilerine Etkisi Bakımından Ortak Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.1, S.2, Bahar 2002, s.88.

¹⁶⁰ Kamer, a.g.m., s.88

¹⁶¹ Öymen, O., “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği”, Elegans Dergisi,2001-3, ss.52-63.

Avrupa'nın II. Dünya savaşı'ndan sonra uluslararası politika üzerinde azalan ağırlığını yeniden kurmak ve AB'nin uluslar arası sahnedeki rolünü tam anlamıyla oynayabilmesini sağlamaktı. BAB'ın AB ile bütünleştirildiği Köln Zirvesi'ne giden süreç, Saint Malo kararlarıyla başlamıştır. ¹⁶²

AB içerisinde bir askeri gücün oluşturulması fikri 4 Haziran 1999 Köln Deklarasyonu ile kabul edildi. Köln Deklarasyonu 1996 yılında Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında kabul edilen AGSK'nın geliştirilmesi düşüncesiyle uyumludur. Esasen AGSK, NATO bünyesinde inşa edildi. AGSK, Petersberg görevleri¹⁶³ olarak adlandırılan ve AB'nin insani amaçlı faaliyetler ve kurtarma operasyonları, barışı koruma görevi ve barışın sağlanması dahil kriz yönetimi konularında etkili olmasını sağlayabilecektir.¹⁶⁴

Ortak bir güvenlik politikasına yönelik ilk somut adımlar 1999'da Helsinki zirvesinde atılmıştır. Zirvede Birliğin 2003 yılına kadar Politika ve Güvenlik Komitesi ile ülkelerin Genel Kurmay Başkanları veya onların temsilcilerinden oluşacak Askeri Komiteye sahip olması kararlaştırıldı. Bu kurumsal reformların yanında AB'nin askeri yeteneğinin artırılması yönünde de adımlar atıldı. 2003 yılına kadar AB'nin 60 gün içerisinde 60.000 askerlik bir kuvvetle müdahalede bulunabilecek ve bu kuvveti gittiği yerde bir yıl veya daha fazla süre tutabilecek kapasiteye sahip olması kararlaştırıldı.¹⁶⁵ Ayrıca AB herhangi bir krize müdahale etmesi halinde NATO imkânlarından da yararlanılacaktır ¹⁶⁶ Avrupa, güvenlik konularında Amerika'ya ihtiyaç duyarken, Amerika'da kendisi için kritik önem taşıyan ve ticari bir pazara, ortak siyasi değerlere sahip olan Avrupa'yla küresel ortaklığı kendi ulusal çıkarlarının bir gereği olarak görmektedir. Demokratik değerlerin Doğu Avrupa'da Sovyet sonrası topluluklar ve bölgelerde egemen olmasını isteyen Amerika bu açıdan Avrupa'yı Avrasya'da 'demokratik bir köprübaşı' olarak düşünmektedir.¹⁶⁷ Önümüzdeki dönem tekrar eski gücünü kontrol edecek bir

¹⁶² http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=iparadigms&ano=90031_de3d60fd14712f4901e1c574a6a7cfe5

¹⁶³ Petersberg Görevleri; insani yardım, arama kurtarma çalışmaları, barışı koruma, kriz yönetimi ve barışı sağlayabilmek için güç kullanımını içerir.

¹⁶⁴ http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/treaties_maastricht_en.htm (22.08.2009)

¹⁶⁵ <http://europa.eu.int/concil/off/conclu/index.htm> (22.08.2009)

¹⁶⁶ Büyükbaş, H., "Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi ve Türkiye, Ankara SBF Dergisi, C.61, Ocak-Mart 2006, s.44

¹⁶⁷ Brzezinski, Z., , Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, (Çev. Y.Türedi), Ankara, 2005, s. 80.

unsur görmektedir.¹⁶⁸ Bu açıdan güçlü ama Amerikan karşıtı olmayan bir Avrupa Amerikan çıkarlarıyla örtüşmektedir.¹⁶⁹

“Askeri müdahale için, yukarıda belirtildiği gibi, Helsinki Zirvesi kararına göre, 60 gün içinde 60 bin askerin bir yıl süreyle sev için hazır hale gelmesi amacıyla 2003’de ulaşılmıştır. AB bu çerçevede 2003’de iki müdahale gerçekleştirmiştir. Bunlar, 2003’ de Makedonya’ da Concordia Misyonu ve Kongo’da Artemis Misyonu’dur.¹⁷⁰ AB Bunia’ya 12 Haziran 2003’de 2.000 askerini gönderdi.¹⁷¹ Misyon’a 13 AB üyesi toplam 16 ülke katıldı.”¹⁷² Büyükbaş’ın ifadesiyle “askeri olmayan sivil alanlarda ise, beş bin polis, iki bin afet ve sivil savunma uzmanı ve iki yüz hukuk uzmanı sevk edebilecek bir kapasite oluşturulmuştur. AB bu bağlamda Bosna-Hersek’de Polis Misyonu ve BM’ye yardım için Kosova’da idari yeniden yapılanma yardımı gerçekleştirmiştir. Ekonomik kriz yönetimi, "Rapid Reaction Mechanism" (Çatışmaları Önleyici Yardım Mekanizması), çerçevesinde Afganistan’a yardım yapılmıştır. Ayrıca, Afganistan sınır denetimi ve polis teşkilatının yeniden örgütlendirilmesi gibi katkılarda bulunmuştur. Tüm bunlara rağmen AB, henüz önemli bir krizle karşılaşmış ve bu krizin üstesinden gelmiş değildir. Bu nedenle AB’yi, etkin bir bölgesel ve küresel askeri güç olarak değerlendirmek mümkün değildir. AB’nin, ABD örneğini izleyerek, küresel çapta bir müdahale gücü ve mekanizmasını oluşturması, uzun zaman alacağına benzetilmektedir.”¹⁷³

4. AB Anayasası ve Lizbon Antlaşması

“Aralık 2000’de Nice Zirvesi’nde üzerinde uzlaşılan Nice Antlaşması’nın eki olarak yayınlanan “Avrupa Birliğinin Geleceği” Deklarasyonu¹⁷⁴ ile başlatılan, 7 yıl süren ve son derece sancılı geçen AB reform süreci, 13 Aralık 2007’de Lizbon’da imzalanan Reform (Lizbon) Antlaşması¹⁷⁵ ile sona yaklaşmış gibi gözükmekteydi. “Nice-Sonrası Süreç” olarak adlandırılan bu dönem, AB’nin yapısının ve geleceğinin tüm boyutları ile tartışılmasını ve Birlik için yeni bir yön belirlenmesini içermekteydi. Bu süreçte, Birliğin vatandaşları ile

¹⁶⁸ Erdem,E., “Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenliği”, Avrasya Dosyası, C.5, S.4, Kış 1999, s. 208.

¹⁶⁹ Kissenger, H., Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, (Çev. T.Evyapan) , Ankara, 2002, s.269-270.

¹⁷⁰ http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/61/1/2_hakki_buyukbas.pdf

¹⁷¹ Jean-Yves Haine, ‘ESDP Transformed?’, NATO Review, Summer 2005

¹⁷² Fransa, Belçika, Brezilya, İngiltere, Kanada, Almanya, Yunanistan, Güney Afrika, İsveç, Avusturya, Macaristan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Portekiz ve İspanya

¹⁷³ Büyükbaş, a.g.m., s.44.

¹⁷⁴ Nice Zirvesi Sonuç Bildirisi ve Nice Antlaşması’na ekli “Birliğin Geleceği Hakkındaki Deklarasyon” için bkz. <http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm> (08.09.2009)

¹⁷⁵ Lizbon Antlaşması, <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12007L/htm/12007L.html> (14.11.2009)

arasındaki uzaklığın kapatılması ve demokratik meşruiyetinin arttırılması ile 21. yüzyılın fırsat ve tehditleri ile başa çıkabilecek kurumlara, politikalara ve mali araçlara, bir başka deyişle etkin işleyip sonuç üreten bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktaydı."¹⁷⁶

Bu süreçte kendine özgü, saydam ve katılımcı bir Konvansiyon yöntemiyle hazırlanıp Hükümetlerarası Konferans'ta üye devletler tarafından son şekli verilen "Avrupa için bir Anayasa Öngören Antlaşma" (Anayasal Antlaşma) 29 Ekim 2004 günü Roma'da düzenlenen törenle imzalandı. Ardından üye devletler tarafından kendi anayasal usullerine göre onaylanma aşamasına geçilen Anayasal Antlaşma'nın Kasım 2006'da bu sürecin tamamlanması sonucu yürürlüğe girmesi öngörülüyordu. Konvansiyonun hazırladığı ve Temmuz 2003'te Konsey Başkanlığına sunulan Anayasa Taslağı¹⁷⁷, AB'nin üç sütunlu yapısına son vererek, daha önce hükümetlerarası konferans temelinde ele alınan, ODGP (ikinci sütun) ile adalet ve içişleri alanının (üçüncü sütun) topluluk zirvesine taşınmasını öngörmektedir. Aynı zamanda komisyon başkan yardımcılığı görevini de yürütecek bir dışişleri bakanının atanmasıyla ODGP'nin güçlendirilmesi yönünde de adımlar atılmakta ve bir Avrupa Silahlanma Ajansı oluşturularak ortak savunma politikası konularının tanımlanmasına imkân sağlanmaktadır.¹⁷⁸

*"Ancak, Fransa ve Hollanda'da Mayıs ve Haziran 2005 tarihlerinde gerçekleştirilen referandumların olumsuz sonuçları, Anayasal Antlaşma'nın geleceğini hem hukuki, hem de siyasi olarak belirsiz hale getirdi. Anayasal Antlaşma'nın onayı sürecinde yaşanan fiyasko, bir yandan üye devletlerin siyasi kadroları ve AB bürokratları ile AB üyesi devletlerin vatandaşları arasındaki uzaklığı somut olarak gösterirken, bu uzaklığı, ya da diğer bir ifade ile demokrasi ve meşruiyet açığını kapatma amacını taşıyan siyasi anayasallaşma sürecinin içinde bulunduğu paradoksu da ortaya koyuyordu.*¹⁷⁹ *AB Anayasasının Fransa ve Hollanda'da halk tarafından kabul edilmemesi ile başlayan, ve AB'nin siyasi ve kurumsal faaliyetlerini kilitleyen kriz, Lizbon Zirvesi'nde (18-19 Ekim 2007) varılan anlaşmalarla aşılmaya çalışıldı. "Lizbon Antlaşmaları" olarak da adlandırılan "Avrupa Birliği Antlaşması" ve "Avrupa Birliği İşleyiş Antlaşması", 13 Aralıkta Portekiz'in başkenti Lizbon'da devlet ve hükümet başkanları zirvesinde*

¹⁷⁶ Baykal,S., "İrlanda'nın Lizbon Antlaşması Referandumu ve AB'nin Yeni Krizi", Stratejik Analiz, Temmuz 2008, s. 105.

¹⁷⁷ Anayasal Antlaşmanın onay sürecinde yaşanan sorunlar, bunların arkasında yatan temel nedenler ve ortaya çıkan hukuki ve siyasi durum hakkında çok yönlü değerlendirmeler için bkz. Grainne de Burca, "The European Constitutional Project after the Referenda", Constellations, Cilt 13, No. 2, 2006, ss.205-217; Grainne de Burca, "After the Referenda", European Law Journal, Cilt 12, No. 1, 2006, ss. 6-8

¹⁷⁸ Ginsberg, H.R, "Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası", Avrupa Birliği Ansiklopedisi, C:II, s.75

¹⁷⁹ Baykal, a.g.m., s.105

onaylandıktan sonra; ayrı ayrı AB ülkeleri hükümetleri tarafından da onaylanması öngörülmüştür. 12 Haziran 2008 tarihinde gerçekleştirilen referandumda İrlanda halkı yüzde 46,3 “evet” , oyuna karşılık yüzde 53,7 “hayır” ile Avrupa Birliği’nde yeni bir dönem başlatacak olan Lizbon Antlaşması’nın onayını reddetti¹⁸⁰ Alakbarov2un ifade ettiği gibi, tüm üye ülkelerde aynı anda yürürlüğe girmesi planlanan bu antlaşmalar, 2009 yılından itibaren AB’nin temel hukuki çerçevesini oluşturacaktı. Bu antlaşmaya göre; AB Dış İşleri ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi AB dış siyasetinden sorumlu olacaktı. Bu görevi üstlenen kişi diplomatik kimliğe sahip olacak, AB Dışişleri Bakanlar Konseyini koordine edecek ve AB Komisyonu 2. Başkanı görevini üstlenecek, AB Dış Siyaset Yüksek Komiserliği görevi ortadan kaldırılacaktı.”¹⁸¹

4.1. Lizbon Krizi Sonrası AB’de Yeni Arayışlar

Taşçıoğlu’nun ifade ettiği gibi, “öncelikle belirtilmesi gereken, Avrupa bütünleşmesinin kurucu metinlerinin tadili için hazırlanan antlaşmaların zorlu onay süreçlerine maruz kalmaları ve birkaç defa da referandumlarda reddedilmelerinin daha önce de örnekleri olan bir durum olduğudur. Maastricht Antlaşması’nın Danimarka’da referandumda reddi, Fransa’da ise çok küçük bir oy farkı ile kabulü sırasında referandumların Avrupa bütünleşmesi gibi karmaşık bir yapıyı değerlendirmek açısından tehlikeleri ortaya çıkmıştı.”¹⁸²

Özdal’ın ifade ettiği gibi, “13 Aralık 2007 tarihinde Portekiz’in başkenti Lizbon’da yapılan Zirvede, Avrupa Birliğine üye ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından, yürürlükte olan AB Kurucu Antlaşmasını ve Avrupa Toplulukları Kurucu Antlaşmalarını değiştirecek olan Lizbon (Reform) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma metni genel olarak incelendiğinde, genişleyen AB’nin daha etkili bir birlik olmasının başlıca amaç olarak hedeflendiği ve bu kapsamda reddedilen AB Anayasası taslağında bulunan, birçok geniş kapsamlı kurumsal reform ve yeniliklere yer verildiği saptanmaktadır.”¹⁸³

Lizbon sonrası siyasal entegrasyon açısından kıtanın tümüne yönelik tek düzen bir entegrasyon modelinin gerçekçi olamayacağı kesindir. The Challenge of Diversity isimli

¹⁸⁰ Baykal, a.g.m., s. 104

¹⁸¹ http://www.ekonomikorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_2_Sayi_512.pdf

¹⁸² <http://ankaenstitusu.com/abnin-anayasa-olusturma-sureci-bu-surecte-ortaya-cikabilecek-sorunlarin-abnin-gelecegine-ve-turkiyeye-etkileri-ve-cozum-yollari/>

¹⁸³ Özdal, B., “Lizbon Reform Andlaşması’nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası’na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008, s.1.

çalışmada, (i) A la carte Avrupa (ii) İki vitesli Avrupa, (iii) Derecelendirilmiş entegrasyon, (iv) Değişebilir geometri, (v) Ortak merkezli daireler gibi siyasal entegrasyon modeli öngörülerini önerilmektedir.¹⁸⁴

Tatoğlu'nun aktardığı gibi “bu yaklaşım, son dönem Avrupa Birliği entegrasyonunun gündemini oluşturmaktadır. A la carte Avrupa modelinde, yaygınlaştırılacak ortak politikalar devletlerin tercihlerine bırakılmaktadır.¹⁸⁵ Ancak yine de üye ülkelerin belirli sayıda ortak hedef ve politikaya uyması gerekmektedir. İki vitesli Avrupa’da ise; Birlik üyesi ülkelerin ekonomik durumları ve gelişmişlik esasına göre sınıflandırılmakta, üye ülkelerin benzer gelişim düzeylerine göre sınıflandırılmaları işbirliği alanında ortaya çıkan farklılıkların engelleyici olma risklerini ortadan kaldırmaktadır¹⁸⁶. Derecelendirilmiş entegrasyonda amaç; Topluluk temel politikalarına zarar vermeden bunların korunmalarını sağlamaktır. Birlik kurallarının devlet grupları dikkate alınarak derecelendirilmesi ve farklı yoğunluk düzeylerinde hayata geçirilmesi entegrasyon için gereklidir. Değişebilir geometri anlayışında amaç; özellikle enerji, endüstri ve teknoloji politikalarında Topluluğun artan siyasi sorumluluklar edinebilmesidir. Ortak merkezli daireler anlayışına göre; Topluluk iş birliğinin merkezi konumundadır. Bunun için en güzel örnekler Avrupa Para Birliği oluşumu ve üye olmayan devletlerle ilişkilerdir.”¹⁸⁷

Taşçıoğlu'nun ifadesiyle “Avrupa bütünleşmesi Avrupa devletlerinin kendi ulusal çıkarlarını korumak için birbirleriyle rekabet etmek yerine işbirliği içinde ortak hareket etmesinin zorunluluğu fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu temel gerekçe ortadan kalkmış değildir. Bu nedenle Birlik, bu çıkmazdan çıkmanın yolunu da er ya da geç bulacaktır. Esasen Anayasal Antlaşma ve Lizbon Antlaşması da dahil olmak üzere tüm kurucu antlaşmalar ve değişiklikleri AB kurumlarının, AB elitinin ya da AB bürokratlarının değil, üye devletlerin iradesinin ürünüdür. Üye devletler, özellikle de hükümetler, kendi ulusal çıkarlarını ancak ortak çıkarlar temelinde, egemenlik yetkilerini paylaşarak ve ortak ya da uyumlu politikalarla çözebileceklerini düşündükleri için buna imkân sağlayacak kurumsal yapıları ve politika reformlarını gerçekleştirmek üzere bu antlaşmaları yapmaktadır. Ancak, kaybedilen zaman, sarf edilen enerji ve ortaya çıkan sonuçlar arasındaki orantısızlık ile kapsamlı reformların

¹⁸⁴ Karakaş, a.g.e., s.35.

¹⁸⁵ Karluk,S.R., Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, 2002, s.35.

¹⁸⁶ Karluk, a.g.e., s.36.

¹⁸⁷ Baykal, S., “Avrupa Birliğinin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasalaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine”, Uluslararası İlişkiler, C.1, S.1, 2004, s.130.

halklara takılması endişeleri, bütünleşmenin çeşitli aktörleri arasında, özellikle de Birlik ile vatandaşları arasında bir güvensizlik ve iletişimsizlik ortamına işaret etmektedir."¹⁸⁸

4.2. Aşılan Lizbon Krizi ve ODGP'de Yeni Dönem

Aktarıldığına göre "2004 yılında yapımı tamamlanan ve Avrupa bütünleşmesi açısından tarihi bir dönüm noktası teşkil eden Avrupa Birliği (AB) Anayasası'nın 2005 yılında Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlar sonucunda reddedilmesi ile oluşan hukuki/kurumsal boşluğu ortadan kaldırmak adına AB'li liderler 2007 yılında Lizbon Antlaşması'na giden süreci başlatmışlardır. Uzun süren müzakereler ve onay sürecinden sonra Lizbon Antlaşması'nın önündeki engeller kaldırılmış ve 1 Aralık 2009 itibariyle Antlaşma'nın yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Lizbon Antlaşması ile ilk defa ve hem AB içi koordinasyonu artırması hem de dış politikada AB'nin etkinliğini artırması için AB Konsey Başkanlığı ve Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği oluşturulmuştur. 19 Kasım 2009 tarihinde bir araya gelen AB Devlet ve Hükümet Başkanları AB bütünleşmesi ve kurumsal yapılanması açısından önemli bir konum işgal edecek bu pozisyonlara ilk temsilcileri seçmiştir.¹⁸⁹ AB üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanları 19 Kasım 2009 tarihinde bir akşam yemeğinde bir araya gelerek Lizbon Antlaşması ile öngörülen pozisyonlara kimin getirileceği konusunda müzakerelere başlamışlardır. İngiltere eski Başbakanı Tony Blair'in adaylıktan çekildiğini ilan etmesinin de etkisiyle tahmin edilenden çok daha kısa süren Zirve sonunda AB Konseyi Başkanlığı görevine Belçika merkez sağ siyasetçi Herman Van Rompuy, Yüksek Temsilcilik görevine ise İngiliz merkez solundan Komisyonun ticaretten sorumlu üyesi Catherine Ashton getirilmiştir"¹⁹⁰

Her ne kadar yaşanan kötü tecrübeler sonrasında Brüksel anayasa tabirini şimdilik kullanmasa da, Lizbon Antlaşması'nın gerçekleştirmeyi hedeflediği kapsamlı revizyon nedeni ile aynı görevi ifa etmesi amaçlanmıştır. Lizbon Antlaşması, başarılı olarak yürürlüğe sokulamayan AB Anayasası'nın görevlerini üstlenmiş, yapısal yenilikler kadar reform hedefleri de olan önemli bir antlaşmadır. Her ne kadar anayasanın referandumlar neticesinde reddedilerek yürürlüğe sokulamamış olması AB adına çok üzücü bir gelişme olsa da, Birlik'in toparlanarak

¹⁸⁸ Baykal, a.g.m., 2008, s.113.aktaran; Emin Tatoğlu, AB'nin Tarihsel Gelişim, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. <http://ankaenstitusu.com/abnin-anayasa-olusturma-sureci-bu-surecte-ortaya-cikabilecek-sorunlarin-abnin-gelecegine-ve-turkiyeye-etkileri-ve-cozum-yollar/>

¹⁸⁹ <http://www.usak.org.tr/rapor.asp?id=43>

¹⁹⁰ <http://www.usak.org.tr/dosyalar/diger/RznFkJyptdq367OTI4Oy8ZOB8QSFoU.pdf> (02.01.2010)

aynı hedefler etrafında kenetlenip Lizbon Antlaşması'nı şekillendirmesi Brüksel adına çok olumlu bir gelişmedir.¹⁹¹

Özdal'a göre "genişleyen AB'nin şeffaf, demokratik meşruiyetinin artmasını ve daha etkili olmasını sağlama amacını (Md. 2) taşıyan Lizbon (Reform) Antlaşması, AB'nin bir güvenlik aktörü olarak uygunluğunu ve kapasitesini arttırmak için tasarlanan bir dizi yeniliği kapsamaktadır. Zira Antlaşmada birkaç kurumsal değişikliğin yanı sıra "kalıcı yapısal işbirliği" gibi yeni ve önemli kavramların yer almasının yanı sıra, üye Devletler arasında güvenlik ve savunma alanlarında ki işbirliği de yeniden düzenlenmektedir. Öyle ki artık "European" olarak değil, başarıya isteklerinin seviyesini ifade eden bir ODGP bilinecektir. Ancak, başta hükümetlerarası işbirliği prensibi gibi ana hususlar değişmeden kalmıştır ve bu sebeple reformların etkisinin oldukça sınırlı olması olasıdır."¹⁹²

"Lizbon anlaşmasının Avrupa Birliği kurumlarının daha etkin ve hızlı çalışmasına olanak sağlaması umuluyor. Antlaşma'nın getireceği yenilikler arasında, birlik üyesi ülkelerin altışar aylık sürelerle dönem başkanı olması yerine, liderlerden oluşan karar merci durumundaki Avrupa Konseyi'ne iki buçuk yıllığına bir başkan seçilmesi öngörülmüyor. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne dünya sahnesinde daha fazla ağırlık kazandırmak üzere, halen Javier Solana'nın yürüttüğü Dış İlişkiler Temsilcisi rolü ile Dış İlişkilerden Sorumlu Komisyon üyeliği de birleştirilecek. Anlaşmayla bazı konularda üyelere verilen veto hakkının da kaldırılması öngörülmürken, karar alma süreçlerinde oy birliği yerine oy çokluğunun aranacağı alanların da sayısı artıyor."¹⁹³

Özdal'a göre, "ODGP ve AGSP'nin önemli bir özelliği olan, hükümetlerarası işbirliği karakteri ve oybirliği prensibi Lizbon (Reform) Antlaşması'nda (Md. 27c 4) herhangi bir değişime uğramadan devam edecektir. Ancak, öngörüldüğü gibi Lizbon (Reform) Antlaşması'nın yürürlüğe girmesini takiben AB'nin tüzel kişilik kazanacak olması, dış politika için yeni seçenekler yaratacaktır"¹⁹⁴. Zira AB uluslar arası örgütlere ve toplantılara bir uluslararası hukuk süjesi olarak katılabilecek ve normatif yaklaşımlarını (yasallaşan anlaşmaların ve ilişkilerin "çok taraflı geçerliliği" gibi) destekleyebilecektir. Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi: Lizbon (Reform) Antlaşması ile getirilen kurumsal

¹⁹¹ Genç,S., "Lizbon Antlaşması AB'yi Nasıl Şekillendirecek?", Zaman, 7 Ekim 2009

¹⁹² <http://www20.uludag.edu.tr/~ozdalb/ikv-teblig.pdf> (25.12.2009)

¹⁹³ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2009/11/091103_czech_update.shtml (09.11.2009)

<http://www.ikincicumhuriyet.org/index.asp?sayfa=avrupa-birliigi&icerik=7022>

¹⁹⁴ <http://www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?kat1=2&ID=1896> (02.01.2010)

yeniliklerin en önemlilerinden bir tanesi hiç şüphesiz, Dışışleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi biriminin oluşturulmasıdır. Lizbon (Reform) Antlaşması'nın madde 9e, 13a, 14, 19 hükümleri itibarıyla oluşturulan bu birim; üye Devletlerin ve AB'nin dış politikalarının daha uyumlu formüle edilmesini ve birbirlerini tamamlanmasını sağlamanın yanı sıra daimi temsilcisi olan bir uluslararası aktörün yaratılmasını da amaçlamaktadır.¹⁹⁵ Ayrıca Birliğin dış politika önceliklerinde yeni bir düzenlemeye gidilmeksizin mevcut yapılanmada değişiklik öngören Antlaşma uyarınca, bu görevi yürütecek kimsenin, Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcılığı ve Dışışleri Konseyi Başkanlığı'nı yapması öngörülmektedir. İki görevi bir araya getiren temsilciliğin amacı, AB'nin dış ve ortak güvenlik politikalarının yürütülmesinde devamlılık ve bütünlük sağlamaktır."¹⁹⁶

Özdal'a göre, "Dışışleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi'nin görevi (Md 9e, 10b, 13, 21) genel olarak AB'nin dış ilişkileri ve ODGP'nin kamusal unsurları arasında koordinasyonu etkili bir şekilde temin etmektir. Ancak, etkili bir entegrasyona ya da güvenlik ve savunma alanında asgari işbirliğine doğru Konsey ve Komisyon'un örgütsel geleneklerinin değişiminin yönetimi, Yüksek Temsilci için zorlu bir görev olacaktır. Ayrıca, Yüksek Temsilcinin, Lizbon (Reform) Antlaşması ile oluşturulan bir başka yeni kurum olan, "Avrupa Konseyi Başkanı (Md. 9e)" ile karşılıklı olan konumu da, Başkan'ın, AB'nin temsilcisi rolünü üstlenmekle görevlendirilmesinden dolayı soyutluklar içermektedir."¹⁹⁷

¹⁹⁵ <http://www.ikv.org.tr/images/upload/file/barisozdal-teblig.pdf>

¹⁹⁶ <http://www.usakgundem.com/yazar/1313/yeni-ab-konseyi-baskanı-türkiye-ab-İlişkileri-açısından-ne-İfade-ediyor.html> (02.01.2010)

¹⁹⁷ <http://www20.uludag.edu.tr/~ozdalb/ikv-teblig.pdf> (02.01.2010)

III. BÖLÜM

DIŞ POLİTİKANIN AVRUPALILAŞMASI

Çetin'in aktardığına göre “*Manners ve Whitman’ın belirttikleri gibi AB üye devletlerinin dış politika davranışlarını AB’nin etkilerini dikkate almadan değerlendirmek olası değildir.*¹⁹⁸ *Manners ve Whitman, Avrupalılaştı ve ulusal düzeyde olan politikalar arasında çok keskin bir ayırım yapılamayacağını ifade ederek, üye devletlerin daha çok ulusal güvenlikleri ile ilgili konuları ve tüm üye devletleri ilgilendirmeyen ikili ilişkileri Birlik politikası dışında tutmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.*”¹⁹⁹

AB’nin dış politikası tek bir politikadan ziyade üç parçadan meydana gelen farklı bir yapıdır.²⁰⁰ Bunlardan birincisi; Avrupa Toplulukları’nın dış politikasıdır. Topluluk dış politikası, kurucu antlaşmalardan kaynaklanmaktadır ve temelde ortak ticaret politikasını ifade etmektedir. Avrupa Toplulukları’nın dış dünya ile kurduğu ekonomik ilişkilerin bütünü bu çerçevede içinde yer almaktadır. AT dış politikası genelde ticaret ve kalkınma alanlarına yoğunlaşmakta ve üçüncü ülkelerle AT arasındaki ilişkilerin yürütülmesini içermektedir.

AB’nin dış politikasının ikinci parçasını ise siyasi dış politika oluşturmaktadır. Üye devletlerin dış politikalarında koordinasyon ve uyum amacıyla 1970’lerde Avrupa Siyasi İşbirliği yapısının kurulması ile başlatılan çabalar, 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile hukuki varlık kazanmış,²⁰¹ 1992 Maastricht ve 1997 Amsterdam Antlaşmaları ile yeniden düzenlenerek Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası adını almıştır. Buradaki “ortak” kavramı, Topluluk düzeyindeki “ortak tarım politikası” ya da “ortak ticaret politikası”nda ifade edilen ve devletlerin egemenlik yetkilerinin bir üst otoriteye devredildiği supranasyonel nitelikteki anlamından farklıdır. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası’nda “ortaklık”, inisiyatifin yine üye devletlerin kontrolü altında kaldığı bir ortaklığı ifade etmektedir.²⁰²

¹⁹⁸ Manners, I.- Whitman, R., “Conclusion”, The Foreign Policies of European Union Member States, Manchester, 2000, s.269–270.

¹⁹⁹ A.g.e., s.271. aktaran; Yılmaz Çetin, Küçük devlet Teorisi ve AB Üyesi Küçük devletler, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2008.

²⁰⁰ White, B., Understanding European Foreign Policy, London, 2001, s.36-42

²⁰¹ Başak, B., AB’nin Ortadoğu Politikası ve Bölgeye Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi SBE, 2008, s..8

²⁰² Ülger, a.g.e., s.23

Bununla birlikte ortak dış politika konusunda da Topluluk organları belirli sınırlar içerisinde inisiyatif kullanabilmektedir.

AB dış politikasının üçüncü parçası ise üye devletlerin uyguladığı ulusal dış politikalarıdır. Bu politikalar çoğunlukla AB yapısından tamamen bağımsız olarak geliştirilmemekte olup, temel parametrelerini Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'ndan almaktadır. Çetin'e göre, *“mevcut yapıda AB üye devletleri ODGP alanını hükümetlerarası düzeyde tutarak otonomilerini muhafaza etmeyi tercih etmişlerdir. Her ne kadar üye devletlerin dış ve güvenlik politikaları üye devlet tekelinde olsa da, 70'li yıllardan itibaren uluslararası problemlere yaklaşım tarzlarındaki farklılıklar oldukça daralmıştır. Irak krizinde olduğu gibi bazı konularda halen tek sesle konuşamamalarına rağmen, tüm üye devletler ODGP'yi ulusal dış politika hedeflerine ulaşmada yararlı bir araç olarak görmüşlerdir.”*²⁰³ *“AB üyesi ülkelerin hükümetleri dış politikalarını belirlerken işbirliği alışkanlıklarını, enformasyonun paylaşımının sağladığı avantajları, ortak tehdide karşı birlikte hareket etme olanağını, artan işbirliğinin maliyet unsurunu azalttığını da dikkate almakta ve dış politikalarını AB'nin bu alandaki yaklaşımı çerçevesinde yürütmektedir.”*²⁰⁴

²⁰³ Yılmaz Çetin, Küçük devlet Teorisi ve AB Üyesi Küçük devletler, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2008.

²⁰⁴ Hill, C., “The Falkland War and European Foreign Policy”, in Domestic Sources of European Policy: West European Reactions to the Falkland Conflict, (Ed. S.Stavridis-C.Hill), London, 1996, s.16 aktaran; Çetin, agt.

A. DIŞ POLİTİKANIN AVRUPALILAŞMASI VE KÜÇÜK ÜYELER

Birliğin küçük üyeleri tek başlarına ulaşamayacakları hedeflere AB sayesinde kavuşabilmişlerdir. Çetin'in aktardığına göre, *“her şeyden önce küçük devletlerin bilgiye erişim olanakları artmış, sınırlı ilgi alanları genişlemiş ve diplomatik güçleriyle müzakere yetenekleri çoğalmıştır. Jose Magone, Portekiz'in Doğu Timor konusundaki girişimlerini bu duruma örnek göstermiştir.²⁰⁵ Portekiz üye olduğu gündən bu yana diğer üye devletleri başta ASİ, daha sonra ODGP kapsamında Doğu Timor'un bağımsızlığı konusunda etkilemeye çalışmıştır. Bu amacına 1989 yılında ulaşarak AB çapında bir ortak pozisyon belirlenmesini sağlamıştır. 1996 yılında da, AB tarafından Endonezya'nın Doğu Timor'u ilhaki resmi olarak kınanmıştır.²⁰⁶ Aynı şekilde Pakistan'ın, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanıma durumunda olduğunu gören Yunanistan, AB ile olan ekonomik anlaşmaları bloke edeceği tehdidinde bulunarak, Pakistan'ın bu girişimini engellemiştir.²⁰⁷ Coolsaet ve Soetendorp, Belçika'nın, ODGP'yi Orta Afrika politikalarını güçlendirme amacıyla kullandığını ifade etmişlerdir. Belçika'nın, mültecilerin geri dönüşünün organize edilmesi, Ruanda'da hukukun üstünlüğünün sağlanması, Burundi'de istikrarın sağlanması ve uluslararası koordinasyonun oluşturulması konularındaki girişimleri, 1994 yılında AB Genel İşler Konseyi'nde onaylanarak, uluslararası temele kavuşturulmuştur.²⁰⁸ AB'ye üyeliğin Birliğin en önemli getirilerinden birisi de, bilgiye erişim imkânının artmış olması ile diplomatik güçlerinin ve müzakere yeteneklerinin çoğalmış olmasıdır. COREU (correspondance Europeene) telex sistemi²⁰⁹ sayesinde üye devlet dışişleri bakanları, Konsey ve Komisyon arasında sürekli bilgi akışı gerçekleştirilmiştir.²¹⁰ Bunun yanında çeşitli uluslararası konular sürekli olarak değişik ODGP komiteleri arasında müzakere edilmiştir. Bu denli geniş kapsamlı bilgi paylaşımı, üyelere başka durumda ulaşamayacakları bilgiye erişim imkanı sağlamış ve diplomatik kadrolarının kabiliyetini ve*

²⁰⁵ Magone, J., “Portugal”, The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman), Manchester, 2000, s. 171.

²⁰⁶ 16. yy'da Portekiz kolonisi olan Doğu Timor asırlarca Portekiz Timoru adıyla Portekiz'e bağlı kaldı. Kolonizasyon döneminin sona ermesiyle 1975 yılında bağımsızlığına kavuştu. Aynı yıl, Endonezya tarafından işgal edilen Doğu Timor, Endonezya'nın 27. vilayeti oldu. 1999 yılını takiben Birleşmiş Milletlerin araya girmesiyle özerkliğin verilmesinin ardından Endonezya, bölgenin kontrolü üzerindeki iddialarından vazgeçti ve 21. yüzyılın bağımsızlığını ilan eden ilk devleti oldu.

²⁰⁷ Kavakas,D., “Greece”, The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman), Manchester, 2000, s. 147.

²⁰⁸ Coolsaet,R.-Soetendorp,B., “Belgium and the Netherlands”, The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman) , Manchester, 2000, s. 138.

²⁰⁹ COREU telex sistemi, ASİ kapsamında daha etkili işbirliği gerçekleştirebilmek maksadıyla 1973 yılında hayata geçirilmiştir. Başlangıçta telex haberleşmesi şeklinde gerçekleşen iletişim günümüzde e-mail bağlantısına dönüşmüştür

²¹⁰ Goetschel, Swiss National Research Program (NRP-42) Working Paper, s. 28.

müzakere yeteneklerini artırmıştır.²¹¹ Ben Tonra, Danimarka'nın dış politikasında Latin Amerika'nın ancak iki veya üçüncü öncelikte yer alması nedeniyle, bu bölgeye ilişkin bilginin büyük ölçüde diğer AB üye devletlerinden elde edildiğini ve ulusal pozisyonun belirlenmesinde bu bilgilerin büyük yeri olduğunu ifade etmiştir.²¹² Bilgiye erişimde ortaya çıkan bu değişim aynı zamanda üye devletlerin ilgi alanlarının da genişlemesini sağlamıştır. Dimitrios Kavakas, Yunanistan'ın, ODGP sayesinde ilgi alanlarının genişlediğini, Baltık bölgesinin başka bir durumda Yunanistan'ın ajandasında yer alamayacağını ifade etmiştir.²¹³ Yunanistan'ın ODGP'ye katılımıyla artan siyasi ve ekonomik yeteneği onun uluslararası statüsünü de geliştirmiş, artık sadece Güney Doğu Akdeniz bölgesinde küçük bir devlet olarak değil, aynı zamanda AB'nin yirmi yedi üyesinden birisi olarak da algılanmaya başlanmıştır.²¹⁴ Arunas Molis, AB üyesi küçük devletlerin AGSP'ye yaklaşımlarını karşılaştırarak üç farklı grup ortaya koymuştur: İlki, Euro-Atlantikçiler, ikincisi Avrupalılar, üçüncüsü Tarafsızlar.²¹⁵ Euro-Atlantikçi görüşe sahip olan devletler açısından NATO temel güvenlik organizasyonu olmuştur. Bu devletlere göre Avrupa ve ABD ayrılmaz ikilidir. Almanya, Fransa, Rusya eksenine karşı bir denge unsuru olarak ABD desteklenmiştir. Bu devletlere göre AB'nin dış ve güvenlik politikası ABD ile ortak çıkarlar konusuna odaklanmalı, mevcut ilişkiler zedelenmemelidir. Irak krizi esnasında bu gruptaki tüm devletler değişik ölçüler de olsa da ABD'yi desteklemişlerdir.²¹⁶ Fakat bunlar da kendi içinde üç gruba ayrılmışlardır. Danimarka ve Hollanda geleneksel Atlantikçiler olarak Avrupa'nın savunma boyutuna karşı çıkmışlardır. Danimarka, AB'ye daha çok ekonomik işbirliği açısından önem vermiştir. AGSP'ye katılmamış opt-out almıştır. Hollanda, Danimarka kadar katı olmasa da, başlangıçta AGSP'ye karşı çıkmış ve Irak Savaşı esnasında ABD ve İngiltere'yi desteklemiştir.²¹⁷ Litvanya, Estonya, Slovakya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Romanya, geleneksel Atlantikçilerin görüşüne sahip olmalarına rağmen, bunların politikaları bağımsız dış politika geleneğinden dolayı değil tarihi nedenlerden dolayı şekillenmiştir. Bu devletler için Rusya tehdidine karşı ABD desteği önemli bir unsur olmuştur. Bu devletler de ABD'yi dışarıda bırakacak bir AGSP oluşumunu

²¹¹ Çetin, Y., Küçük Devlet Teorisi ve Avrupa Birliği Üyesi Küçük Devletler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜ. SBE, 2008, ss.127-140

²¹² Tonra, B., "Denmark and Ireland", The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman), Manchester, 2000, s. 229.

²¹³ Kavakas, a.g.e., s. 149.

²¹⁴ Kavakas, a.g.e., s.155.

²¹⁵ Molis,A., "The Role and Interests of Small States in Developing European Security and Defence Policy", Baltic Security and Defence Review, Volume 8, 2006, s. 86-93
<http://www.bdcsl.eu/fileadmin/docs/bsdr/5-Small%20States%20and%20the%20ESDP-Arunas%20Molis.pdf> (10 Ocak 2010)

²¹⁶ Molis, a.g.m., s.86-87, Aktaran: Y.Çetin, a.g.t., ss. 127-140

²¹⁷ Molis, a.g.m., s.87-88

dışlamışlardır.²¹⁸ Portekiz, Yunanistan ve Slovenya ise NATO'nun kendileri açısından önceliği olduğunu belirtmelerine rağmen, bazı durumlarda çekingen davranmışlardır. AGSP'nin gelişimine kuşkuyla yaklaşmış olmalarına rağmen, NATO ve ABD bünyesinde gerçekleştirilen operasyonlara da düşük seviyede katılmışlardır. Bu ülkelerdeki iç politik yapı davranışlarını şekillendirmede etkili olmuştur.²¹⁹

Belçika, Lüksemburg ve GKRK ise AB'nin büyük devletleriyle yani Fransa ve Almanya ile stratejik ilişki içerisinde olmayı tercih etmişlerdir. Bu devletler için Avrupa'nın ABD'den bağımsız bir güç olarak ortaya çıkması gerekmektedir. Belçika ve Lüksemburg'un bu pozisyonu Fransa'nın etkisi altında olmalarıyla açıklanabilirken, GKRK'nin bu politikasındaki en önemli etken, ABD ile sıkı müttefik olan Türkiye ile yaşadığı problemler olmuştur.²²⁰ Finlandiya, İsveç, Avusturya, İrlanda ve Malta geleneksel tarafsız devletler olarak, herhangi bir ittifaka katılmaktan kaçınarak AB ve NATO arasında bir denge unsuru olmayı tercih etmişlerdir. AB'nin güvenlik aktörü olarak gelişimini engellemek niyetinde olmasalar da, bu gelişmenin tarafsızlıklarına zarar vermeyecek şekilde olmalarını istemişlerdir. NATO'ya da Barış için Ortaklık programıyla katılmışlardır.²²¹ AB'nin tarafsız devletlerinin taşıdığı kaygılar, onların güvenlik politikalarında bazı değişiklikler yapmalarına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminin olumsuz şartları altında tarafsız kalmayı tercih eden İsveç, Finlandiya ve Avusturya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu bakış açılarını gözden geçirme ihtiyacı duymuşlardır. AB çatısı altında bir askeri işbirliğinin söz konusu olmaması, üyeliği yasal açıdan kabul edilebilir kılmıştır. Avusturya, sürekli tarafsızlık politikasını yeniden yorumlayarak AB'ye üyelik başvurusu yapmıştır. Yeni duruma göre Avusturya'nın tarafsızlığı üç temel unsura dayanmaktadır: Savaş durumunda taraf olmamak, askeri ittifaklara katılmamak ve Avusturya topraklarında yabancı üssün tesisine izin vermemek.²²² Benzer şekilde geleneksel tarafsızlık doktrininin Soğuk Savaş sonrası dönemde uygun bir güvenlik politikası olmadığını gören İsveç ve Finlandiya da, tarafsızlık terimini daraltarak bağlantısızlık

²¹⁸ Molis, a.g.m., s.88-89

²¹⁹ Molis, a.g.m., s.90-91 aktaran; Yılmaz Çetin, Küçük devlet Teorisi ve AB Üyesi Küçük devletler, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2008.

²²⁰ Molis, a.g.m., s.92-94

²²¹ Molis, a.g.m., s.91-92

²²² Phinnemero, D., "Austria", The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman) Manchester, 2000, s. 207.

anlayışını benimsemişlerdir. Daha esnek olan yeni anlayışa göre askeri ittifaklara katılmamak yeterlidir. Yani tarafsızlık yerine askeri bağlantısızlık tercih edilmiştir.”²²³

Üç tarafsız devlet de AB’ye girişle güvenlik politikalarında değişikliğe gitmişler ve tarafsızlıklarını daha esnek hale getirmişlerdir.²²⁴ Handel, zayıf devletlerin dış politika davranışlarında iç faktörlerin önemine vurgu yapsa da, büyük ve küçük devletlerarasındaki önemli bir farka da dikkat çekmiştir: “Benim düşünceme göre zayıf devletlerin iç politikaları, özellikle uluslararası kriz ve çatışma dönemlerinde dış politikaları üzerinde büyük güçlerinkine nazaran daha az etkiye sahiptir. Zayıflıkları nedeniyle özellikle çatışma zamanlarında eylem için çok az seçenekleri vardır... Bu limitleri dolayısıyla zayıf devletler, izlemeleri gereken politika konusunda içsel olarak daha büyük bir uzlaşma içerisinde olmalıdırlar.”²²⁵

“AB’nin kurumsal yapısı ve karar alma süreçlerinin sağladığı imkânlar ile küçüklüğün algılanma şekli, AB üyesi küçük devletlerin Birlik içerisinde bazı alanlarda güçlerinin ötesinde etkili olmalarını sağlamıştır. Kararların uygulanmasında büyük kaynakların gerekli olduğu konular, güvenlik konuları ve diğer temel Birlik inisiyatiflerinde büyük devletler halen baskın konumlarını devam ettirse de, diğer pek çok alanda küçük üye devletlerin etkileri görülebilir. Finlandiya’nın “Kuzey Boyut İnsiyatifi (KBİ)”ni resmi AB politikası haline getirmesi, yine İsveç ve Finlandiya’nın Petersberg Görevleri’ni Amsterdam Antlaşması’na dahil ettirmedeki başarısı, Belçika ve Hollanda’nın Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) ortaya çıkmasındaki önemli rolleri, AB çevre politikasının şekillenmesinde İsveç’in rolü, küçük devletlerin Birlik içerisindeki etkilerine verilebilecek önemli örneklerdir. Bunlardan ilk ikisi doğrudan küçük devletlerin inisiyatifi ile ortaya çıkmasına karşın, diğer iki olayda küçük üye devletler sürece çeşitli araçlarla katkıda bulunarak çıktıkları etkileyebilmişlerdir. Tüm dört olayın ortak yönü, küçük devletlerin bu inisiyatifleri ortaya koyar veya müdahil olurken, büyük devletlerin karşı çıkmalarını engellemek için ulusal çıkarlarının yanında Birlik çıkarlarına da vurgu yaptıkları olmuştur.”²²⁶

²²³ Rieker, P., “Europeanization of Nordic Security: The European Union and the Changing Security Identities of the Nordic States”, Cooperation and Conflict, C. 39, No. 4, 2004, s. 373-374. Aktaran: Yılmaz Çetin, Küçük devlet Teorisi ve AB Üyesi Küçük devletler, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2008

²²⁴ Çetin, a.g.t, ss.127-140

²²⁵ Handel, M., Weak States in the International System, Londra, 1990, s. 78

²²⁶ Aktaran; Çetin, a.g.t., ss.127-145

B. DIŞ POLİTİKANIN AVRUPALILAŞMASI VE ÜÇ BÜYÜKLER

Tosun'un ifade ettiği gibi "Soğuk Savaş sürecince dış politika dengeleri iki kutuplu dünya ekseninde sağlanmaktaydı. Avrupa da, bu denge unsurlarına uzun süre bekle gör politikasıyla yaklaşmış, dış politikanın aktif unsuru olamamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte artık, Birliğin geleceği ve yeni düzende alacağı rol tartışılmaya başlanmıştır. Yeni düzende Avrupa'nın güvenliğinin kimin tarafından sağlanacağı ve Birliğin, dünya sahnesinde nasıl bir rol üstleneceği, çözüm bekleyen sorunlar olarak tartışmaların odağını oluşturmuştur. Çok farklı ulusların oluşturduğu bir Birlik'te, ortak bir güvenlik politikası oluşturmak pek de gerçekçi bir fikir gibi gözükmemektedir, ancak gerçek şu ki; AB'nin içindeki üç büyük güç, Almanya, Fransa ve İngiltere, ortak dış ve güvenlik politikasını tayin edebilecektir. Bu nedenle üç büyük gücün yaklaşımları Birliğin dış politika geleceği hakkında bize önemli ipuçları verecektir."²²⁷

1. Almanya'nın Yaklaşımı

Almanya, İkinci Dünya Savaş'ından sonra özellikle ulusal çıkarlarının ne olduğu konusunda belirsizliklere sürüklenmiştir. Ulusal çıkarlarını tanımlama konusunda sorun yaşayan Almanya'nın, tarihsel nedenlerden dolayı Avrupa kıtasına saldığı korkuyu gidermesi ve imajını düzeltmesi kolay olmamıştır. Bu yüzden Avrupa kıtası için oldukça önemli bir yere sahip olan Almanya'nın, Avrupalılar için tüm kıtaya hâkim olacak kadar güçlü olmamasının yanı sıra; sahip olduğu tarihsel birikimi ve potansiyelinden ötürü çok zayıf kalmaması da önemlidir.²²⁸

Aslında Almanya, tarihsel geçmişi ile birkaç kez ispatladığı üzere kabuğuna sığamayacak bir ülkedir. Bundan dolayı özellikle iki Almanya'nın birleşmesinden sonra, Almanya'da 'milli çıkarlar' ve 'büyük güç' kavramları yeniden telaffuz edilmeye başlanmıştır.²²⁹ Ancak siyasi kanat bunları kullanmaktan kaçınmıştır. Çünkü Almanya 1945-1990 yılları arasında çıkar algılamasını, yanlış anlaşılmaktan korktuğu için Avrupa entegrasyonu ve NATO hedeflerine indirgemıştır. 2 Ekim 1991'de Amerikan Dışışleri Bakanı James Baker ve Alman Dışışleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher, ortak yayınladıkları beyanlarında; "NATO, İttifak'ının içinde

²²⁷ Bilecen, H., "Maastrich Antlaşmasından Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası", Uluslararası Hukuk ve Politika, C.1, S.1, s.146. aktaran; Suat Tosun, AB Güvenlik Yapılanması ve Türkiye, Trakya Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

²²⁸ Agt.

²²⁹ Agt.

var olan güvenlik kimliğinde, Avrupa savunmasında büyük Avrupa'nın sorumluluklarını cesaretlendirecek ve Avrupa'nın arzularını da kapsayan mevcut yapısıyla çalışacaktır"²³⁰ vurgusunu yaparak NATO'nun Avrupa güvenliğinde hala en önemli örgüt olduğunu ilan etmişlerdir Yeni birleşen Almanya'dan böyle açıklamaların gelmesi normal karşılanabilir. Çünkü NATO, o döneme kadar Alman savunmasında 'omurga' ve 'köşe taşı' olarak tasvir edilmiştir. Eski Alman Şansölyesi Kohl, Amerika ile savunma ortaklıklarının Almanya için var oluşsal bir önemde olduğunu belirterek, denge politikasına devam edildiğini ispatlamak istemiştir.²³¹

Her ne kadar yatıştırıcı açıklamalar yapılsa da Almanya'nın özellikle birleşmeden sonra uluslararası rolünün artacağı bekleniyordu. Günümüzde de Almanya bunu ispat edercesine uluslararası ilişkilerde giderek önemli bir aktör olma yolundadır Alman Şansölyesi Gerhard Schröder'in, Almanya'nın sınırlı bir çıkar algılamasına maruz kalmayacağını belirtmesi de, bunu teyit etmektedir Son yıllarda da Almanya güvenle, Washington'a rakip gibi algılanmasına rağmen ulusal çıkarlarını açık bir şekilde belirtmekte ve çıkarlarının peşinden gitmekte bir sakınca görmemektedir.²³²

1990'lı yılların hemen başında, AB'nin ekonomik ve kültürel yapısıyla karşılaştırıldığında olduksa yetersiz görünen siyasi kanadının geliştirilmesi yönünde adımların artırılması beklenmekteydi Birliğin yenedünya düzeninde alacağı rolünü belirlemesinde en zaruri ihtiyacı şüphesiz oluşturulacak etkin ve ortak bir dış politikanın tesisidir. Bunun tesisi için de, en istekli olan ve bunun çabalarını veren ülkelerin Almanya ve Fransa olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Artık Avrupa'nın güvenliğini Avrupalıların sağlaması gerektiği yönündeki genel 'Fransız yaklaşımı' daha fazla taraftar bulmaya başlamıştır.

Maastricht Antlaşması'nın sütunları ile hayat bulan ortak dış politika, aslında bağımsız güvenlik politikası ile birlikte anılmakta ve ikisi birbirlerini tamamlamaktadır. İtalya'nın dönem başkanlığı yaptığı 11 Ekim 1990 tarihinde Almanya ve Fransa ortak mektuplarında, oluşturulacak ODGP'nin güvenlik de dâhil olmak üzere tüm alanları kapsamı gerektiğini önermişlerdir Bir yıl sonra Ekim 1991'de Alman ve Fransız dışişleri bakanları Kohl ve

²³⁰ Staden, A., "After Maastrich: Explaining The Movement Toward a Common European Defence Policy", European Foreign Policy: EC and Changing Perspectives in Europe, London, 1994, s.153

²³¹ Tosun, agt.

²³² Bilecen, a.g.m., s.147.

Mitterand, diğerk bir mektupta, bir Avrupa ordusu kurulmasını desteklemişlerdir. 21-22 Mayıs 1992'de, La Rochelle deki Alman-Fransız zirvesinde de, Avrupa ordusunun detayları açıklamışlardır. Tüm bu gelişmeler ve Maastricht Antlaşması da göstermiştir ki AB, Birliğin siyasi kanadını da geliştirme konusunda isteklidir Ancak özellikle Almanya ve Fransa arasında Birliğin, NATO ve dolayısıyla ABD ile olan ilişkisi konusunda bazı anlaşmazlıklar göze çarpmaktadır.²³³

Tosun'a göre "Almanya, NATO'nun Avrupa güvenliğinin bel kemiği olduğunu ve geliştirilecek bir Avrupa savunma sisteminin de, NATO ile ortak çalışması gerektiğini düşünmektedir. Aslında bu yaklaşımı, Almanya'nın savunma bütçesi ile ilişkilendirebiliriz Birleşmeden sonra hızla büyüyen Almanya, AB savunma sisteminin de en önemli finans kaynağı olma durumunda kalacaktır. Bunun yükünü taşımak istemeyen Almanya, NATO'nun mevcut nimetlerinden uzun süre daha faydalanmayı düşünmektedir."²³⁴

2. Fransa'nın Yaklaşımı

Fransa'nın ise tarihsel olarak devamlı olarak ABD'nin karşısında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın, Avrupa Savunma gücü, NATO ile koordineli çalışacak ancak mutlaka bağımsız olacaktır, düşüncesi de bunu kanıtlamaktadır. Avrupa'nın bağımsız bir savunma sistemine sahip olması ve bunun ABD'nin tekelinden kurtulması fikrini savunanların başını Fransa çekmiştir.²³⁵ Aslında Fransa'nın bu tutumu eskilere dayanmaktadır. Eski Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle, NATO'nun birçok faaliyetini ve oluşturduğu karargâhlarını, Fransa'nın egemenliğinin çiğnenmesi olarak tanımlıyordu. Sonuçta da Fransa, 1 Temmuz 1966'da NATO'nun askeri kanadından resmen çekilmiş ve NATO'ya bağlı kuvvetleri topraklarından çıkarmıştır.²³⁶

Fransa bu tutumuyla Almanya'dan ayrılmaktadır. Almanya, NATO'nun değişikliklere adapte olarak etkinliğini sürdürmesinden yanadır. Almanya için Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenliğinde NATO'nun yerine bir alternatif mümkün değildir.²³⁷ Fransız Genelkurmay

²³³ Tosun, agt.

²³⁴ Suat Tosun, AB Güvenlik Yapılanması ve Türkiye, Trakya Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

²³⁵ Duke, S., "After Nice: The Prospects for European Security and Defence", Challenge Europe, 2 March 2001, s.1

²³⁶ <http://www.usakgundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html>

²³⁷ Wettig, C., "NATO, Russia and European Security After the Cold War", Aussenpolitik, 1998/1, ss. 18-23

Başkanı,27 Mayıs 2001'de, AB Çevik Tepki Gücü'nün NATO'dan bağımsız ve kendi planlama kadrosuna sahip olması gerektiği konusunda ısrar etmiştir. General Jean Pierre Kelche aynı zamanda: “Fransa, NATO içindeki güç dengesi, Amerika'dan uzak ve Avrupa'ya doğru yön değiştirdiği için, AB askeri kapasitesinin artırılması gerektiğini görmüştür” diyerek Fransa'nın konu hakkındaki Almanya'dan farklı düşüncesini beyan etmiştir.²³⁸

Orta büyüklükte bir güç olan Fransa için ODGP'nin ayrı bir önemi vardır. Fransa, birleşik bir Avrupa'nın gerisindeki ağırlığıyla kendi arzularını yani küresel bir rol oynama arzusunu gerçekleştirmek istegindedir.²³⁹ Cumhurbaşkanı Chirac nereye giderse gitsin taleplerini yalnızca Fransa için değil aynı zamanda Avrupa için de dile getirmektedir. Görüldüğü gibi bu aşamada, ulusal çıkarlardan arınmış ve Birliğin temel alındığı bir ortak dış politika, uzak görünmektedir. Anlaşılan AB'nin motor güçleri denebilecek Almanya ve Fransa, ulusal politikalarını ulus-üstü bir yapıya taşırlarken yanlarına ulusal çıkarlarını da almayı ihmal etmemektedirler²⁴⁰. Anlaşılan ortak dış ve güvenlik politikası, uzun süre daha birçok üye devletin özerkliklerini terk etme konusunda isteksiz oldukları yüksek politikaların ve ulusal bağımsızlığın gölgesinde var olmaya devam edecektir.²⁴¹

3. İngiltere'nin Yaklaşımı

Ünay'a göre “İngiliz dış politika tercihlerinin temel parametrelerini İkinci Dünya Savaşı sonunda belirleyen Winston Churchill “üzerinde güneş batmayan imparatorluk” ünvanını yitiren İngiltere'nin bu kaybın telafisi için “üç daire” prensibi üzerine kurulu çok boyutlu bir diplomatik rol oynaması gerektiğini savunuyordu. Kısmen kesişen bu daireler ise imparatorluk bakiyesi milletleri bir çatı altında toplayan İngiliz milletler topluluğu (British commenwealth) , Amerika Birleşik Devletleri ile stratejik ortaklık seviyesinde sürdürülmesi umulan ilişkilerin oluşturduğu transatlantik Anglo-Sakson eksenini ve İngiltere'nin belirleyici bir rol oynamak istediği Avrupa'daki ilişkileri kapsamaktaydı. “Üç daire” modelinin İngiliz milletler topluluğunu temsil eden kısmı, dekolonizasyon sürecinde ciddi bir problem alanı haline gelip özellikle Afrikalı ülkelerin sömürge geçmişine matuf ekonomik talepleri sonucu taşınması zor

²³⁸ Bilecen, a.g.m. , s.149.

²³⁹Fransa'nın dış politikası hakkında bakınız. M. Walker, "French Foreign Policy; Building a Consensus" Europe, May 98 Issue 376

²⁴⁰ Bilecen, a.g.m., s.150

²⁴¹ <http://www.usakundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html>

bir yük halini alınca dış politik çerçevesinden 1970’li yılların başlarında sesiz sedasız dışlandı. Geriye İkinci Dünya Savaşından sonrasında “küresel hegemon” rolünü İngiltere’den devralan ABD ile bölgesel bir güç olarak öne çıkan Batı Avrupa arasında stratejik bir zıplama taşı ya da siyasi-diplomatik çevrelerde tercih edilen ifadeyle “köprü” olmak kalmaktaydı.”²⁴²

1997 sonbaharında İngiltere Başbakanı Tony Blair İngiliz dış politikasının geleneksel eksenini şu sözlerle ifade etmekteydi:

“İngiltere’nin dış politikası Avrupa ve ABD ile ilişkilerinde güçlü olmak üzerine kuruludur. Bu ikisi arasında stratejik bir tercih yapılamaz, çünkü bunlardan birinde güçlü olmak diğerinde de güçlü olmak sonucunu doğuracaktır. Amacımız ABD ile ilişkilerimizi tüm seviyelerde derinleştirmek olmalıdır. Biz ABD ile Avrupa arasında bir köprüyüz.”²⁴³

İngiltere’nin ABD ile Avrupa arasındaki “köprüleme” siyasetinin en bariz görüldüğü problem alanı Filistin sorunu çevresinde gelişen Arap-İsrail ilişkileri olmuştur. İngiltere bir taraftan ABD’nin bu alandaki diplomatik liderliğini desteklemekte, bir taraftan da Fransa’nın Avrupa Birliği merkezli “hegemonik dengeleme” pozisyonuna kaymadan ABD-Avrupa arasında bir köprü oluşturmaya çalışmaktadır.²⁴⁴ İngiltere ulusal çıkarlarını her zaman ilk planda tutan bir görüntü vermiştir. AB içinde ABD’ye yakın duran ülkelerin de önderliğini yapan ülke konumunda olan İngiltere, bu politikası yüzünden zaman zaman eleştirilmiştir. Aslında güvenlik konusunda son yıllarda Fransa’nın tavrına yaklaşan bir tutum sergilemektedir. 1998 yılında Saint-Malo Zirvesi’nde Fransa ile birlikte Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın temellerini atmıştır.²⁴⁵

Burada İngiltere’nin Fransa’dan ayrılan yanı, yine ABD ve NATO ile olan ilişkiler konusunda odaklanmıştır İngiltere, güvenlik politikalarında Birliğin ABD ile koordineli çalışması gerektiğini her fırsatta vurgulamaktadır. Bu çıkmaz içerisinde olan İngiltere’nin 21 yüzyıl güvenlik ve savunma politikasını kurmak için üç temel stratejik amacın peşinden gideceğini söyleyebiliriz:

²⁴² Ünay,S., “Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere’nin Ortadoğu Politikası”, Ortadoğu Yıllığı 2006, (Ed. K.İnat-M.Ataman), Ankara, 2008, s.431

²⁴³ Wallace, W., “The Collapse of British Foreign Policy” , International Affairs, C. 1, N.82, 2005, s.55.

²⁴⁴ Ünay, a.g.m., s.431.

²⁴⁵ <http://www.usakgundem.com/makale.php/>

- NATO'nun Avrupa ayağını operasyonel bağımsızlığını gerçekleştirmek ve bunu daha hızlı ve etkili hale getirmek, böylece genel bağlamda bir güvenlik yönetimi için NATO'nun yeteneklerini geliştirmek ve arttırmak,
- Böylece batı Avrupa'nın yalnız bağına ayakta durmasını ve hatta yalnız hareket etmesini sağlamak,
- Savunma alanında İngiltere'nin lider sıfatını devam ettirmek²⁴⁶

Bu hedefleri gerçekleştirmek için İngiltere'nin Birliğin ortak bir dış ve güvenlik politikasına sahip olması konusunda ABD'yi kırmadan ve AB ile uyumlu bir duruş sergilemesi oldukça zor görünmektedir, İngiltere için zorlukların en önemli noktası, Avrupa ve Amerika çıkarlarından birini tercih etmek durumunda kalmasıdır.²⁴⁷ Blair hükümeti 1997'den beri aynı zamanda hem Avrupa'nın hem de Amerika'nın yanında yer almaya çabalamıştır. İngiltere'nin uzun süre daha Amerika ile olan ilişkisinden taviz vermesi beklenmemektedir. Ancak her zaman alternatif bir planları olan İngilizlerin, eninde sonunda iyi işleyen bir ortak dış ve güvenlik politikası oluşturmak için ortaklarına sadakat içinde katılma gereksinimi olacaktır.²⁴⁸

Görüldüğü gibi AB'nin özellikle büyük ülkeleri, Birliğin uluslararası alanda daha aktif bir rol oynaması için, ulusal çıkarlarını ön planda tutsalar da, işleyen bir ortak dış ve güvenlik politikası konusunda isteklidirler Ancak kendi çıkarları ve bu çıkarlarının, ABD'ye olan ihtiyaçtan dolayı ile bu ülke olan ilişkileri konusunda onları ittiği girdap, daha uzun süre baş döndürmeye devam edecektir.²⁴⁹

²⁴⁶ Bilecen, a.g.m, s.151.

²⁴⁷ Deievsky,M., “Bush to Upset Allies with Latest Missile Defence Plans”, The Independent, 1 May 2001, s.1

²⁴⁸ <http://www.usakgundem.com/makale.php/>

²⁴⁹ Bilecen, a.g.m., s.151

IV. BÖLÜM

AB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

I. ORTADOĞU KAVRAMI

Ortadoğu kavramı mekân tanımlaması bakımından Orta Asya, Batı Avrupa ve Doğu Afrika gibi objektif bir coğrafi kavram olmaktan çok Avrupa-merkezli subjektif unsurlar barındıran jeokültürel bir ayırım kavramıdır.²⁵⁰ Bu yönüyle gerek Ortadoğu gerekse bu kavramın öncülü olan Yakın Doğu kavramları paradigma-kurucu değil, paradigma-bağımlı kavramlardır ve farklı bakış açıları için de, farklı konjonktürler için de değişen tanımlamalara maruz kalmaktadır. Bu kavramların batılı teorisyenler ve siyaset yapımcıları tarafından türetilişi, kullanım biçimi ve süreci de bu subjektifliği yansıtmaktadır.²⁵¹

Dursun'a göre, "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel çalışmalarda ve uluslararası siyasette giderek kullanımı yaygınlaşan "Ortadoğu" (Middle East; Moyen Orient; eş-Şarku'l-Evsat) kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan, *National Review*'de yayınlanan *Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı "The Persian Gulf and International Relations"* başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır.²⁵² Yüzyılın başlarında Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışan Mahan, jeostratejik bir konsept dahilinde kullandığı "Ortadoğu" (Middle East) kavramı ile, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktaydı.²⁵³ Mahan'ın ardından İngiliz gazetesi *The Times*'in dış politika editörü Valentine Chirol, Tahran muhabiri imzasıyla Basra Körfezi'nin stratejik önemini, Almanya'nın inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasının İngiltere'nin bölgede ve Asya'daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç yazısına "Ortadoğu'nun Problemleri" başlığını koyarak, kavramı Basra Körfezi bölgesini anlatmak için kullanmış ve kavramın benimsenmesine katkıda bulunmuştur.²⁵⁴ Mahan ve Chirol'un İngiliz diline kazandırdıkları "Ortadoğu" kavramını, Angus Hamilton 1909 yılında Londra'da

²⁵⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s.121

²⁵¹ Davutoğlu, a.g.e., s. 129-130

²⁵² Lewis,B., "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XII, 1964, s.75.

²⁵³ Buheiry, R.M., *The Formation and Perception of the Modern Arab World*, New Jersey, 1989, s.160-162.

²⁵⁴ Sander,O., *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, 2000, s. 220.

yayınladığı *Problems of the Middle East* isimli kitabı ile bilim dünyasına taşımıştır. Aynı yıllarda Hindistan'da Kral naibi olan Lord Curzon, ilk defa 1911'de Hindistan'a yakın yerleri ifade etmek için resmi konuşma ve belgelerde "Ortadoğu" kavramını kullanarak ona yarı resmi bir nitelik kazandırmıştır.²⁵⁵ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu kavramı resmîyet kazanmıştır. İngiltere hükümetinde Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "Middle Eastern Department" adıyla bir idari teşkilatın oluşturulmasıyla söz konusu resmîyet gerçekleşmiş oldu. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nden koparıldıktan sonra İngiliz manda yönetimine verilen ve Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak yönetimleri bu teşkilata bağlanmıştır. Bu arada İngiltere'deki Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu (*Permenant Commission on Geographical Names*) adlı kuruluş, "Yakındoğu"yu sadece Balkanları ifade edecek şekilde yeniden tanımlarken "Ortadoğu" kavramını da Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez bölgesi, İran ve Irak'ı kapsamına alacak şekilde sınırlarını belirlemiştir. Böylece 20. yüzyılın başlarında İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge "Ortadoğu" olarak isimlendirilmiş oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kahire merkezli Middle East Air Command adıyla bir birim oluşturulmuş ve İngiltere'nin bölgedeki mandaları olan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak'ın yanı sıra Aden ve Malta da buranın kontrolüne verilmiştir. Daha sonra İran ve Eritre de bu komutanlığın kontrol alanına dahil edilmiştir.²⁵⁶ Ayrıca hemen hemen her Avrupalı devletin Ortadoğu tanımlaması farklıdır. Örneğin İspanya ve Fransa için Mağrip²⁵⁷ ülkelerinin ayrı bir önemi vardır. Bu ülkelere göre Ortadoğu, Nil Vadisi (Mısır) ile İndus Vadisi (Pakistan) arasında kalan bölgedir. İtalya ve Yunanistan için ise, Akdeniz'e komşu olan tüm güney ve Doğu Akdeniz ülkeleri- dar anlamda- Ortadoğu'nun tanımı içine girmektedir.²⁵⁸ Bütün bu farklı kullanımlar ve kapsamın değişkenliği dikkate alınmak şartıyla bugün Ortadoğu kavramının dar anlamda Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ve Mısır'ı içine alacak şekilde kullanılmakta olduğunu söylemek mümkündür.²⁵⁹ Bu kavramın kapsamının daha da genişletilerek Libya, Sudan, Eritre, Cibuti ve Afganistan'ı da içerecek şekilde geniş anlamda kullanıldığı; bazı çalışmalarda ise kapsamın daha da genişletilerek Atlas Okyanusundan Mısır'a kadar tüm Kuzey Afrika'yı içine alacak genişlikte kullanılmakta olduğu da görülmektedir. Hatta bazı çalışmalarda Ortadoğu kavramının kapsamına Kafkasların ve Orta Asya'nın da dahil edilerek

²⁵⁵ Davison, H.R., "Where Is The Middle East?", *Foreign Affairs*, Vol. 38, New York 1959-1960, s.668.

²⁵⁶ Davison, a.g.m., ss.669-671.

²⁵⁷ Mağrib Arapça'da Batı anlamına gelmektedir. Bugünkü Batı Sahra, Fas, Cezayir, Tunus, Libya topraklarını içermektedir.

²⁵⁸ Şenel, M., "Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Sürecine Etkileri", *Filistin Çıkmazdan Çözümü*, (Ed. İ.Turhan), İstanbul, 2003, s. 135

²⁵⁹ Sander, O., *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara, 1979, s.66.

kapsamın iyice genişletildiği de dikkat çekmektedir.”²⁶⁰ Biz bu çalışmada Ortadoğu kavramını Mısır, İran, Türkiye-Suudi Arabistan dörtgenini kapsayan alan olarak kullanacağız.

II. ORTADOĞU’NUN STRATEJİK ÖNEMİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

Ortadoğu, Davutoğlu’nun tanımıyla; “tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana bir yandan insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetlerin beşiği olmuş, diğer taraftan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktası teşkil etmiştir. Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi doğu ile batı arasında sadece ticari malların değil, aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin transferlerinin de bu bölge içinde gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu çok yönlü alış veriş Ortadoğu’yu-sanayi devrim hariç tutulacak olursa- dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişmelerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hâkimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hâkimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur.”²⁶¹ Antik dönemde Mısır, Mezopotamya, Anadolu ve İran merkezli otoriteler altında bulunan Ortadoğu; önce Büyük İskender daha sonra da Roma İmparatorluklarının eklektik imparatorluk yapıları altında büyük ölçekli bir siyasi bütünlüğe kavuşmuştur. İslam medeniyetinin doğuşu ve yayılışı ile birlikte tekrar tek bir siyasi otorite altında toplanan Ortadoğu, o günden bugüne genelde İslam medeniyet havzasının coğrafi bütünlük alanı olarak görülmüştür.²⁶² Ortadoğu kavramının kültür-bağımlı muhtevası bir kenara bırakılarak kapsadığı alan göz önünde bulundurulduğunda bu alanın en bariz özelliği Afroavasya dünya ana kıtasının kesişim alanını oluşturuyor olmasıdır. Bu bölge kara havzası açısından Asya’nın batısını, Afrika’nın kuzeyini, Avrupa’nın doğu sınırlarını barındırmaktadır. Deniz havzaları açısından ele alındığında da, Akdeniz’in güneyi ve doğusu, Karadeniz ve Hazar’ın güney kıyıları bu bölgenin deniz hat sınırlarını oluşturmaktadır. Kızıldeniz ve Basra gibi önemli iç deniz ve körfezler ise tümüyle bu bölgede yer almaktadır.²⁶³ Deniz eksenli güçlerin Avrasya stratejilerinin merkezinde bulunan Ortadoğu özellikle İngiltere ve ABD’nin deniz ağırlıklı stratejileri için hem karşı stratejik gücün hâkimiyetine kesinlikle terk edilmemesi gereken bir savunma hattı, hem de Avrasya içlerine ve kıyı denizlerine yönelik stratejik egemenliğin ofansif nitelikli bir üssü olma konumunda

²⁶⁰ <http://www.etkinlikpaylas.com/indir/showthread.php?407-Ortado%C4%9Fu-Neresi>

²⁶¹ Davutoğlu, A., “ Dünya Siyasi Tarihi İçinde Ortadoğu’nun Jeopolitik Önemi ve Dış Müdahaleler” , İlim ve Sanat Dergisi, s. 43

²⁶² Davutoğlu, Stratejik Derinlik, s. 328

²⁶³ Davutoğlu, a.g.e., s.324.

olagelmıştır. Dünyada birinci derecede önemli dokuz stratejik deniz geçiş yolundan beşinin doğrudan (İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Süveyş Kanalı, Aden ve Hürmüz geçişleri), birinin de dolaylı (Cebeli Tarık) olarak bölgede bulunması bölgenin deniz jeopolitiği açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Kara jeopolitiğinin Rimland (kenar bölge) hattına dayalı güçleri açısından bakıldığında da bu bölge Avrasya'yı kuşatan hattın merkezini oluşturmakta ve Avrasya'ya yönelik her türlü müdahalenin üs potansiyellerini kapsamaktadır. Avrasya'yı çevreleyen Kore, Çin, Hind, Hin-i Çin, Arap, Anadolu, Balkanlar, İtalya, İber ve İskandinav yarımadalarından oluşan kenar kuşağın merkezinden Arap ve Anadolu yarımadalarını tümüyle, Hind ve Balkanları doğrudan etkileşim, İtalya ve İber yarımadalarını da deniz kıyı komşuluğuyla etkileme potansiyeline sahip olan Ortadoğu, kara jeopolitiğinin uluslararası güç dengelerine yansıyan iç mantığında vazgeçilmez bir öneme sahiptir.²⁶⁴ Ortadoğu'yu önemli kılan temel unsurlar şu başlıklar altında toplanmak mümkündür.²⁶⁵ (i) Üç kıtayı birleştiren kara, deniz ve hava yollarının kilit noktası olması, (ii) Dünya petrol rezervlerinin 2/3'nün Ortadoğu'da yer alması, (iii) Petrol ve doğalgaz akışının en kısa yollardan bu bölgeden sağlanması, (iv) Önemli su yolları ve geçitlerine sahip olması, (v) Tarihin en eski din ve kültür merkezlerinin bölgede bulunması.²⁶⁶

Dünya enerji kaynaklarının yarısından fazlasına sahip bir bölge Ortadoğu'daki gelişmeler, AB'ye üye devletlerin uluslararası alanda ortak bir siyasi tavır oluşturması için gerekli ortak çıkar birliğini ifade etmesi bakımından önemlidir. Ortadoğu'nun Avrupa kıtasına coğrafi yakınlığı, jeotarihsel bağları, zengin jeoekonomik kaynaklara sahip olması ve Avrupa'nın enerji ihtiyacının önemli bir bölümünün bölgeden karşılanması, Avrupalı şirketlerin bölgede önemli yatırımları olması ve bölgede yaşanan herhangi bir uyuşmazlığın/sorunun ilk doğrudan etkisinin ABD'den daha çok Avrupalıları etkilemesi ve ABD'deki gibi etkili bir Yahudi lobisinin Avrupa'da bulunmaması, Avrupa'nın bölge sorunlarına görece ABD'den daha hassas yaklaşmasına zemin hazırlamıştır.²⁶⁷

Ortadoğu özellikle Soğuk Savaş sonrasında küresel ekonomi ve uluslararası siyasetteki eğilimlere ters düşen birçok sorunla karşı karşıyadır. Gerçekten de Ortadoğu dünyadaki barışçıl işbirliği, ekonomik serbestleşme, göreceli demokratikleşme eğilimlerine bir istisna

²⁶⁴ Davutoğlu, a.g.e., s. 325-326

²⁶⁵ Kocaoğlu, M., Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, Ankara, 1995, s.174.

²⁶⁶ Davutoğlu, a.g.e., s. 325-326

²⁶⁷ Şenel, M., "Avrupa Birliği'nin Irak Politikası", II. Körfez Savaşı (Der. M. Şahin-M. Taştekin), Ankara, 2006, s. 68

oluşturmaktadır. Bunun yerine bölgede savaş, çatışmalar, korunan piyasalar, otoriter ve askeri rejimler yaygındır. Uzun zamandır süregelen Arap-İsrail savaşları, İran-Irak savaşı, iç savaşlar ve Körfez Savaşı dâhil olmak üzere bölge birçok savaş ve çatışmalara sahne olmuştur. Bu silahlı çatışmaların insani ve ekonomik maliyeti çok yüksek olmuştur. Siyasal kargaşanın ve istikrarsızlığın yüksek düzeyi, var olan silahlanma yarışını ve bunun sonucu olarak savaş ekonomilerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamaktadır.²⁶⁸

Ortadoğu'nun Avrupa için birinci dereceden önem arz eden bölge konumunda olmasının iki temel sebebi mevcuttur. Birinci neden, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere AB üyesi bazı ülkelerinin Ortadoğu ile sömürgecilik döneminden gelen bağlarının olmasıdır.²⁶⁹ İkinci neden ise güvenlidir. Avrupa coğrafi yakınlık nedeniyle güvenlik yönünden Ortadoğu ile sürekli ve güçlü bir etkileşim durumundadır. Ortadoğu'daki sosyal problemler, istikrarsızlıklar, ekonomik sıkıntılar, Avrupa'ya göç, terör, organize suç gibi çıktılarla geri dönmektedir.²⁷⁰

Yavuz'a göre Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'nın güvenliğini tehdit edecek iki temel kriz hattı mevcuttur. Birincisi Kuzeydoğu Avrupa'dan Balkanlar'ı da kapsayacak şekilde Almanya ve Rusya arasında güneye doğru uzanan doğu hattıdır. İkincisi ve daha önemlisi ise Kuzeydoğu Afrika ve Akdeniz'den Ortadoğu'ya uzanan güney doğu hattıdır.²⁷¹ Ortadoğu, Avrupa'nın güvenliğini ve refahını direk olarak etkilemesi bakımından AB için birinci derecede öneme sahiptir. Orta Doğu ve Avrupa coğrafi olarak bitişik olduğu için geleneksel olarak Orta Doğu, Avrupa'nın denizle ayrılmış arka bahçesi olarak görülür. Bu fiziksel yakınlıktan dolayı Avrupa, Orta Doğu'da meydana gelen yerel gelişmelerden doğal olarak etkilenir. Akdeniz ve Ortadoğu, Avrupa'nın arka bahçesidir ve burada olan her şey Avrupalılar için doğrudan sonuçlar ortaya çıkarır.²⁷²

Ortadoğu bölgesinin Avrupa güvenliğini etkileme potansiyelini temelde iki ayrı başlık altında inceleyebiliriz. Bunlardan birincisi askeri güvenlidir ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması, küresel terör, bölgesel anlaşmazlıklar, organize suçlar gibi konuları

²⁶⁸ Kirişçi, a.g.e., s. 20.

²⁶⁹ Nonneman, G., "The Three Environments of Middle East Foreign Policy Making and Relations with Europe", in Analyzing Middle East Foreign Policies and the Relationship with Europe, (Ed.G. Nonneman), London, 2005, s.29

²⁷⁰ Kirişçi, a.g.e., s.118.

²⁷¹ Yıldız G.Y., , Global Stratejide Orta Doğu, İstanbul , ,2000, s.12

²⁷² Dağcı, K., "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", Alternatives:Turkish Journal of International Relations, Vol:6, 2007 İlkbahar-Yaz, s.4

kapsamaktadır. Diğer başlık ise askeri olmayan (yumuşak) güvenlidir ve ekonomik güvenlik, enerji güvenliği, yasadışı göç, çevre kirliliği, yoksulluk gibi, Avrupa'nın günümüzde etkilerini doğrudan ya da dolaylı olarak daha fazla hissetmeye başladığı konuları içermektedir.

Günümüzde Avrupa'ya yönelik büyük çaplı askeri bir saldırı beklenmese de özellikle Ortadoğu bölgesinden kaynaklanacak şu askeri tehditlere dikkat çekilmektedir;²⁷³

- Terör, özellikle de dünya geneline yayılacak ve büyük çapta yıkım yaratmak amacıyla orantısız şiddete başvuracak olan yıkıcı terörizm
- Kitle İmha Silahları (WMD)'nin yayılması, özellikle de küresel terör örgütlerinin eline geçmesi
- Bölgesel karışıklıklar, bunlar genellikle aşırı milliyetçilik, radikal İslam, terör, WMD'lerin yayılması ve organize suçlar gibi tehditlere de kaynak teşkil etmektedir
- Kötü yönetimden doğan devlet başarısızlıkları, terörizme ve organize suçlara zemin hazırlamaktadır
- Organize suçlar.

Bu tehditler Avrupa'nın Soğuk Savaş sürecinde karşılaştığı tehditlere göre çok farklı, fark edilmesi veya tahmin edilmesi zor tehditlerdir. Terörün beslenmesine müsait istikrarsız bölgelerin çokluğu ve teknolojik gelişimlerin hızlılığı nedeniyle, bu tehditlerin sürekli bir evrim içinde olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu tehditler genellikle çok yönlü, birbiriyle ilişkili ve birbirini tetikleyici bir yapıdadır. Örneğin kötü yönetim zayıf devlet yapısını, zayıf devlet yapısı açlığı, açlık yasa dışı göçü, yasa dışı göç organize suçları, organize suçlar da uyuşturucu kaçakçılığını tetiklemekte ve terörizme mali kaynak oluşturmaktadır.²⁷⁴

Avrupa'da yumuşak güvenliğin Ortadoğu ile alakalı diğer önemli alt başlıkları ekonomik güvenlik ve enerji güvenliğidir. Dağcı'ya göre 1980'lerden sonra meydana gelen değişimlere bakıldığında, ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği kavramlarının güvenlik stratejilerinin merkezine yerleştiği görülmektedir. Günümüz uluslar arası düzeninde ekonomik güvenlik ve

²⁷³ Schmitt, B., Research For a Secure Europe , Office for Official Publications of The European Communities, Luxemburg,2003, s.9

²⁷⁴ Schmitt, a.g.e., s.10

enerji güvenliği, ülkelerin varlığını koruyabilmesi için gerekli fiziksel gücün en önemli unsuru haline gelmiştir.²⁷⁵

AB, başta Akdeniz ülkeleri olmak üzere Ortadoğu bölgesinin en büyük ticari partneridir. Örneğin Akdeniz ülkeleri (Fas, Tunus, Cezayir, İsrail, Mısır, Türkiye, Ürdün, Lübnan, Suriye) ile AB ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 150 milyar Euro olup bu rakam Akdeniz ülkelerinin toplam dış ticaretinin yarısından fazlasını ifade etmektedir.²⁷⁶

Ortadoğu'yu Avrupa için önemli kılan diğer bir yumuşak güvenlik meselesi enerji güvenliği olup, son yıllarda AB'nin titizlikle üzerine eğildiği bir konudur. Enerji güvenliğinin amacı; vatandaşların refahı ve ekonominin fonksiyonlarının düzenli olarak devam etmesi amacıyla, tüm AB'li kullanıcılar için enerji ihtiyacının karşılanabilir fiyatlardan ve kesintiye uğramadan karşılanabilmesi, ayrıca bunun çevresel kaygılar ve sürdürülebilir kalkınma göz önünde bulundurularak yapılmasıdır.²⁷⁷ Enerji konusunda AB'nin dışa bağımlılığı bir hayli fazladır. AB'nin şu anda %50 olan enerji ithalatı oranının 20-30 yıl içinde %70 olması beklenmektedir. Enerji bakımından bu dışa bağımlılık AB için ekonomik , sosyal , çevresel ve fiziksel riskler anlamına gelmektedir.

AB ülkelerinde kullanılan enerji kaynaklarından % 41'i petrol, % 22'si gaz olup, petrol ithalatının %45'i Ortadoğu'dan yapılmaktadır. Gaz ithalatında ise ağırlık Rusya'da olmasına karşılık Cezayir ve Libya diğer önemli tedarik kaynaklarıdır. 2030 yılına kadar AB'de enerji ihtiyacının %11 oranında artması ve petrol bakımından %90 oranında, gaz bakımından ise %70 oranında dışa bağımlı hale gelmesi beklenilmektedir.²⁷⁸ Gelecekte dünya üzerinde kalan petrol rezervlerinin büyük bölümünün Ortadoğu'da yoğunlaşarak olması da, bu bölgenin Avrupa için önemini bir derece daha arttırmaktadır.

AB'nin dünyanın belli bir bölgesinde bulunan ülkeleri bir bütün olarak ele alma ve politikalarını bölgenin bütününe yönelik olarak uygulama eğilimi Avrupa Toplulukları'nın kuruluş aşamasına dayanmaktadır. Batı Avrupa'lı uluslar AT'nin kuruluşundan itibaren

²⁷⁵ Dağcı, K., "Turkey's New Geopolitical Imagination and EU Membership" , Rethinking Turkey-EU Relations, (Ed. K. Dağcı), Münster:, 2007, s.38

²⁷⁶ Eurostat, "External and Intra-EU Trade 2008",

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-AR-08-004/EN/KS-AR-08-004-EN.PDF (25.12.2009)

²⁷⁷ http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/index_en.htm (25.12.2009)

²⁷⁸ Avrupa Birliği Komisyonu, "Green paper- towards a european strategy for the security of energy supply", http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/index_en.htm (25.12.2009)

bölgesel işbirliği fikrini ve bölgesel organizasyonları desteklemiştir.²⁷⁹ Soğuk Savaşın sona ermesinden itibaren ise Birlik bölgecilik yaklaşımını geliştirmiş ve ivmelendirmiştir. AB tarafından bölgenin bütününe yönelik olarak Soğuk Savaş sonrasında geliştirilen belli başlı üç inisiyatif bulunmaktadır. Bunlardan ilki Soğuk Savaşın hemen ardından geliştirilen Küresel Akdeniz Politikası'nın devamı niteliğinde olan Yenilenmiş Akdeniz Politikası (YAP)'dır. Bu politikanın yetersiz bulunmasının sonucu 1995 yılında, bölgeye yönelik geliştirilen en kapsamlı ortaklık girişimi olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (EMP) ya da diğer adıyla Barselona Süreci başlatılmıştır. Asıl olarak Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak başlatılmış olsa da Ortadoğu ülkelerini de kapsayan ve günümüzde AB-Ortadoğu ilişkilerinde önemli yeri olan Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) bölgeye yönelik olarak geliştirilen üçüncü enstrümandır.²⁸⁰

A. AB VE ORTADOĞU SORUNU

Avrupa Birliği'nin 2003 Irak İşgali öncesindeki Ortadoğu yaklaşımı daha ziyade İsrail-Filistin sorununa odaklanmıştır.²⁸¹ Mercan'ın ifade ettiği gibi AB'nin "Ortadoğu Sorunu"na yönelik politikasının belirlenmesinde aktif rol sahibi üç büyükler, Fransa, Almanya ve İngiltere farklı nedenlerle ortak bir politika yürütülmesinin arkasında durmuşlardır. Farklılıkları İsrail-Filistin sorununda adeta AB'yi bütünleştiren faktörler olmuştur. Fransa ekonomik kaygılarının (petrol ihtiyacı, silah sanayi için hammadde ve pazar arayışı), Ortadoğu'daki tarihi kültürel bağlarının ve de ABD'den farklı ve bağımsız bir politika geliştirip izleme isteğinin etkisiyle Arap ülkelerini desteklemiştir.²⁸² AT üyelerini Ortadoğu'ya yönelik olarak harekete geçirmiş, onlara bölge politikasının şekillenmesinde liderlik etmiştir. AB içerisindeki ağırlığıyla uluslararası alandaki rolünü güçlendirmek istemiştir.²⁸³

Mercan'a göre; *"Almanya Ortadoğu'daki mesele karşısında İsrail'i rencide edecek sert eleştirilerden kaçınmıştır. Yine de İsrail ile hassas ilişkilere sahip olduğu halde AT/AB'ce izlenen dış politika içinde Arap ülkelerini destekleyen bir duruş sergilemiş ve tamamen İsrail'in yanında yer almamıştır. Almanya, Avrupa'da İsrail-Filistin sorununa yönelik ortak duruş*

²⁷⁹ Smith, K., European Union Foreign Policy in a Changing World, , Oxford, 2004, s.69

²⁸⁰ Başak,B., Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası ve Bölgeye Etkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Koçeli Ün. , SBE, 2008, s.78-79

²⁸¹ Kaya, S., "Avrupa Birliği'nin Genel Ortadoğu Politikası Bağlamında İsrail'in Gazze Operasyonuna Yaklaşımı", Ortadoğu Analiz, Şubat 2009, s.40.

²⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Imperiali - P. Agate, "National Approaches to the Arab-Israeli Conflict: France", European Foreign Policy-Making and the Arab-Israeli Conflict , (Der. D.Allen –A. Pijpers), Boston, 1984, ss.2-3.

²⁸³ http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu5%20makale/s_sezgin_mercan.pdf

geliştirme çabalarını kendi ulusal durusunu değişime yönlendirebilmek için bir araç olarak görmüştür. Arap ülkeleriyle ilişkisini korumayı AB'nin dış politikasının bir gereği biçiminde sunmuştur. Böylece bir yandan Arap ülkeleriyle ilişkisini geliştirirken diğer yandan da İsrail ile ilişkisine zarar vermemeye çalışmıştır. İngiltere ise tarihi geçmişiyle AB'ni Ortadoğu'da barışın tesisine yönelik girişimlerde bulunmaya teşvik etmiş, aktif olmasını istemiştir. Bu şekilde kendisinin de bölge politikalarından uzak kalmamasını sağlamıştır. Diğer taraftan da ABD ile yakın ilişkisi nedeniyle AB'nin ondan farklı, açıkça karşıt olan ya da reddedeceği bir politika takip etmeyeceği bir çizgide kalmasına önem vermiştir. Daha da önemlisi, İngiltere İsrail-Filistin sorunu karşısında takip edilecek politikayı AT ile siyasi bütünleşmesini kuvvetlendirmenin bir aracı olarak görmüştür.²⁸⁴ Böylece Fransa, Almanya ve İngiltere İsrail-Filistin sorununa bir yandan kendi siyasi önceliklerine ve hedeflerine doğru ilerlerken diğer yandan da ortak bir yaklaşım ve hareket sergileyebilmişlerdir.²⁸⁵

Aktarıldığına göre, "AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'nde etkin olmak istemesinin en önemli sebeplerinden biri de "Kudüs Sorunu"dur. Ortadoğu Barış Süreci'nin en kırılma noktasını oluşturan Kudüs'ün nihai statüsü konusunda özellikle Vatikan ve Katolik Avrupa ülkelerinin müdahil olma arzuları Arap-Avrupa yakınlaşmasını artıracak sonuçlar doğurmuştur. Çünkü içinde Hıristiyan Arapları da barındıran Filistin idaresi altında bir Kudüs Avrupa için bir bütün olarak Yahudilerin egemenliğine verilmiş bir Kudüs'ten daha tercihe şayandır.²⁸⁶ AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'ne ekonomik katkısına bakıldığında bu sürece 1994-2003 yılları arasında toplam 1.768 milyar euroluk bir kaynak tahsis ettiği görülmektedir.²⁸⁷ Bu kaynak aktarımının belli bir kısmı MEDA kanalıyla yapılmıştır. Yardımlar; çevresel sorunlardan sağlık hizmetlerine, eğitim alanından medyaya kadar geniş bir yelpazede kullanılmak üzere verilmiştir. Ayrıca AB, Ortadoğu Barış Süreci'ne ilişkin bölgesel ve uluslararası girişimleri de finansal açıdan desteklemektedir. Avrupa Komisyonu bu girişimleri desteklemek amacıyla bugüne kadar 10 milyon euroluk bir kaynak tahsis etmiştir.²⁸⁸ AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'nin en büyük finansörü olmasının öncelikli sebebi bölgede oluşabilecek istikrarsızlık ortamından en çok kendisinin etkilenecek olmasıdır."²⁸⁹

²⁸⁴ Musu, C., "European Foreign Policy: A Collective Policy or a Policy of Converging Parallels?," European Foreign Affairs Review, 8, 2003, 35-49, ss.43-44

²⁸⁵ http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu5%20makale/s_sezgin_mercan.pdf?

²⁸⁶ Davutoğlu, a.g.e., s.351.

²⁸⁷ http://europa.eu.int/comm/external_relations/gaza/news/ip03_1040.htm (19.12.2009)

²⁸⁸ http://europa.eu.int/comm/external_relations/gaza/news/ip03_1040.htm (19.12.2009)

²⁸⁹ <http://www.usgam.com/tr/katdown.php?cid=384>

1. Soğuk Savaş Dönemi AT ve Ortadoğu Sorunu

Avrupa Topluluğu'nun bir kurum olarak Arap-İsrail sorununa yönelik ilk girişimi, 1967 Altı Gün Savaşları sonrasında olmuştur. Roma'da bir araya gelen Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri ortak bir karar alamamışlardır. Burada şunu hatırlatmakta yarar vardır ki 1967'de henüz Avrupa Topluluğu net bir siyasi amaç belirlememişti. Ekonomik bütünleşme tamamlanmamıştı ve üye ülkelerin uluslararası sorunlarda ortak hareket etme gibi bir istekleri yoktu. Topluluğun 1969 La Hay Zirvesi'nde Avrupa Siyasi İşbirliği'nin oluşturulması fikri gündeme geldi ve iki yılda bir hükümetler arası konferans yoluyla işlerlik kazanması kabul edildi. Bu, uluslararası sorunlarda ortak bir karar almayı hedefleyen bir siyasi iradeyi ifade etmesi bakımından önemli bir gelişmedir.²⁹⁰ Mercan'ın ifadesiyle *“İsrail-Filistin Sorunu ile AT'nin ilk ortak bir dış politika geliştirme çabaları kesişmektedir. Dolayısıyla bu mesele Avrupa açısından 'en eski' dış politika konusu olma niteliğine sahiptir. 1970 yılında AT üyelerinin dış politika alanında işbirliğini öngören Avrupa Siyasi İşbirliği oluşumunun ilk toplantısında gündemin ilk maddesini İsrail-Filistin sorunu oluşturmuştur. 1967 yılında iki taraf arasında savaş başladığı zaman AT üyeleri bundan birkaç gün önce zirve toplantısı yapmış olmasına rağmen bu durum karşısında ortak bir duruş sergilemek bir yana, konuyu tartışma gündemine dahi alamamışlardır.*²⁹¹ 1967 yılındaki bu ortak duruş sergileyememe başarısızlığı AT içinde dış politika konusunun ortak bir karara vardiğinin gerektiği sonucunu doğurmuştur. Bu çatışma Avrupa içinde dış politika konusunun ortak bir karara vardiğinin yönelik tartışmayı başlatmıştır. Bunun ilk meyvesi 1971 yılında bu çatışmanın neden olduğu sorunlara işaret eden ortak bildiriyle alınmıştır. Böylece AB'nin bu soruna ilgisi de kurumsallaşmıştır. İsrail-Filistin sorunu AB için uluslararası alanda adeta ODGP oluşturma gereklerinden biri olmuştur.”²⁹²

Karabulut'a göre *“Soğuk Savaş döneminde hem Arap dünyası hem de İsrail Avrupalıların Ortadoğu bölgesindeki sorunlara müdahalesine değişik gerekçelerle olumsuz bakıyordu. Arap ülkelerinin hemen hepsi Avrupalı iki ülkenin yani İngiltere ve Fransa'nın eski sömürgesiydi, İsrail ise Avrupalıların anti-semitist duygularının ölmediğine inanıyordu. Bu nedenlerden*

²⁹⁰ Şenel, a.g.m., s.149.

²⁹¹ Smith,M., “Institutionalisation, Policy Adaptation, and European Foreign Policy Cooperation,” European Journal of International Relations, Volume: 10/1, 2004, s.116.

²⁹² Mercan, S., İsrail-Filistin Meselesi Örnek Olayı ve Avrupa Dış Politikası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi ABE, 2007, s.74

ötürü iki taraf açısından da Avrupa olumsuz bir psikolojik etki yaratmaktaydı.²⁹³ İsrail'in Avrupalılara sıcak bakmamasının diğer bir nedeni, ABD'de yaşayan Yahudilerin Avrupalı Yahudilere nispeten daha etkin bir konumda bulunmalarıydı. İsrail, her ne kadar var oluşunu bir Avrupalı devlete borçlu olsa da var oluşunun devamlılığının ABD'li Yahudilerin gücünü kullanmaya bağlı olduğunun bilincindeydi. Ayrıca, 1956 yılında İsrail'in Avrupalı güçlerden İngiltere ve Fransa ile Mısır'a saldırması ve bu saldırının başarısızlıkla sonuçlanması hem İsrail'in hem de Arapların gözünde Avrupalıların prestijlerinin sarsılmasına yol açtı. Bu savaştan sonra İsrail, asıl hegemonik gücün ABD olduğunu ve ABD'ye rağmen bölgede politika takip edemeyeceğini anladı. Arapların ise Avrupalılara olan güvensizliği had safhaya ulaştı. Avrupalıların Ortadoğu'ya bakışını ise Soğuk Savaş dengeleri belirliyordu. Soğuk Savaş süresince katı bir bloklaşmayı gerekli kılan iki kutuplu yapılanma ABD ile Avrupalı müttefikler arasındaki bölgesel politika farklılıklarını örten sonuçlar doğuruyordu. Ortadoğu bölgesiyle ABD'ye göre çok daha köklü tarihi ilişkileri olan Avrupa ülkeleri, Soğuk Savaş süresince bu tarihi bağların gerektirdiği ulusal politikalarla küresel iki kutuplu yapılanmanın gerektirdiği blok politikaları arasında ciddi çelişkiler yaşadı.²⁹⁴

1.1. Avrupa-Arap Diyalogu ve Ortadoğu Barış Süreci

Aktarıldığına göre "Avrupa Topluluğu'nun Filistin halkının hukuki haklarının korunması gerektiği yönündeki "ilk resmi politikası" 6 Kasım 1973'de ilan edilen Ortak Deklarasyon'dur. Deklarasyonun bu tarihte yayınlanmasının temel sebebi 1973 Petrol Ambargosu'dur. AT, böylesi bir deklarasyon yayınlayarak Arap ülkeleriyle sıcak ilişkiler kurmak istediğinin ilk sinyalini vermiştir. Bu politikayı takiben 31 Temmuz 1974'de imzalanan anlaşmaya istinaden 1975'de Avrupa-Arap Diyalogu başlamıştır.²⁹⁵ AB, Filistin Sorunu'nun çözümünde BM Güvenlik Konseyi'nin soruna ilişkin almış olduğu kararların (242, 338, 1397, 1402, 1515) kabulünün temel alınması gerektiğine inanmaktadır. AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'ne bakış açısını yansıtmaları bakımından günümüze değin yayınlanan üç deklarasyonun büyük önemi vardır. Bu deklarasyonlardan birincisi, 13 Haziran 1980 tarihli Venedik Deklarasyonu'dur. İkinci deklarasyon ise , 24 Mart 1999 tarihli Berlin Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyonda

²⁹³Şenel, M., The European Union Policy Towards The Middle East Since 1980, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, 2002, s. 100.

²⁹⁴Davutoğlu, a.g.e.,s.348. aktaran; <http://ataum.gazi.edu.tr/posts/download?id=46996>

²⁹⁵Piening, C., Global Europe -The European Union in World Affairs-, USA, 1997, s. 74.

Filistin'in devlet olma hakkına ve Filistinli mülteciler sorununa değinilmiştir. Üçüncü deklarasyon ise 22 Haziran 2002 tarihli Sevilla Deklarasyonu'dur."²⁹⁶

1.2. Venedik Deklarasyonu

1970'li yıllardan 1980'lere uzanan süreçte AT ülkeleri İsrail-Filistin sorununda tutarlılığı git gide artan bir duruşa sahip olmuşlardır. Yayınlanan deklarasyonlarda AT'nin yaklaşımının ağır da olsa düzenli ilerleyen bir gelişme gösterdiği ve değiştiği kaydedilmiştir. 1973 yılında Kopenhag'da yayınlanan deklarasyonun Filistinlilerin meşru haklarının tanındığını açıklaması ve 1974 yılında 'Filistinliler' yerine ilk defa 'Filistin halkı' söyleminin kullanılması kaydedilen gelişmenin ve değişimin somut göstergeleri olmuştur. Aynı zamanda, AT ülkeleri 1975 yılındaki BM Genel Kurul toplantısında Filistin halkının kendi ulusal kimliğini ifade edebilme hakkını savunmuşlardır. 1977 yılında Londra'da toplanan AT Konseyi Zirvesi'nde de, Ortadoğu'daki savaşın Filistin halkına tüm meşru haklarının verilmesi sayesinde sonlandırılabilceğinin altı çizilmiştir. Filistinlilerin kendilerini ilgilendiren konular üzerindeki müzakerelere katılımlarının sağlanmasına yer verilmiştir. Ayrıca, Filistinlilerin yurt sahibi olmaları gerektiği belirtilmiştir.²⁹⁷

1978 yılında ABD'nin inisiyatifinde Camp David görüşmelerinin başlatılması ve sonunda da iki çerçeve anlaşmasının imzalanması AT'nin Ortadoğu'daki etkinliğini azaltan gelişmeler olmuştur. Bir yanda ABD'nin girişimi ve Ortadoğu'da olası bir barışı sağlama fırsatının doğması, diğer yanda da Arap ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler arasında kalan AT, Camp David gelişmeleri karşısında önceleri sessizliğini korumuştur. Sonra taraflar arasında diyalogun başlatılmasını desteklediğini belirtmiştir. Adil ve sürekli olabilecek bir düzenlemenin gerçekleştirilmesine yönelik geniş çaplı bir müzakere sürecine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Daha da önemlisi görüşmelerin Filistinlilerin anavatanı konusunu kapsamaması gerektiğini belirtmiştir. Bu ifadelerin ardından AT, Camp David girişiminin Ortadoğu'da geniş çaplı bir düzenlemeye yönelik önemli bir adım olduğunun altını çizmiştir. Bununla beraber, AT Ortadoğu'daki çatışmanın sonlandırılması için taraflar arasındaki diğer hususlardan ziyade Filistin sorununun çözülmesinin önceliğine işaret etmiştir.²⁹⁸ 1979 yılında da ilk defa FKÖ'nün

²⁹⁶ http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm
<http://www.usgam.com/tr/katdown.php?cid=384>

(26.12.2009) aktaran;

²⁹⁷ Khader,B., "Europe and the Arab-Israeli Conflict 1973-1983: An Arab Perspective," European Foreign Policy-Making , (Der. Allen -Pijpers), 1984, s.170

²⁹⁸ A.g.e., s.140-41

Ortadoğu'daki rolünden ve Filistinlilerin temsilcisi olarak tanınması hususundan bahsetmiştir.²⁹⁹

Diğer taraftan, 1980 yılına gelindiğinde AT açısından İsrail-Filistin çatışması bağlamında yeni koşullar oluşmaya başlamıştır. İsrail'de Kudüs'ün ilhakına dair kanun tasarısı parlamentoya gönderilmiştir. Bunun üzerine Mısır, Batı Şeria ve Gazze'nin özerklik görüşmelerini kesmiştir. Camp David sürecinin ilerlemesi ağırlaşmış, Filistinlilerin hakları üzerine yapılan müzakereler çıkmaza girmiştir. Batı Şeria'da karışıklıklar meydana gelmiştir. Ardından İsrail ve Araplar arasındaki çatışmalar terör hareketlerinin de bas göstermesiyle şiddetlenmiştir. Bu esnada ABD, yapılacak başkanlık seçimleri ve İsrail lobisinin etkisiyle gelişmeler karşısında tepkisiz kalmış ve İsrail'e karşı olan bir duruşta bulunamamıştır.³⁰⁰ Bu koşullar altında AT, Arap ülkelerinin bastırması, Fransa, İngiltere ve Batı Almanya'nın teşviki ile, Ortadoğu barışı için, Camp David sürecini tamamlayan ve yeni içerikler ekleyen bir girişimde bulunmak amacıyla harekete geçmiştir. AT Konseyi Venedik'te bir zirve toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantının neticesinde AT'nin İsrail-Filistin çatışmasında bu zamana kadar en önemli teşebbüsü olarak kabul edilebilecek; dünya kamuoyuna Filistin barışına yönelik ilk bağımsız Avrupa tavrı Venedik Deklarasyonu açıklanmıştır.³⁰¹

“Bu deklarasyon ile dört temel konuda Topluluğun görüşünün ne olduğu ortaya konmuştur. Bu noktalar:

- 1. Filistinlilerin self-determinasyon hakkının tanınması.*
- 2. İsrail'in işgale son vermeye çağırılması.*
- 3. İşgal altındaki topraklardaki Yahudi yerleşimcilerin kınanması ve Kudüs'ün statüsünün İsrail tarafından tek yanlı olarak belirlenmesinin illegal bir girişim olarak kabul edilmesi.*
- 4. Filistin Özerk Yönetimi'nin barış sürecine katılımının sağlanması.³⁰²*

Avrupa Topluluğu, 1982 yılına kadar çeşitli platformlarda İsrail aleyhine olan açıklamalar yapmış, deklarasyonlar yayınlamıştır. Fakat, AT'nin İsrail'e karşı “ilk aktif tepkisi” İsrail'in Lübnan'ı işgali sonucu 1983'de imzalanması gereken finansal protokolü işgal sona erene kadar

²⁹⁹ Ovendale, R., The Origins of the Arab-Israeli Wars, London, 1998, s.237.

³⁰⁰ Armaoğlu, F., Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, Ankara, 1989, ss.473-474.

³⁰¹ Aras, B., Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, İstanbul, 1997, s.36

³⁰² <http://mondediplo.com/focus/mideast/r1276> (29.12.2009)

imzalamayacağını açıklamasıdır. İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgali sonrasında AT, acil toplanma kararı almış ve AT'nin o zamanki on üyesinin dışişleri bakanları 9 Haziran 1982'de Bonn'da toplanmıştır. Bu toplantıda İsrail kınanmış ve yaptığı eylemin uluslararası hukuka ve temel insan hakları prensiplerine aykırı olduğu deklare edilmiştir.³⁰³

2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: AB ve Ortadoğu Barış Süreci

Aktarıldığına göre “Soğuk Savaş sonrası uluslararası konjonktür değişmiş fakat İsrail'in Avrupalı ülkelere bakış açısı; ABD'nin Soğuk Savaş'tan güçlenerek çıkması ve Avrupalıların Arap yanlısı politikaları nedeniyle pek değişmemiştir. Araplar ise Avrupalıların Ortadoğu meselelerine müdahil olmalarına sıcak bakmaya başlamıştır. Araplar, SSCB'nin yıkılmasıyla bölgede tek küresel güç olarak kalan ABD'yi Avrupalı devletlerle dengeleyebileceği için ister istemez Avrupalı devletlerle yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. 2000 yazında Camp David'de Barak ile Arafat arasında Kudüs'ün geleceği ile ilgili görüşmelerde Clinton'ın İsrail yanlısı bir görüntü vermesinin hemen akabinde Arafat'ın başta Avrupa ülkeleri olmak üzere önemli küresel ve bölgesel güçleri ziyarete başlaması bu dengenin işlemekte olduğunu gösteren çarpıcı bir örnektir.³⁰⁴ Özellikle Katolik Avrupa ülkeleri Ortadoğu'da artan İsrail etkinliğini dengeleyecek bir tarzda Arap ülkelere yakınlaşmakta ve göreceli bir denge unsuru olmaktadır. Fransa-Suriye, Fransa-Lübnan, Fransa-Cezayir, İtalya-Libya ilişkilerinin seyri bu konudaki çarpıcı örneklerdir. Bu dengenin işlediğini gösteren en önemli örnek ise Arafat'ın Fransa'da vefat etmesidir.³⁰⁵

Çakmak'a göre “ Körfez Savaşı'nda ABD'nin izinde giden AB ülkeleri karşı bir diplomatik atağa geçerek Ortadoğu Barış Süreci'nin Oslo-Madrid ekseninde başlatılmasını sağlamışlardır. Bu süreç AB'nin Ortadoğu'da tekrar daha etkin bir politika kurma çabalarının bir göstergesi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona eren Soğuk Savaş neticesinde iki kutuplu yapıda son bulmuştur. Doğu-Batı Bloklarındaki ülkeler daha esnek bir yapıda karşıt bloktaki ülkelerle ilişkiler geliştirebilmişlerdir. Bu esnek yapı sayesinde AB Ortadoğu'da rahat hareket edebilmiştir. Özellikle AB ülkesi üyelerden Almanya ve Fransa, ABD karşıtı grupta yer alan İran ve Suriye gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmişlerdir. Ayrıca ABD-İsrail yakın ilişkisini stratejik bir eksen olarak gören Araplar Avrupa'ya bu eksen dengeleyici bir faktör

³⁰³ Şenel, a.g.t., s.97.aktaran; <http://www.usgam.com/tr/katdown.php?cid=384>

³⁰⁴ Davutoğlu, a.g.e., s.351.

³⁰⁵ <http://www.usgam.com/tr/katdown.php?cid=384>

görmüşlerdir. ABD'nin İsrail yanlısı politikası devam ettiği sürece SSCB'nin boşalttığı bölgeyi dengeleyici olarak AB'nin özellikle ise Almanya ve Fransa'nın doldurması beklenmektedir.”³⁰⁶

“İsrail ile Araplar arasındaki gerginliklerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan ve İsrail-Mısır yakınlaşması ile başlayan Ortadoğu Barış Süreci; Madrid Konferansı (1991) ve Oslo Anlaşması (1993) ile önemli bir yol kat etmiş fakat Mart 2001'de Ariel Şaron'un İsrail başbakanı olmasıyla neredeyse rafa kaldırılmıştır. AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'ndeki konumuna bakıldığında genel olarak Filistinlileri desteklediği görülmektedir”³⁰⁷

2.1. Madrid Konferansı ve AB

Burhan'a göre “Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu yaşanan Körfez Savaşıyla ABD, geçmişte olmadığı kadar etkili bir diplomatik konuma yerleşmiştir. ABD, Filistin Sorununda barış için Arap Devletlerinin önemli bir bölümünün desteğini sağlama sansı elde etmiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin safında yer alan Suriye, Golan tepelerini tekrar elde edebilmesi karşılığında barış girişiminin içinde olabileceklerinin sinyalini vermiştir. Suriye'nin içinde olduğu bir barış girişimine İsrail'inde sıcak bakacağı düşünülmüştür. Körfez Krizi esnasında ABD'nin telkinleri doğrultusunda savaşa girmeyen Yitzhak Shamir'in Başbakanlığını yaptığı İsrail, önemli ölçüde güven sağlasa da ABD taleplerine karşı direnci oldukça azalmıştır.”³⁰⁸ Barış görüşmeleri için Yitzhak Shamir, FKÖ temsilcileriyle görüşme konusunda ısrarcı olmuştur. Görüşmelerde Filistin'i temsil problemi, FKÖ devre dışı bırakılarak çözülmüştür.³⁰⁹ FKÖ'nün yerine işgal altındaki topraklardan gelen Filistinli temsilcilerin görüşmelere katılması kararlaştırılmıştır. Barış Konferansı 30 Ekim 1991'de ABD, Rusya ve Arap Devletlerinin bir kısmının desteğiyle, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün ve Filistin heyetlerinin katılımıyla Madrid'de toplanmıştır. Açılışla birlikte taraflar birbiriyle görüşmelere başlamıştır. Konferansta, İsrail'le diğer Arap Devletleri arasındaki ortak sorunları gidermeye yönelik çok taraflı görüşmeler ve İsrail'le diğer devletlerin arasında ikili görüşmeler yapılmıştır. ikili görüşmeler; İsrail-Ürdün, İsrail-Filistin, İsrail-Lübnan ve İsrail-Suriye arasında yapılmış olup, geçmiş dönemlerdeki sorunların çözümü ele alınmıştır. İsrail-Filistinli temsilciler

³⁰⁶ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, s.351 aktaran; Zekeriye Çakmak, http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/505/Zekeriya_Cakmak_tez.pdf?sequence=1

³⁰⁷ <http://ataum.gazi.edu.tr/posts/download?id=46996>

³⁰⁸ Aras, a.g.e., s.87-89

³⁰⁹ Aras, a.g.e., s.90

arasındaki görüşmelerdeki temel konu ise işgal altındaki topraklarda Filistin otonom bölgesi kurulması görüşülmüştür.³¹⁰ Çok taraflı görüşmelerde, bölgenin geleceğinde çok önemli olan beş konu (çevre, su, ekonomik gelişme, mülteciler, silahlanmanın kontrolü ve güvenlik) üzerinde yapılmıştır. Çok taraflı görüşmelerin katılımcıları, Filistin temsilcileri, İsrail, 11 Arap Devleti, Avrupa Devletleri, Kanada, Japonya ve BM olmuştur.³¹¹ Görüşmeler devam ederken 1992 Haziran'ında İsrail'de seçim olmuş ve seçimi Izak Rabin kazanmıştır. Rabin'in barış süreci konusundaki tutumu beklenmeye başlanmıştır. Rabin, barış sürecini devam ettireceğini bildirmiş ve samimiyet göstergesi olarak Batı Şeria'da yapılacak altı bin konutluk Yahudi Yerleşim projesini iptal ettiğini açıklamıştır.³¹² Görüşmeler esnasında sorunlar daha karmaşık bir hal almıştır. Özellikle Filistin dışında yaşayan Filistinli mülteciler sorunu için İsrail, Filistinlilerle ikili görüşmeler yapmaktan kaçınmıştır. Ayrıca İsrail, kurulacak Filistin Özerk Yönetiminin otoritesine olabildiğince az yetki verip, Özerk Yönetimin kendi güdümünde olmasını istemiştir. İsrail, dördüncü tur görüşmelerde idare, yargı ve güvenlik konularında sınırlı yetki devrini öngören yeni bir öneri sunmuştur. Filistin tarafı ise getirilen önerinin İsrail denetimi altındaki bazı küçük sivil yetkilerin devrini içerdiğinden bu öneriyi kabul etmemiştir.³¹³ 1992'de ABD'de seçim dönemine girdiğinden ABD'nin barış sürecine etkisi iyice azalmıştır. Ayrıca 1992 Aralığı'na gelindiğinde bölgede gerilim iyice artmaya başlamıştır. İsrail, bazı HAMAS ve İslami Cihat üyelerini sınır dışı ettiğinden Madrid Barış Konferansı barış konusunda ilerleme kaydedilemeden askıya alınma durumunda kalmıştır.³¹⁴

AT bölgesel istikrarın sağlanmasına ve çok taraflı çözüm arayışlarına katkıda bulunduğu için Madrid Konferansı'nı tamamen desteklemiştir. Konferansın Venedik Deklarasyonu'nda belirtilen ilkelere paralel çerçevede düzenlenmesi AT'nin siyasi duruşunu ortaya koymuştur. Madrid Konferansı'nda AT katılımcı olarak yer almıştır. Ancak, konferansta süreci etkileyebilecek bir konuma sahip olamamıştır.

Öte yandan Madrid sürecinde, Ortadoğu'daki temel sorunlara çözüm yolları arama görevine sahip beş sektörel (silahların kontrolü, çevre, mülteciler, su ve bölgesel ekonomik gelişme) çalışma grubu oluşturulmuştur. Bunlardan bölgesel ekonomik bütünleşme ve karşılıklı

³¹⁰ Sönmez., Y.-Kalaycı,Ö.F., "1990 Sonrası Dönemde Ortadoğu Barış Süreci'ne Bakış", Filistin: Çıkmazdan Çözüme, (Ed. İ.Turhan), İstanbul ,2003, s. 52.

³¹¹ Aras, a.g.e., s.96.

³¹² Sönmez-Kalaycı, a.g.m, s.53

³¹³ Aras, a.g.e.,s.98.

³¹⁴ Burhan, A., Filistin-İsrail Çarışması ve Hamas, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SDÜ. SBE. 2008, s.100-101

bağımlılık konularına odaklanmış bölgesel ekonomik gelişme grubunun başkanı AT olmuştur. Bu sayede, AT Ortadoğu'da ekonomik işbirliğinin gelişimine yönelik çalışmalarda bulunmuş, bütünleşme ile ilgili bilgisini, tecrübelerini, mali ve teknik desteğini sunmuştur. Fakat bu çalışmada grupları sorunların çözümüne katkı sağlayamamış ve 1990'ların sonuna doğru tamamen ortadan kalkmışlardır.³¹⁵

2.2. Oslo Süreci ve AB

Burhan'a göre "Madrid Konferansı sürecinde ABD'de yaşanan seçimlerden dolayı ABD, çözüm için yeterince caba sarf etmemiştir. ABD'deki seçimleri Bill Clinton'ın kazanmasıyla Clinton'ın gayretiyle görüşmeler Washington'da yeniden başlamıştır. Madrid Konferansında barışın temelde iki dönemde gerçekleşmesi fikri benimsenmiştir. Bu dönemlerden ilki, ilk beş yılı kapsayan geçiş dönemi, ikincisi ise bu beş yıldan sonraki nihai dönemdir. Washington görüşmelerinde İsrail tarafı geçiş döneminde çekilmemeyi öngörmüş ve 242 sayılı BM kararını nihai dönem için benimsediğini bildirmiştir. Filistinliler ise çekilmenin, geçiş dönemini kapsadığını iddia etmiştir. İsrail, geçiş döneminde Filistin Özerk Yönetimine kısıtlı yetkiler vermeyi hedeflemişken, Filistinliler geçiş döneminde de İsrail'in icra ettiği bütün hakları istemiştir.³¹⁶ Görüşmeler sırasında İsrail tarafının FKÖ ile müzakerelerde bulunmak istemeyen tavrının ABD tarafından desteklenmesi ve ABD'nin görüşmelerde takındığı yanlı tutum sonucu Arafat, müzakerelere katılan Filistin heyetine olumsuz sinyaller göndermiş ve görüşmeler tıkanmıştır. Washington'daki görüşmeler ABD ve İsrail tarafına yapılacak bir barış anlaşmasında Arafat'ın mutlak olması gerektiğini göstermesi açısından önemli olmuştur.³¹⁷ Washington'daki görüşmelerin tıkanması ve ABD'nin yanlı tutumu, barış görüşmelerinin Avrupa kıtasına kaymasına yol açmıştır. 20 Ocak 1993'te Rab in'in bilgisi dışında iki İsraili akademisyen üç FKÖ temsilcisiyle Norveç'in başkenti Oslo'da gizli görüşmede masaya oturmuştur. Gizli görüşmeler sonunda İsrail ve FKÖ birbirini tanımıştır. Gazze ve Batı Şeria'da sınırlı bir Filistin Yönetimi kurulması hususunda anlaşma sağlanmıştır. Her iki tarafın imzaladığı İlkeler Bildirgesi barış sürecinin en önemli belgesi olmuştur."³¹⁸

³¹⁵ Ortega, M., "The European Union and the Crisis in the Middle East," Chaillot Papers, 62, 2003, s.17.

³¹⁶ Aras, a.g.e., s.102.

³¹⁷ Sönmez-Kalaycı, a.g.m., s.52.

³¹⁸ A.g.m., 55.aktaran; Burhan, agt.

Oslo süreci ile beraber AB'nin İsrail-Filistin sorununun etkin aktörü haline gelip harekete geçtiği belirtilebilir. Diğer bir deyişle, AB 1990'lı yıllarda deklarasyon safhasından eylem safhasına geçmeyi başarmıştır. Maastricht Antlaşması'yla meydana getirilen ODGP çerçevesinde, 1994 yılında Ortadoğu barış sürecini ilgilendiren ilk ortak eylem kabul edilmiştir. AB ortak eylemde barış sürecinin kayıtsız şartsız desteklendiğini belirtmiştir. işgal edilmiş topraklardaki yerleşimlerin gözleneceğini ve İsrail'e yönelik Arap boykotunun kaldırılmasına çalışılacağını vurgulamıştır. Yine ortak eylemde altyapı projeleri ile ilgili uluslararası bir konferansın düzenlenmesine destek sağlanacağı ifade edilmiştir. Yeni bir AB-İsrail Anlaşması'nın imzalanması öngörülmüştür. Son olarak da Filistin'de yapılacak seçimlerin izleneceği ve polis gücünün destekleneceği belirtilmiştir.³¹⁹

1990'lı yıllardan 2000'lere uzanan süreçte AB Filistin Otoritesi'ne, dolayısıyla da Ortadoğu barış sürecine, en fazla mali ve teknik yardımı yapan aktör olmuştur. 1994 yılından 2005 yılının sonuna kadar AB toplamda yaklaşık olarak 2,3 milyar Euro değerinde mali yardımda (hibe ve borç olarak) bulunmuştur.³²⁰ Bunun yanında, 1994 yılından 2002 yılının sonuna kadar BM Filistinli Mülteciler Ajansı'na da 500 milyon Euro'nun üzerinde bağış yapmıştır. Genel olarak bakıldığında AB, çatışan taraflar arasında direk siyasi bir çözüm bulmaya katkıdan ziyade, Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanmasını kolaylaştıracak ortamın yaratılmasına odaklanmıştır. Bunun için de mali yardımlar ve ekonomik işbirliği öne çıkarılmıştır. AB'nin bu anlayışının temelinde bir takım faktörler yer almaktadır:

Buna göre, Filistinlilerin barış sürecini desteklemeleri ve şiddet içeren eylemlerin yumuşatılması, yaşam standardını yükseltecek olan ekonomik gelişme ile sağlanabilecektir; demokratik bir Filistin devletinin yaratılması basta İsrail'in ve tüm bölgenin güvenliğinin garantisi olacaktır; İsrail ve Filistin halkları arasındaki düşmanlık, sivil toplumun katkılarıyla gerçekleştirilecek ortak projeler sayesinde azaltılabilecektir.³²¹

³¹⁹ Nuttall, S., European Foreign Policy, New York, 2000, s.262.

³²⁰ http://ec.europa.eu/comm/external_relations/gaza/intro/index.htm (15.12.2009)

³²¹ Mercan, a.g.t.,ss.85-90

2.3. Berlin ve Sevilla Deklarasyonları

Venedik Deklarasyonu'nun yayınlanmasından sonra, Ortadoğu'da 1980'li yıllarda meydana gelen olaylar karşısında AT, hep Filistinlilerin hakları üzerinde durmuş ve deklarasyona atıflar yapmıştır. 1980'li yılların bu koşullar altında geçmesinden sonra, 1990'lara gelindiğinde İsrail-Filistin çatışmasına çözüm bulma arayışları yeni bir dinamizm kazanmıştır. Bu bağlamda, 1991 yılında Madrid'de kapsamlı bir barış girişimi olan Ortadoğu Barış Konferansı gerçekleştirilmiştir İkinci deklarasyon ise , *“24 Mart 1999 tarihli Berlin Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyonda Filistin'in devlet olma hakkına ve Filistinli mülteciler sorununa değinilmiştir. Üçüncü deklarasyon ise 22 Haziran 2002 tarihli Sevilla Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyonda da ilk iki deklarasyonun paralelindeki görüşlere yer verilmiştir.”*³²² AB Konseyi, 2000 yılında *“Ortadoğu Bölgesi İçin Genel Strateji”* adlı bir belge kabul etmiştir. Bu belge ile Ortadoğu Barış Süreci'ne AB'nin katılımını sağlayacak kurum ve kişiler belirlenmiştir. Buna göre, AB'nin sürece katılımı üç yoldan olacaktır. Bunlar; AB Ortak Güvenlik ve Dış Politika Yüksek Temsilcisi (Javier Solana), Barış Süreci Özel Temsilcisi (Marc Otto) ve Özel Komisyon'dur.³²³ Ayrıca, Ortadoğu Barış Süreci'ne ne tür katkıların yapılacağı konusunda AB Komisyonu, bu katkılar konusunda bütçeden pay ayırmak konusunda da AB Parlamentosu yetkili olduğu için AB'nin sürece hemen her kurumuyla iştirak ettiği söylenebilir.”³²⁴

³²² http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm (26.12.2009)

³²³ http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm (26.12.2009)

³²⁴ <http://www.usgam.com/tr/katdown.php?cid=384>

3. AB'NİN BÖLGESEL POLİTİKALARI VE ORTADOĞU SORUNU

3.1. AB ve Barselona Süreci

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu ve Akdeniz ile ilgili en önemli girişimlerinden birisi 1995 yılında başlatılan Barselona Süreci olmuştur. Barselona süreci Konya'nın ifade ettiği gibi, kısaca siyasi işbirliği ve güvenlik, ekonomi ve finans alanlarında işbirliği, sosyal, insani ve kültürel işbirliği olmak üzere üç ana mesele üzerine temellendirilmiş, ortak ülkelerle yapılan iki taraflı antlaşmalarla şekillendirilmiştir.³²⁵ Öte yandan, ekonomik ortaklık kapsamında bölgesel işbirliği yaklaşımı benimsenmiş ve 2010 yılına kadar Avrupa – Akdeniz Serbest Ticaret Alanı oluşturulması hedeflenmiştir. Böylelikle Akdeniz'e kıyaslı olan ülkeler ile Avrupa Birliği, yanı sıra bölge ülkeleri kendi aralarında ticareti liberalleştirmeyi hedeflemişlerdir. AB Barselona Süreci çerçevesindeki MEDA programı kapsamında 1995–99 döneminde 3,424 milyon Euro, 2000–2006 dönemi için ise 5,350 milyon Euro bütçeyi söz konusu politikaların hayata geçirilmesine tahsis etmiştir. Bununla birlikte, AB Akdeniz ülkelerinin söz konusu fonlardan faydalanabilmeleri için demokrasi ve insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine uyma şartını getirmiştir.³²⁶

Diğer taraftan, Barselona süreci Arap ülkelerinin kalkınma stratejileri açısından yol göstericilik misyonunu yüklenmiştir. Bu süreç Arap ülkeleri ile Avrupa Birliği arasında tarife ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması ve dolayısıyla ticaretin serbestleşmesi açısından önemli bir fırsat sunmuştur. Ayrıca süreç Kuzey-Güney ekonomik ortaklığı ve bir Arap ekonomik birliğinin tekrar gündeme gelmesine vesile olmuştur. Böylelikle, 1998 yılında Büyük Arap Serbest Ticaret Alanı'nın (Greater Arab Free Trade Area) kurulması için zemin oluşmuştur. Bunun yanı sıra, Avrupa Akdeniz Ortaklığı kapsamında Arap ülkeleri ticaret kaynaklı reformlarla yargısal ve siyasi reformları paralel tutma fırsatını yakalamışlardır. Söyle ki, AB Barselona Süreci kapsamında Arap ülkelerine modernizasyon ve endüstrileşme kapsamında teknik ve finansal destek sağlamış, karşılığında da Arap ülkelerinin gerekli siyasal ve sosyal reformları gerçekleştirmelerini şart koşturmuştur.³²⁷

³²⁵ agm.

³²⁶ Emerson, M.- Noutcheva, G., "From Barcelona Process to Neighbourhood Policy, Assesments and Open Issues", Centre for European Policy Studies Working Document, No. 220/Mart 2005, s. 1-3.

³²⁷ Miller, R.-Mishrif, A., "The Barcelona Peace Process and Euro-Arab Economic Relations", Middle East Review of International Affairs, Vol. 9, No. 2, June 2005, s. 96.

Öte yandan, doğrudan olmasa da, Barselona Süreci Ortadoğu’da kalıcı barışa katkı sağlama amacını taşımış fakat beklenen hedeflere ulaşılamamıştır.³²⁸ Bunun nedenleri arasında her iki tarafın önceliklerinin ve beklentilerinin farklı olması yatmaktadır. Akdeniz tarafına göre siyasi ve güvenlik alanında ortaklık öncelikli olarak Avrupa’nın güvenlik gereksinimini karşılamaya yönelik düzenlenmiştir. Bu da ortakların özellikle demokrasi ve iyi yönetim alanlarında değişiklikler yaparken isteksiz davranmalarına neden olmuştur. Avrupa ortaklığının farklı alanlarındaki politikaları birbiriyle bağlantılı hale getirebilme konusunda tam olarak olumlu bir sonuç elde edememiştir. Ekonomik ortaklık konusunda önemli gelişmeler kaydedilmesine rağmen güvenli bir bölgesel gelişim için önkoşul olan iyi yönetimin sağlanmasında çok fazla gelişme kaydedilememiştir. Son olarak, Avrupa Akdeniz Ortaklığı’nda beklentilerin yüksek olması da başarısızlığa neden olarak gösterilebilir.

3.2. AB-Akdeniz Ortaklığı ve Ortadoğu Sorunu

Mercan’ın ifade ettiği gibi “AB’nin uluslararası etkinliğini daha belirginleştirecek olan etmenlerin işbirliği amacıyla geliştirilen ortaklıklar, planlar ve projeler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öncelikle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın uygulamaya geçirilmesi ve amaçlarına ulaştırılabilmesi değerlendirilmelidir. İlk olarak belirtmek gerekirse, AB, Akdeniz bölgesine yönelik stratejisini oluşturan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde beklentilerine tam olarak ulaşamamıştır. Ortaklık ülkelerinde sadece İsrail’in, en büyük ticaret ortağı olan AB ile serbest ticaret önündeki çoğu engeli kaldırdığı görülmüştür. Sanayi ürünlerinde ve tarım ürünlerinin büyük kısmında serbest ticarete geçmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı sağlanmış, rekabet kuralları uyumlu hale getirilmiştir.³²⁹ AB’nin tüm bilimsel/teknolojik araştırma programları İsrail’in katılımına açılmış ve böylece ilk defa üye olmayan bir ülke AB’nin araştırmalarına dahil olmuştur. AB ile ortaklığın diğer üyeleri arasında yüksek gümrük vergileri kotalar korunmaya devam edilmiştir. Bu sebeple, 2010 yılına kadar oluşturulması planlanan Avrupa- Akdeniz serbest ticaret alanının hayata geçirilmesi 2015’den sonraya kalmıştır. Tarım ürünlerinde ticaretin serbestleştirilmesi yönünde AB, sadece kış mevsimi süresince olmak üzere, Akdeniz ülkelerinden gelecek temel tarım ürünlerine serbest geçiş

³²⁹ Cameron, F., “Promoting Political and Economic Reform in the Mediterranean and the Middle East,” EPC Issue Paper, 33, 2005, ss.3-4, E.Philippart, “The Euro-Mediterranean Partnership: Unique Features, First Results and Future Challenges,” CEPS Working Paper, 10, 2003, ss.12-13, S. Stetter, “Democratization without Democracy? The Assistance of the European Union for Democratization Processes in Palestine”, Euro-Mediterranean Relations After September 11: International, Regional and Domestic Dynamics, (Der.A. Jünemann) , Portland, 2003, ss.157-164.

olanağı sağlamıştır. Fakat AB ile Akdeniz ülkeleri arasında tarıma dayalı ticaret az miktarda olduğundan ve kota uygulaması sürdüğünden bu olanağın iki taraf için de dikkate değer faydası olmamıştır. Rekabet, vergilendirme ve özelleştirme politikalarında düzenlemeler gerçekleştirilmişse de oldukça yetersiz kalmışlardır. Avrupa-Akdeniz Parlamenterler Asamblesi, Avrupa-Akdeniz Kültürler Diyalogu Vakfı gibi oluşumlara geniş çaplı bölgesel bir katılım ve işlerlik kazandırılmamıştır. Ortaklık çerçevesinde taraflar arasında birçok toplantı, seminer ve atölye çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Her on sekiz ayda bir dışişleri bakanları seviyesinde toplantılar düzenlenmiştir. Bunun yanında, yıllar içinde de çeşitli zamanlarda terörizm, kitle imha silahları, yasadışı göç, hizmetlerin serbest dolaşımı gibi konularda tartışmak üzere toplantılar yapılmıştır.³³⁰ Ortaklık gereğince, Avrupalı ve Akdenizli ticaret bakanlarının bir araya gelerek toplantılar düzenlediği görülmüştür. Bu toplantılar ve karşılıklı ziyaretler genel olarak AB ile Akdeniz ülkeleri arasında etkileşimi arttırmış olsa da, taraflar bölgede barış ve istikrarı sağlama konusunda uzlaşmamışlar ve ortak bir duruş sergileyememişlerdir. MEDA yardımları Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın amaçlarına yönelik olmaktan ziyade ilgili ülkelerin öncelikli taleplerine göre tahsis edilmiştir. Bu durum da Akdeniz ülkelerinin reform projelerini hayata geçirmemeleri sonucuna yol açmıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın kurulmasında altta yatan faktörlerden birini demokrasinin yaygınlaştırılması ilkesi oluşturmuşsa da, ortaklığın çalışma programında ekonomi ağırlıklı olarak yer almış, demokrasiye az yer verilmiştir. Ortaklık Arap ülkelerinde demokrasi fikrini oluşturmuş, demokrasiyle ilgilenenlere bir ölçüde zemin hazırlamıştır. Fakat demokrasinin pratiğe yansımaları teşvik edilememiştir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çatısı altında kültürel alanda ve eğitim alanında kaydedilen gelişmeler oldukça yüzeysel kalmıştır. Sadece üniversiteler arası işbirliği programı (Tem pus) ve öğrenci değişim programı (Erasmus) hayata geçirilebilmiştir.³³¹ Kültürel ve sosyal alanda birçok karar ya da girişim Ortadoğu barış süreciyle ilişkili olarak Arap ülkeleri tarafından engellenmiştir. Sivil toplumlar arası diyalog geliştirilememiştir. Bunun nedenini Arap ülkelerinin sivil toplum işbirliğini İsrail üzerindeki siyasi baskının yerine geçip etkisinin azalmasına yol açacak bir faktör olarak görmeleri oluşturmuştur. Bu ülkeler böyle bir durumun gerçekleşmesini istememişlerdir.³³² AB ve Akdeniz

³³⁰ Cameron, a.g.e., ss.3-4, Philippart, a.g.e., ss.12-13, Stetter, a.g.e., ss.157,159,164, E. Philippart, "The Euro-Mediterranean Partnership: A Critical Evaluation of an Ambitious Scheme," European Foreign Affairs Review, Volume 8, No.2, 2003, s.217., Aktaran S.Mercan, a.g.t., ss.85-95

³³¹ Cameron, a.g.e., ss.3-4, Philippart, "The Euro-Mediterranean Partnership: Unique Features...", ss.12-13

³³² Youngs,R., "European Approaches to Security in the Mediterranean," The Middle East Journal, Volume 57, No 3, 2003, s.426.

ülkeleri Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşması'nın gereklerini yerine getirmede ağır bir ilerleme kaydetmiştir. Bunun çeşitli nedenleri olduğu görülmektedir:

– *İlk olarak belirtmek gerekirse, İsrail ve Araplar arasındaki uzlaşmazlığın, Filistinle çatışma halinin devam etmesinin ve barış sürecinin ilerletilememesinin yol açtığı siyasi uzlaşmazlıklar, gerginlikler bu yavaşlığın temel kaynağını meydana getirmiştir. Arap ülkelerinin AB'ye, İsrail'i bu ortaklık aracılığıyla ekonomik yönden baskı altına almadığı gerekçesiyle güvenememesi ortaklığın gereklerine yönelik olası girişimleri engellemektedir.*³³³

– *İkinci olarak, Akdeniz ülkeleri sosyo-ekonomik gelişme bağlamında oldukça ağır ilerlemişlerdir. Ortaklık süresince kişi başına düşen gelir yılda sadece %1-2'lik bir artış göstermiştir. Bu oran %4'lük bir artışa sahip Doğu Avrupa ülkelerinden ve daha yüksek oranlara ulaşan Asya ülkelerinden farkı açığa çıkarmaktadır. Buna eklenen işsizlik, siyasi, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar gibi iç sorunlar da Akdeniz ülkelerini küresel gelişmenin gerisinde bıraktırmaktadır. Dolayısıyla bu koşullar altında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşması'nın gereklerinin hayata geçirilmesi zorlaşmaktadır.*³³⁴

– *Üçüncü olarak, işbirliği çerçevesinde Akdenizli ortakların AB standardına ve uluslararası standartlara uymaları gerektiğinden kendi yerleşik düzenleri değişime maruz kalmakta, bu durum da siyasi kesimde isteksizliğe yol açmaktadır. Örneğin, ekonomik işbirliğinin gereklerinden olan özelleştirme sürecinde devlet hâkimiyetinden fedakârlık edilecek olması, Akdenizli ortaklar için adeta bir ikilem haline gelmektedir. Böylece ortaklık anlaşması ülkelerinin yerine getirilmesinde eksiklikler doğmakta ve reform süreçleri ağırlaşmaktadır.*

– *Son olarak, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı siyasi alanda da planlanandan daha az bir etkiye sahip olmuştur. Bu durumu Akdeniz ülkelerinin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı ağırlıklı olarak, kendileri için mali ve ticari fayda sağlayan bir kanal şeklinde görmelerine bağlamak mümkündür. Aynı zamanda, Akdeniz ülkelerinin, AB'nin terörizm, göç gibi sorunlarına önem verdikleri halde, ekonomik zayıflık, iç istikrarsızlık, kültürel ve dini yapı gibi kendi önceliklerine ve değerlerine AB'nin karşılık veremediği, olumsuz yaklaştığı düşüncesi de onların bu ortaklığa*

³³³ Cameron, "Promoting Political and Economic Reform...", ss.4-5

³³⁴ Cameron, a.g.e., ss.4-5, Philippart, a.g.e., s.13.

ve AB'ne güvenlerini sarsmıştır. Dolayısıyla AB'nin bu ortaklık aracılığıyla beklediği siyasi ve güvenliğe dayalı gelişmeler gerçekleşmemiş, ortaklığın etkisi azalmıştır."³³⁵

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gereklerinin yerine getirilmesinde kaydedilen ağır ilerleme, Arap ülkelerinde bu ortaklığa yönelik getirilen eleştirilerden de kaynaklanmıştır. Eleştiri konularının başında AB'nin, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın serbest ticaret temelinde gelişmesini öngörmesi gelmiştir. Serbest ticaretin sağlanmasının, beraberinde Arap ülkelerine ekonomik gelişmeyi getirmeyeceği vurgulanmıştır. Bunun dışında, Avrupa'dan gelecek sınai ürünlerinin Arap pazarına serbestçe girmesinin yerli üretime zarar vereceğinin ve Avrupa ile rekabet edilemeyeceğinin altı çizilmiştir. Diğer bir eleştiri konusunu Arap sanayinin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan zarar görmesi durumunda Arap ülkelerinde istihdam olanaklarının kısıtlanabilecek olması ve bunun sonucunda da sosyal istikrarsızlığın bas gösterebileceği oluşturmuştur. AB'nin Akdeniz ortaklarına yaptıkları yardımların Doğu Avrupa ülkelerine yapılanlar yanında yetersiz kaldığı görüşü de bir başka eleştiri konusu olmuştur.³³⁶ Yine de AB, ağır ilerlemesine ve eleştirilere maruz kalmasına rağmen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı tutarlı bir biçimde yürütmüştür. AB Arap ülkelerindeki ekonomik zorluklar, öngörülemeyen sosyal riskler, güvenlik tehditleri gibi nedenlerle bu ortaklıktaki hedeflerinde değişiklik yapma yoluna gitmemiştir.

3.3. AB Komşuluk Politikası ve Ortadoğu Sorunu

AB'nin uluslararası etkinliğini belirginleştiren diğer etmen olan Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan daha farklı bir nitelikte oluşturulmuştur. Mercan'a göre bu politika, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nda görülen bölgesel yaklaşım üzerine değil, AB'nin komsu ülkelerle birebir ilişkisi, başka bir deyişle iki taraflılık anlayışı üzerine kurulmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa- Akdeniz Ortaklığı'nın Avrupa ülkeleri ile Akdeniz ülkeleri arasında ve Akdeniz ülkelerinin kendi arasında öngördüğü işbirliğinin aksine, Avrupa ülkeleri ve komsu ülkeler arasında bir merkez-çevre yaklaşımı taşımış ve AB'ni merkeze yerleştirmiştir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın kolektif çerçevesini daha esnek bir hale

³³⁵ Cebeci, M., "European Union's Mediterranean Policy: A Means of Abating the North-South Divide?," International Studies Association Yıllık Toplantısında sunulan tebliğ, Aktaran; Sezgin Mercan, http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu5%20makale/s_sezgin_mercan.pdf

³³⁶ El-Sayed Selim, M., "Arab Perceptions of the European Union's Euro-Mediterranean Projects," Mediterranean Security into the Coming Millennium içinde (Der. S.J. Blank), USA, 1999, ss.153-154.

getirmiş, ilgili ülkelere daha fazla serbestlik tanımıştır. Örneğin, AB, eylem planlarının yürütülmesi üzerinde kontrol sahibi olmamıştır. Ortak kararların alınmasına önem verilmiştir. Böylece politika dâhilindeki ülkeler kararları benimseme ya da reddetme hususunda serbest bırakılmıştır.³³⁷

İlişkilerin rotası, seviyesi ve eylem planları her ülkenin kendi iç koşulları ve kapasitesi göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Reformları gerçekleştirmedikleri için Akdeniz ülkelerine karşı ekonomik yaptırımlar uygulama gibi negatif önlemler almaktan vazgeçilmiştir.³³⁸ Bu noktada, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde Akdeniz ülkelerinin insan haklarına saygı ilkesini ihlal ettikleri durumlarda, AB'nin anlaşmaları askıya almak gibi yaptırımları uygulamaya geçirmedigini de belirtmek gerekmektedir.³³⁹

Avrupa Komşuluk Politikası'nda eylem planları, İsrail ve Filistin yönetimine yönelik hazırlananlarda görüldüğü üzere, içerdikleri konularla oldukça geniş bir yelpazeye sahip olmuşlardır. Bu planlar ülkeler önünde, kaydetmeleri gereken gelişmelere işaret eden birer rehber niteliği taşımaktadırlar. Avrupa Komşuluk Politikası'nın uygulamaya geçirilmesi ve amaçlarına ulaştırılabilmesi değerlendirilirken, İsrail ve Filistin yönetiminin eylem planlarını kabul ettikleri tarihten itibaren bir yıllık gelişmelerini gösteren ilerleme raporlarının incelenmesi yararlı olacaktır. 29 Kasım 2006'da açıklanan İsrail İlerleme Raporu'nda öncelikli olarak İsrail-Filistin sorununa yönelik gelişmeler ifade edilmiştir. Buna göre eylem planının öngördüğü üzere, İsrail ile Filistin yönetimi kişilerin ve malların Filistin sınırlarına serbest giriş çıkışlarını öngören *Dolaşım ve giriş anlaşması* imzalamışlardır. AB ile İsrail arasında artan ticaret potansiyelinin etkisiyle *İsrail-AB Ticaret Odası* kurulmuştur. Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik uygulama planları geliştirilmiştir. Tarım ve balıkçılık ürünlerinde serbest ticaret için müzakereler başlamıştır.

AB, İsrail ve Filistin yönetimi arasında ticaret üzerine teknik işbirliğini arttırmak amacıyla üçlü çalımsa grubu kurulmuştur (ancak grubun çalışmaları Ortadoğu'daki durum nedeniyle askıya alınmıştır). 2005 yılında üç yıllık *İsrail-Filistin Enerji İşbirliği Programı* anlaşması imzalanmıştır (ancak yürürlüğü Ortadoğu'daki durum nedeniyle askıya alınmıştır). Malların

³³⁷ Aliboni, R., "The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy," *European Foreign Affairs Review*, Volume 10, 2005, s.12,

³³⁸ Cebeci, "European Union's Mediterranean Policy...", ss.9-10.

³³⁹ http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu5%20makale/s_sezgin_mercan.pdf

serbest dolaşımı ve teknik düzenlemeler üzerine taahhüdünü bildirmiştir. Tüketicinin korunması ve vergilendirme konularında AB üyelerinin tecrübelerinden yararlanmaya ve bilgi alışverişinde bulunmaya başlamıştır. Ürün standardının sağlanması amacıyla iki taraf arasında diyalog arttırılmıştır.

Terörizmle ve organize suçlarla mücadelede işbirliğini arttırmak için bir anlaşmanın hazırlanmasına karar verilmiştir. Uluslararası suçlarla ilgili koordinasyon ve işbirliği girişimleri gerçekleştirilmiştir. Ulaştırma alanında altyapıyı güçlendirme ve idari reform çalışmaları yürütülmüştür. Çevre konusunda kirlilikten vergilere, doğanın korunmasından su kaynaklarına kadar geniş bir yelpazede işbirliği güçlendirilmiş, yasal düzenlemeler yapılmıştır.³⁴⁰ 4 Aralık 2006'da yayınlanan Filistin Yönetimi İlerleme Raporu ise ilk olarak siyasi diyalog ve işbirliğinde kaydedilen gelişmeleri değerlendirmiştir.

Rapora göre Filistin'de demokratik sürecin kuvvetlendirilmesi en fazla gelişme kaydedilen alan olmuştur. Ocak 2006 seçimlerinin usulüne göre yapılması, iyi şekilde idare edilmesi, yüksek oranda katılımın sağlanması önemli gelişmeler olarak görülmüştür. Hukuki gelişmenin sağlanması için stratejik plan taslağı hazırlanmıştır. Başkanlık kurumunun ve Filistin yönetimi organlarının kapasitesi komşuluk politikası kapsamındaki yardımlarla güçlendirilmiştir. Filistin yönetimi İsrail ile *Dolaşım ve giriş anlaşması* imzalamıştır. Kamu personelinin maaşları banka hesaplarından ödenmeye başlamıştır. Bütün kamu yatırımları *Filistin Yatırım Fonu*'na aktarılmıştır. Maliye Bakanlığı bünyesinde hesaplar üzerinde modern bir resmi kontrol sistemi geliştirilmiştir. Vergi ve gümrük sistemleri modern işletim teknikleriyle yürütülmeye başlanmıştır. Özel sektörde Filistinli ihracatçı ve ithalatçıların uluslararası piyasalara açılmalarını kolaylaştırmak için *Filistinli İhracatçılar Konseyi* kurulmuştur. Filistin ve İsrail aralarında ticaretin kolaylaştırılması için üzerinde uzlaştıkları deklarasyonun son aşamasına gelmişlerdir. Piyasa ekonomisini ilgilendiren yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Buna göre Batı Şeria ve Gazze Şeridi için tek vergi kanunu yürürlüğe koyulmuştur. *Sermaye Piyasası Yetki Kanunu* kabul edilmiştir. Enerji alanında İsrail ile işbirliği programı benimsenmiştir. Yine İsrail ile ulaşım alanında işbirliğini öngören *Ortak Ulaştırma Dairesi* kurulması benimsenmiştir. Çevre alanında 2010 yılına kadar ulusal eylem planı hazırlamıştır.

³⁴⁰ Commission of the European Communities, "ENP Progress Report: Israel", Commission Working Document, SEC(2006) 1507/2, (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1507-2_en.pdf), ss.2-11.

Eğitimde, Batı Şeria’da yer alan sekiz Filistin üniversitesinin Tempus’a katılımı sağlanmıştır. Sağlık alanında sektörün çalışmaları ve kaynaklarına işaret eden *Orta Vadeli Gelişme Planı* hazırlanmış, *Sağlık Sektörü Destekleme Programı* ile de alınacak önlemlerin planlanması tasarlanmıştır (fakat destekleme programı Mart 2006’da dondurulmuştur).³⁴¹

Mercan’a göre “Avrupa Komşuluk Politikası uzun vadeli bir işleyiş sürecini gerektirmektedir. Dolayısıyla İsrail ve Filistin’in bir yıllık gelişmeyi içeren ilerleme raporları eylem planlarının uygulamaya geçirilmesi ve amaçlarına ulaştırılabilmesi yönünde sadece ilk adımları yansıtmaktadır. Buna göre İsrail ve Filistin Otoritesi, gerek kendi aralarında gerekse de AB ile ilişki çerçevesinde, ağırlıklı olarak ekonomi ve ticaret alanında gelişmeler kaydetmişlerdir. Bazı kararların ise İsrail-Filistin çatışması nedeniyle askıya alındığı ya da geliştirilemediği gözlenmiştir. Komşuluk politikasının İsrail ve Filistin’e yönelik eylem planları incelendiğinde ise AB’nin, Filistinle çatışmasının çözümü bağlamında İsrail’e siyasi bir koşul öne sürmekten geri kaldığı çıkarımına ulaşılabilir. İsrail’in eylem planında sadece Ortadoğu’daki sorunun çözülmesini kolaylaştırması ve insan haklarına saygıyı yaygınlaştırması gerektiğine atıf yapılmış, bu doğrultuda da eylem planının içeriğinin gözden geçirileceği ifade edilmiştir. İsrail’in tek zorunluluğu siyasi diyalog içinde çatışmayla ilgili meseleleri tartışmak olmuştur. AB ile Filistin arasındaki eylem planında ise Filistinlilere komşuluk politikasına dahil olmalarının koşulu olarak siyasi ve ekonomik reformları yürütmeleri öne sürülmüştür.”³⁴²

B. IRAK KRİZİ VE AB

Avrupa Birliği’nin askeri-siyasi kanadı eksik bir bütünleşme hareketi olması AB’nin uluslararası siyasetteki nispi ağırlığını da etkilemektedir. AB, Sovyet sonrası dönemin uluslar arası ekonomi-politiğin önemli bir aktörü olması beklenirken; Irak krizi bir kez daha ortaya koydu ki, sahip olduğunuz ekonomik gücü askeri güç ile takviye edemiyorsanız ve bir başka gücün veya güçlerin yardımına ihtiyaç duyuyorsanız küresel güç olamazsınız. Küresel politikalar geliştiremezsiniz. Ortaya koyduğunuz inisiyatifler söylemden öteye geçmeyen ütopyalar olarak kalır. NATO’nun daha doğrusu Amerika’nın güvenlik şemsiyesi Avrupa’nın

³⁴¹ Commission of the European Communities, “ENP Progress Report: Palestinian Authority”, Commission Working Document, SEC(2006) 1509/2, ss.2-7, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1509-2_en.pdf (05.12.2009)

³⁴² Mercan, a.g.t., ss. 125-143

üzerinden kalkınca, AB genişlemesi dağılmaya dönüşebilir. Çünkü birliğe yeni katılan Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri, Rusya'ya karşı ABD'nin nihayetinde de AGSP'nin güvenlik şemsiyesine muhtaçtırlar.³⁴³

Bu bağlamda Irak krizi gerek Avrupa Birliği içerisinde ve gerekse AB-ABD ekseninde ciddi anlaşmazlıkların yaşanmasına yol açmıştır. AB her ne kadar ortak dış politika ve güvenlik konularına önem verdiğini her fırsatta dile getirse de, bu alanda ortak bir duruş belirlemede başarılı olamamıştır. Özellikle Irak krizinin çıkışı ile kendi içerisinde ciddi bir kamplaşmaya doğru gitmiştir. AB'nin Irak krizi ile ilgili tutumunu açıklayabilmek için iki temel konu ele alınacaktır. Bunlardan birincisi; AB'nin Irak sorununa ABD'den farklı bakmasının sebepleri, ikincisi; Irak krizinin AB içerisinde oluşturduğu kamplaşma oluşturacaktır.³⁴⁴

1. İkinci Irak Savaşı; Transatlantik İttifakta Kırılma

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan ve ABD önderliğindeki bir çokuluslu güç tarafından Kuveyt'ten çıkarılmasıyla biten Körfez Krizi, Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde meydana geldi. Bu dönemde ABD Orta Doğu politikasının ana hatlarını dört madde halinde tanımlıyordu: i) ABD'nin en önemli müttefiklerinin (İsrail'in ve Suudi Arabistan'ın) güvenliğinin sağlanması, ii) Orta Doğu petrolünün uluslararası pazarlara makul bir fiyattan ve sürekli olarak ulaşımının sağlanması, iii) Bölgede ABD'nin nüfuzuna karşı çıkacak devletlerin veya ittifakların ortaya çıkmasının engellenmesi,³⁴⁵ iv) Orta Doğu'daki iç istikrarsızlıkların bölgesel sistemi etkileyecek radikal hareketlere dönüşmesinin engellenmesi.³⁴⁶

“ABD'nin uluslararası hukuk kurallarını çiğneyerek Irak'ı işgal etmesi ve bölge ülkelerinin rejimlerini baskı altına alması Westfalyen sistemin sonu olarak algılanmaya başlamıştır.³⁴⁷ ABD'nin Orta Doğu'da yaptığı gibi dünyanın geri kalanında da bazı devletlerin rejimlerini sebep göstererek o ülkelere askeri müdahalede bulunacağı kaygısı güçlenmiştir. Bu kaygı,

³⁴³ Şenel,M., “Avrupa Birliği'nin Irak Politikası”, II. Körfez Savaşı, (Der. M.Şahin-M.Taştekin), Ankara, 2008, s.83

³⁴⁴ Serdar, S.-Tepe,B., “ Irak Krizi Sonucunda Batı'da Kamplaşma ve NATO Krizi”, Stratejik Analiz, Nisan 2003, s. 59.

³⁴⁵ <http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm> (01.11.2009)

³⁴⁶ Aruri,N., “ American's War Against Iraq : 1990-1999”, Iraq Under Siege : The Deadly Impact of Sanctions and War, (Der.A.Arno), London, 2000, s. 23.

³⁴⁷ Falk,R., Dünya Düzeni Nereye?: Amerikan Emperyal Jeopolitikası, (Çev. N.Arhan), İstanbul, 2005, s. 63.

sadece Orta Doğu ülkelerinde değil dünyanın geri kalanında da yaygınlaşmıştır. Irak'ın işgalinde önce AB ülkeleri ile ABD arasında uluslararası düzenin doğası ve kuralları üzerine ortaya çıkan tartışma Transatlantik ilişkilere zarar vermiştir.”³⁴⁸

Davutoğlu'nun ifadesiyle “tarihinde hiç saldırıya uğramayan Amerikan ülkesi 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'da Amerikan hegemonyasının en önemli iki temsilci gücü olan Dünya Ticaret Merkezi ile Pentagon'un kamikaze uçaklarının hedefi olmasıyla ilk kez saldırıya maruz kaldı. Amerikan ülkesinin ve halkının saldırılara açık olduğunu ortaya çıkaran bu saldırılar, ABD'nin dokunulmazlık ve yenilmezlik mitine ve gururuna büyük bir darbe indirmiştir. 11 Eylül olaylarından sonra ABD başkanı kendi adıyla anılan yeni bir politika ilan etti. Bush Doktrini olarak bilinen bu politikaya, Amerikan güvenliğine ve hayati çıkarlarına yönelik potansiyel tehditleri aktif hale gelmeden kaynağında kurutmaya hedefleyen önleyici savaş (preventive war) stratejisi ülkenin yeni güvenlik politikası olarak ilan edilmiştir.”³⁴⁹ ABD, 11 Eylül saldırılarından sorumlu tuttuğu El-Kaide ve bu örgüte yataklık yapan Afganistan'daki Taliban rejimine karşı mücadele başlattı.³⁵⁰ Bu doğrultuda 2001 Ekiminde Afganistan'a müdahale sırasında fazla sorun yaşamamış, hatta Batılı müttefiklerin desteğini de almıştır.³⁵¹

Amerika, 11 Eylül saldırılarından sonraki dönemde Ortadoğu bölgesinde, bölge ülkelerine ve kendine muhalif gruplara yönelik, daha tehdit ya da tehlike ortaya çıkmadan bütün potansiyel oluşumları ortadan kaldırma stratejisini benimsedi.³⁵² ABD yönetimi içinde kilit mevkilerde bulunan yeni muhafazakârlar (neo-conlar) bundan sonra Saddam Hüseyin'in elinde olduğunu düşündükleri kitle imha silahlarının büyük tehdit oluşturduğu tezine dayanarak Irak'a yönelik bir savaşın mutlaka yapılması gerektiği yönünde açıklamalar yapmaya başladılar.³⁵³

TEPAV tarafından yapılan çalışmaya göre “13 Eylül 2002'de ABD Başkanı George W. Bush BM Genel Kurulunda yaptığı bir konuşmada Irak'ın yarattığı “ağır ve yaklaşan tehdit” karşısında dünya liderlerine harekete geçilmesi çağrısında bulundu. Bush, bu çağrıya şüpheyle yaklaşan dünya liderlerine bu konuda bir şey yapmayacaklarsa, ABD'nin harekete geçmesini

³⁴⁸ Kagan,R., “America's Crisis of Legitimacy,” Foreign Affairs, Cilt 83, Sayı 2, Mart/Nisan 2004, s. 65.

³⁴⁹ Ataman, M., “Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler”, Ortadoğu Yıllığı 2006, İstanbul, 2008, s. 409-410.

³⁵⁰ Yılmaz, T. Uluslararası Politikada Ortadoğu, Ankara, 2009, s. 330.

³⁵¹ Arı, T., Irak-İran ve ABD: Önleyici Savaş Petrol ve Hegemonya”, İstanbul, 2004, s. 495.

³⁵² Cohen, J.H., “The Bush Doktrine of Strategic Preemption: A Revolutionary Upheaval or a Predictable Evolution of the International System”, American Foreign Policy Interests, 2004, s.26.

³⁵³ Yılmaz, a.g.e., s.330-331

engellememelerini söyledi. Bunun ardından yine Eylül 2002'de yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde “önleyici saldırı/meşru müdafaa” kavramı ortaya atıldı.³⁵⁴ Buna göre; ABD güvenlik riski oluşturduğu düşünülen ülkelere, onlar saldırmadan askeri operasyon düzenleyebilecekti. 12 Eylül'de Bush BM'de yaptığı konuşmada Irak'a müdahaleye destek vermemesi durumunda “BM'nin günümüzün problemleri konusundaki anlamını yitireceği”³⁵⁵ açıklaması, ABD'nin yavaş yavaş Irak'a karşı BM merkezli bir operasyon gerçekleştirme arzusundan BM'siz ABD liderliğinde oluşacak bir “arzu edenler koalisyonu” ile harekete geçmeye kaydığına işaret ediyordu. Bu arada Kasım 2002'de BM silah denetçileri Irak'a geri döndüler. Denetçilere yetki veren yeni BM kararı eğer BM kararlarını “somut biçimde” ihlal ederse Irak'ın ağır sonuçlarla karşılaşacağı uyarısında bulunuyordu. Mart 2003'de BM silah denetim heyeti başkanı Hans Blix, Irak'ın işbirliğini arttırdığını fakat kararlara ne kadar uyduğunu tespit etmek için zamana ihtiyaç duyduklarını söyledi.³⁵⁶ Fakat ABD ve yakın müttefiki İngiltere'nin bu süreyi tanımaya artık niyetleri olmadığı İngiltere'nin BM temsilcisininin 17 Mart 2003'de Irak konusundaki diplomatik sürecin son bulduğunu açıklamasıyla anlaşıldı.³⁵⁷ Silah denetçileri ülkeden tahliye edildi. ABD Başkanı George W. Bush, Saddam Hüseyin ve oğullarına 48 saatte ülkeyi terk etmezlerse savaş açılacağını söyledi.³⁵⁸ 20 Mart'ta ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri “Irak'ı kitle imha silahlarından arındırmak, Saddam Hüseyin'in teröre verdiği desteği kesmek ve Irak halkını özgürleştirmek” gerekçeleriyle saldırıya geçti. 9 Nisan'da başkent Bağdat'a giren koalisyon güçleri Saddam Hüseyin iktidarını devirdi. 15 Nisan'da Irak tümüyle koalisyon güçlerinin denetimine geçti.”³⁵⁹

Irak'ın işgalinde, önce AB ülkeleri ile ABD arasında uluslararası düzenin doğası ve kuralları üzerine ortaya çıkan tartışma Transatlantik ilişkilere zarar vermiştir.³⁶⁰ Irak'a ilişkin ABD ve AB arasındaki görüş farklılıkları Atlantik ötesi ilişkileri kritik bir noktaya getirmiş ve ilişkilerin geleceği konusunda önemli bir stratejik tartışma başlatmıştır. AB Güvenlik Enstitüsü'nde Mart

³⁵⁴ Aydın, M.-Özcan, N.A., Neslihan Kaptanoğlu, Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye, Ankara, 2007, s.28

³⁵⁵ Başkan Bush'un BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma için bkz., The White House, Office of the Press Secretary, “President's Remarks at the United Nations General Assembly”, 12 Eylül 2002, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html>. (21.12.2009)

³⁵⁶ Hans Blix'in BM'de konuyla ilgili açıklamaları için bkz., Hans Blix, “Oral introduction of the 12th quarterly report of UNMOVIC Executive Chairman Dr. Hans Blix”, Güvenlik Konseyi, 7 Mart 2003, <http://www.un.org/Depts/unmovic/SC7asdelivered.htm>. (21.12.2009)

³⁵⁷ http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2857983.stm. (21.12.2009)

³⁵⁸ Aydın, a.g.e., s.28-29

³⁵⁹ http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu5%20makale/s_sezgin_mercan.pdf

³⁶⁰ Kagan, R., “America's Crisis of Legitimacy,” Foreign Affairs, Cilt 83, Sayı 2, Mart/Nisan 2004, s. 65.

2003 tarihli strateji uzmanlarının toplantısında görüş ayrılıkları üç başlıkta tartışılmıştır: Orallı'ya göre;

“i) Bush hükümeti Irak rejiminin ve kitle imha silahlarının ulusal güvenliklerine doğrudan tehdit oluşturduğunu düşünürken, Avrupalılar bu silahların tehlikeli olmakla birlikte kontrol altına alınabileceği görüşündedir.

ii) Bazı istisnaları dışında Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, Irak'a karşı güç kullanımının BM Güvenlik Konseyi öneresi ile yetkilendirilmek suretiyle olabileceğini belirtmişlerdir. ABD ise “meşru müdafaa” bağlamında hareket ettiğini ileri sürerek Güvenlik Konseyi kararını zorunlu görmemektedir. Bu noktada, gerçek ve kabul edilebilir gerekçelerin varlığı durumunda “önleyici darbeyi” kabul edilebilir bulan Avrupa Birliği'ne üye devletler, Bush öğretisinin temelini oluşturduğunu düşündükleri “önleyici savaş” (preventive war) yaklaşımının uluslararası hukukta yeri olmadığını vurgulamaktadırlar.

iii) Avrupalılar müdahaleye ağırlıklı olarak Irak perspektifinden bakmayı yeğlerken; ABD Irak mevzusuna uzun vadeli projeksiyonu dâhilinde Ortadoğu penceresinden bakmaktadır.³⁶¹

Üçüncü maddede dikkat çeken ifade, bu krizin salt Irak ya da Ortadoğu'ya endeksli olup olmadığını ve ittifaklar arasında Soğuk Savaş sonrası uluslararası sisteme ilişkin daha derin ve yapısal farklılıkları ortaya koymak adına büyük önem taşımaktadır.”³⁶²

³⁶¹ Missioroli, A.-Ortega, M., “CFS Confronting Iraq”, EU Security Institute Note, 17 Mart 2003, <http://www.eu-sec.int> (20.10.2009)

³⁶² http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/9/3/13.pdf

2. AB'nin Irak Politikası ve AB Üyelerinin Farklı Dış Politika Yaklaşımları

Irak işgal edilmeden önce Irak'a askeri müdahalenin yapılıp yapılmaması veya nasıl bir müdahale gerektiği yönündeki tartışma ve gelişmeler, NATO ve AB ülkelerini 2003 yılında derin bir kriz içine sokmuştur. Irak sorunu etrafında meydana gelen gelişmeler, ABD-AB ilişkilerinin belli ölçüde gerginleşmesine neden olduğu gibi, önemli bazı AB devletlerinin de birbirlerinden farklı Irak ve dünya siyaseti izlediklerini, farklı Avrupa Birliği proje ve vizyonları sürdürdüklerini (bir defa daha) gün yüzüne çıkarmıştır. Fransa ve İngiltere gibi bazı önemli AB devletlerinin, AB'nin dünya siyasetinde nasıl bir rol oynaması gerektiği hususunda farklı ve çatışan tasavvurlara sahip oldukları aynı süreçte ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan AB içi (İngiltere-Fransa) ve ABD-AB arasında olmak üzere bir çift kriz anlamı taşımaktadır.³⁶³

Orallı'ya göre *“Fransa, geleneksel Amerikan karşıtı dış politika çizgisini ve AB'nin ABD'den bağımsız bir güvenlik kimliği oluşturması gerekliliğini, çok kutupluluk ve küresel denge kavramlarıyla bağdaştırarak, Irak Savaşı öncesinde ve sonrasında daha güçlü bir biçimde vurgularken, Alman siyasi ve diplomatik çevreleri, çekirdek Avrupa taraftarı olmalarına rağmen, İngiltere ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi, hem daha güçlü bir Avrupa'dan yana, hem de güçlü bir transatlantik ittifakından yana bir görüntü çizmişlerdir. Avrupa entegrasyonunun basından beri gözlemlenen, Fransa'nın hükümetlerarası yaklaşımı ile Almanya'nın uluslarüstü ve federalist yaklaşımı, savunma platformunda da kendisini yinelemiş neticesinde, Fransa ile Almanya arasında müdahale karşıtı bir fikir birlikteliği bulunmasına rağmen, bu fikrî birliktelik ortak bir eylem olarak somutlaşmamıştır.”*³⁶⁴

Irak Krizi ile Avrupa'nın geleceğinin tartışıldığı bir dönemde AB üyeleri ile katılmakta olan ülkeler arasında da bir güven bunalımı ve kimlik krizi yaşanmıştır. Yeni Avrupa'nın eski Avrupa'ya katılımını engelleyemeyen Fransa, çözümü birlik içinde daha yakın ve derin bir çekirdek ülkeler grubu oluşturmada bulmuştur. Fransa'nın genişlemenin AB'yi daha Amerika ve NATO yanlısı yapabileceği endişesi yersiz değildir. Doğu Avrupa devletleri AB içerisinde saygın bir konuma geçmiş olmalarına karşın, Amerika'nın siyasi ve ekonomik gücünün baskın olduğu kimliklere sahiptirler.³⁶⁵ Heather Grabbe'nin belirttiği gibi, AB yeni üyeleri, küresel sistemde Amerika'nın hegemonyasından çok, Avrupa'dan Fransa'nın egemenliğine karşı

³⁶³ Büyükbaş, H., “İkinci Irak Savaşı ve NATO'da Kriz” Ortadoğu Yıllığı 2007, İstanbul, 2009, s.461

³⁶⁴ Orallı, E.L., “Güvenlik Politikaları Bağlamında AB-ABD İlişkileri ve Irak Savaşı”, GAÜ İİBF Dergisi, C.9, S.3., 2007, s.239

³⁶⁵ Orallı, a.g.m., s..239.

çıkılmaktadırlar.³⁶⁶ 2004 yılındaki on yeni devletin katılımı ve 2007 yılındaki iki devletin katılımıyla AB içindeki Atlantikçi kamp güçlenmiştir.³⁶⁷

ABD Irak müdahalesinin gerekçesini, Saddam Rejiminin EL-Kaide ile bağlantısı nedeniyle uluslararası terörizm ile mücadelenin bir parçası olarak açıklamıştır. Ancak bazen Irak'ın kitle imha silahları yapması ve bulundurması, komşu ülkelere karşı tehdit oluşturması, sivil halkı katletmesi ve Irak'ta demokratik rejimin kurulması gereği gibi birbiriyle uyuşmayan gerekçeleri de ileri sürmüştür. Bu gerekçeler, dünya kamuoyunu tatmin etmekten uzak olduğu gibi NATO üyesi Avrupa devletlerini de ikna etmemiştir. Bu nedenle de önemli Avrupa ülkeleri ABD'ye Irak Savaşında destek vermemekmişler, hatta karşı çıkmışlardır. Özellikle Fransa öncülüğündeki Almanya, Belçika ve Lüksemburg gibi AB devletleri ABD'nin Irak politikasına kararlı bir şekilde karşı çıkmışlar³⁶⁸, diğer yandan Fransa, G.W. Bush'un tehditkâr açıklamalarına rağmen, Irak konusunda ABD'nin yanında yer almamakla kalmamış, aksine hemen her uluslararası platformda ABD'nin Irak politikasını eleştirmiştir.

Fransa NATO ve BM Güvenlik Konseyi karar alma süreçlerinde NATO üyesi olmayan Rusya ve Çin ile birlikte muhalefetini etkin bir şekilde sürdürmüştür. BM ise Irak Krizinde başarılı bir kriz-yönetimi ortaya koyamamıştır. Dolayısıyla söz konusu gelişmeler sadece Batı-İç çekişme ve çatışmaları gün yüzüne çıkarmamış aynı zamanda BM'nin de dünya siyasetindeki anlamının ne olduğu tartışmalarını da gündeme getirmiştir

AB'nin en önemli üç ülkesinden biri olan İngiltere, geleceğini AB veya Kıta Avrupa'sı ile değil, daha çok ABD ile dayanışmakta görmektedir. Ayrıca İngiltere, Almanya ve Fransa ile uzlaşarak “ Avrupa Güvenlik ve Dış Politika ” kimliği çerçevesinde Irak sorununda ortak bir siyaset belirleme yerine, hemen ABD'nin yanında aktif rol almış ve Bush hükümetinin Irak'a müdahale kararına tam destek vermiştir.³⁶⁹

Güngör'e göre “31 Ocak 2003 günü Avrupa'nın çeşitli gazetelerinde ilan şeklinde yayınlanan ve “Sekizler Mektubu” diye bilinen bir bildiri, sekiz Avrupa devletinin ABD ile

³⁶⁶ H. Grabbe, Stakes to the Core, Nisan 2003, <http://www.euroactiv.com> (03.05.2009)

³⁶⁷ http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/9/3/13.pdf

³⁶⁸ Hakkı Büyükbaş, “ Trsatlantik İşbirliği Yol Ayrımı: İkinci Irak Savaşı ve Ötesi”, II. Körfez Savaşı (Der. M.Şahin-M.Taştekin) , s.95-96

³⁶⁹ Büyükbaş, “İkinci Irak Savaşı ve NATO'da Kriz”, s.461-63

dayanışma içinde olduklarını açıklamaktaydı.³⁷⁰ Blair ve Aznar liderliğindeki İngiltere ve İspanya öncülüğünde, İtalya, Portekiz, Çek Cumhuriyeti, Macaristan Polonya ve Danimarka'nın imzaladığı "Avrupa ve Amerika Birlikte Olmalıdır" başlıklı bu metin, demokrasi, kişisel özgürlükler, insan hakları ve hukuk devleti temel değerlerinin Avrupa'da doğduğunu Atlantik'i aşarak AB'nin kuruluşunda etkili olduğunu belirterek başlamaktadır. 11 Eylül'de işte bu ortak değerlere saldırılmıştır. "Avrupa ve Amerika'nın birlikteliği, özgürlüklerimizin garantisidir" diyen sekizler, 20. Yüzyılda Avrupa'yı Nazi egemenliği ve komünizm gibi iki büyük tehlikeden Amerikalılar'ın kurtardığını bütün Avrupa kıtası adına minnetle anmaktadır. Irak'ın ve sahip olduğu kitle imha silahlarının açık bir tehdit olduğu ve güncel terörün ancak birlikte yürütülecek ortak mücadele ile yenilebileceği ifade edilmektedir. Bu bildiri, imzalanmasından iki gün önce bir araya gelen 15 Avrupa devletinin yöneticilerinin kabul etmediği bir yaklaşımı, karşı çıkanların yokluğunda ortaya çıkartılmıştır. Bu durum, ortak dış politika ve güvenlik siyaseti geliştirme isteğindeki AB açısından önemli bir parçalanma anlamını taşımıştır.³⁷¹

Saddam rejimi bölgesel ve uluslararası güvenliğe tehdit oluşturması nedeniyle uzun süre uluslararası kamuoyunun gündeminde kalmasına karşın, Avrupa hükümetleri bu konuda Amerikanın girişimlerine tepki göstermekle yetinmişler, ancak askeri çözüme karşı olmanın ötesinde ortak bir tutum benimseyememişler ve alternatif bir politika üretememişlerdir. Martin Ortega'ya göre Avrupa'nın başarısızlığının bir nedeni, AB hükümetlerinin ortak bir Orta Doğu politikası yerine ulusal politikaları tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır.³⁷² Ortak dış politika söz konusu olduğunda, dış politika ve güvenlik gibi son derece kritik bir alanda ortak noktalarda buluşmak güçleşmektedir. Çünkü üye devletlerin ulusal çıkarları farklılık gösterebilmektedir. Kendi yaşamsal çıkarları için içine girdiği zaman, üye devletler, Birliğin alacağı kararlara bağlı olmak istememektedirler.³⁷³

Oralı'ya göre "Avrupalıların büyük bir çoğunluğu, ABD'nin Irak'a müdahaleye giden yolda uyguladığı tek taraflı politikayı onaylamamıştır. Bu noktada, Irak müdahalesi, Avrupa'yı ABD'nin politikalarının dengelenmesi hususunda duyarlı bir siyaset izlemeye itmiştir ve

³⁷⁰ <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue2/turkish/analysis.html> (15.11.2009)

³⁷¹ <http://www.angelfire.com/sd/gungor/yazi/habermas.html>

³⁷² Ortega, M., "Iraq: A European Point of View", EU Security Institute, Occasional Paper, No.40, Aralık 2002, s.5.

³⁷³ Çayhan, E., "Avrupa Birliği'nde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası", (Der. F.Sönmezoğlu), İstanbul 1998, s.350.

denilebilir ki, ABD'nin Irak'ı işgali, AB'nin kendisini yeniden tanımlamasını zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Solana Belgesi olarak bilinen, "Avrupa Güvenlik Stratejisi" 12 Aralık 2003'te kabul edilmiştir. Avrupa Birliği bu belge ile gerek tehdit algılamalarında gerek geleneksel ilgi alanlarında radikal değişikliklere gitmiştir. Bu stratejik ilkeler çerçevesinde AB'nin tehdit algıladığı temel noktalar belirlenmiştir: i) Küresel terörizm, ii) Kitle imha silahlarının yayılması sorunu, iii) Bölgesel çatışmalar, AB'nin hedef olduğu ve olabileceği en ciddi tehditler olarak ilan edilmiştir.³⁷⁴

³⁷⁴ Oralı, a.g.m., s.241

V. BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ AB'YE UYUMU: ORTADOĞU ÖRNEĞİ

Davutoğlu'nun ifadesiyle “Uluslararası ilişkilerde yeni bir düzen arayışının ortaya çıktığı dönemlerde bütün toplumlar bu yeni düzen arayışının içinde alacakları konumla ilgili dinamik bir; teorik ve pratik sürecin içine girerler. “ Biz bu yeni-dünya düzeninin tarihi akışı içerisinde neredeyiz ve bulunduğumuz coğrafya bu yeni düzende nasıl bir anlam ifade ediyor?” sorusu böylesi geçiş dönemlerinde hangi güç ölçeğinde olursa olsun bütün toplumların seçkinlerinin ciddi ve yoğunluklu bir şekilde ilgilenmek ve cevaplamak zorunda oldukları bir soru halini alır. İçinde diplomatik, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alt soruların da bulunduğu bu temel soruya verilen muhtemel cevaplar bu soruya cevap arayan toplumun dünyada kendisini nerede gördüğü ile ilgili genel bir stratejik tahlilin ana çerçevelerini de oluşturur. Burada stratejik tahlilin ana dayanak unsuru o toplumun kendi tarihi birikimini ve coğrafi mekânını yeniden anlamlı çerçeveye oturtmasıdır ki, bu durum bu tahlilin diplomatik/siyasi, ekonomik/sosyal düzlemlerden çok daha uzun dönemli bir boyut taşımamasını gerekli kılar.”³⁷⁵

Davutoğlu'na göre “Uluslararası düzenle bir şekilde ilgili bütün aktörlerin yeni bir stratejik anlamlılık oluşturmaya sevk eden bu tür kapsamlı ve yaygın arayış genellikle büyük ölçekli savaşlar sonrasında ortaya çıkar. 1789 Fransız Devriminden 1989 yılındaki Berlin Duvarı'nın yıkılmasına kadar geçen iki yüz yıllık sürede uluslararası çevreyi radikal olarak dönüştüren üçü sıcak, biri soğuk dört büyük ölçekli savaş yaşanmıştır. Otuz Yıl Savaşları sonrasında oluşan Westfalya sistemi, Napolyon savaşları sonrasında oluşan Viyana Kongresi Sistemi, I. Dünya Savaşından sonra oluşan Cemiyet-i Akvam ve II. Dünya Savaşından sonra oluşan BM sistemi ve çift kutuplu yapılar³⁷⁶ bu arayışlara hem zemin oluşturmuşlar hem de bu arayışları yönlendirmişlerdir. Osmanlı/Türkiye de coğrafi ve tarihi faktörlerden kaynaklanan kendine özgü arayışlar yaşamış ve bu süreçlere uyumlu tepkiler gösterme çabası içinde olmuştur. Viyana Kongresinden sonra Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilan edilmesi³⁷⁷ I. Dünya Savaşından sonra yıkılan diğer imparatorluklar gibi cumhuriyet rejimine geçilmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında demokrasiye geçiş süreçleri sadece iç siyasi parametrelerin belirlendiği

³⁷⁵ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, s. 517-18

³⁷⁶ Davutoğlu, a.g.e, s. 518

³⁷⁷ Ortaylı,İ., Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Ankara, 2000, s. 446

değil, bu parametrelere uygun dış politika unsurlarının da geliştirildiği tecrübeleri beraberinde getirmiştir.”³⁷⁸

“Osmanlı-Türk diplomasi geleneğinin oluşum, gelişim ve yeniden yapılanma süreçleri de ve bu süreçlerin içinde bulunulan uluslararası çevre ile olan ilişkileri, uzun dönemli seyir açısından üç ana dönemde incelenebilir. Birinci dönem; bu siyasal geleneğin içinde bulunduğu uluslararası çevreyi yönlendirme ve belirleme gücüne sahip olduğu dönemdir ki, temerküz dönemini Fatih devrinde, zirvesini Kanuni devrinde, yeniden kurulmasını da IV. Murat ve Köprülü restorasyonlarında yaşadığı söylenebilir. İkinci dönem; Osmanlı düzeninin diğer siyasal ünitelerle eşit konuma gelmeye ve karşılıklı denge halinin kademeli bir şekilde gerçekleşmeye başladığı geçiş dönemini kapsamaktadır ki, bu dönem Westfalya Antlaşması’ndan Viyana Kongresi’ne kadar sürdüğü kabul edilebilir. Üçüncü dönem ise; XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa-merkezli, ikinci yarısında da Atlantik merkezli uluslararası düzenin merkezi yapısındaki gelişmelere uyum çabasını yansıtmaktadır ki elan sürmekte olduğu söylenebilir.”³⁷⁹

“1999 Helsinki Zirvesi’nden sonra devletin yeniden yapılandırılması başta olmak üzere AB ile uyumu esas alan ulusal programın iç ve dış siyasal boyutu üzerinde yürütülen tartışmalar da bir anlamda değişik tarihi konjonktürlerde yaşanan Tanzimat, Cumhuriyet, Demokrasi tecrübelerinin uluslararası çevre ile olan ilgilerine benzer bir süreç yaşanmaktadır. Türkiye’de gittikçe daha karmaşık özellikler taşıyan siyasi kültürün kendine has özellikleri de bu dönüşümleri ortaya çıkaran gerilim alanları içinde anlam kazanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, iç ve dış politika parametrelerinin karşılıklı etkileşimi açısından belki de tarihinin en ciddi yüzleşme ve yeniden yorumlanma sürecinden geçmektedir.”³⁸⁰

Rapora göre “10–11 Aralık 1999 Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin AB’ye tam üye olmaya “aday devlet” olarak kabul edilmesi ile başlayan ve 17 Aralık 2004’de müzakere tarihi almasıyla halen devam eden dönemde, Türk siyaseti hızlı ve kapsamlı bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Özellikle Türk siyasetinin “iç boyutunun” ciddi bir dönüşüme uğradığı konusunda oldukça yaygın bir konsensüs vardır. İlgili literatür incelendiğinde,

³⁷⁸ Davutoğlu, a.g.e, s. 518

³⁷⁹ Davutoğlu, A., ” Uluslararası Dönüşümler ve Osmanlı’dan Günümüze Türk Diplomasisinin Süreklilik Unsurları”, Türkler , C.XVI, Ankara, 1999, s.163

³⁸⁰ Davutoğlu, a.g.m., s.175-176

bazılarının “Avrupalılaşıma”, bazılarının “demokratikleşme”, bazılarının da “modernleşme” olarak tanımladıkları bu dönüşüm, Türkiye’nin siyasi, ekonomik, hukuki, idari ve güvenlikle ilgili alanlarda Avrupa Birliği’nin “şartlarına” uygun bir noktaya evrilmekte olduğu anlamına gelmektedir.³⁸¹ Fakat, Türk siyasetinin “dış boyutu”, yani Türk dış politikası söz konusu olduğunda, ne konuyu özellikle inceleyen yeterince oluşmuş bir literatür mevcuttur, ne de az sayıda yapılmış olan çalışmalar, Türk dış politikasının AB dış politikası ile uyumlaştırılması/uzlaştırılması ile ilgili özel ve derinlemesine bir analiz yapmıştır. Özetle söylemek gerekirse, stratejik düzlemde etkili olan bölgesel politikalar konusunda AB ile Türkiye’nin sürdürüle geldiği pozisyonların uzlaştırılabilmesi entegrasyon sürecinin en çetin alanlarından birini oluşturmaktadır.”³⁸²

Davutoğlu’nun ifadesiyle “Türkiye’nin yakın kara havzasını oluşturan bölgelerin Soğuk Savaş sonrası dönemde kazandığı yeni stratejik anlamlar AB-Türkiye ilişkilerini de etkileyebilecek boyutlar taşımaktadır. Her şeyden önce Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslardan oluşan bu bölgelerin hem AB, hem de Türkiye nezdindeki öneminde ciddi değişimler yaşanmıştır. AB-Türkiye ilişkileri Ortadoğu bölgesi söz konusu olduğunda daha grift stratejik ilişki ağlarını bünyesinde barındırmaktadır. AB ile Türkiye arasındaki çelişki potansiyeli taşıyan bölgesel ölçekli stratejik farklılaşmalar Ortadoğu bölgesi söz konusu olduğunda Balkanlar ve Kafkaslar’ın aksine Soğuk Savaş dönemine kadar uzanabilecek unsurlar barındırmaktadır.³⁸³ Ortadoğu’da sömürge geçmişi olan Fransa ve İngiltere gibi ülkeleri de bünyesinde barındıran AB bir bütün olarak ve birliğin üyesi ülkeler olarak Soğuk Savaş süresince Ortadoğu’da çift-kutuplu yapının barındırdığı statik dengelerin dışında daha özerk politikalar geliştirmeye özen göstermiştir. Bu nedenledir ki, NATO bünyesinde stratejik ortaklık içinde buldukları ABD ile AB ülkeleri arasında bölgeye dönük farklılaşmalar yaşanmıştır. ABD’nin bölgesel stratejisi açısından tehdit unsuru ülkeler olarak gördüğü İran, Suriye ve Irak benzeri ülkelerin özellikle Almanya ve Fransa ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkileri sürdürmesi bunun açık bir göstergesidir.”³⁸⁴

Türkiye’nin Ortadoğu politikasında yeni açılımlara gitmemesi ve ABD-İsrail eksenine katı bir şekilde sadık kalması durumunda AB ile Türkiye’nin ortak bölgesel strateji geliştirmesinin

³⁸¹ Gözen, R., “Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği’ne Doğru Dönüşümü”, Uluslararası Hukuk ve Politika, C.2 s.1.

³⁸² www.usakgundem.org

³⁸³ Davutoğlu, Stratejik Derinlik.

³⁸⁴ Davutoğlu, “Türkiye-AB İlişkisinin Stratejik Boyutları”, s.496

çok güç olacağını Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu daha iki bin yılının ilk aylarında şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde seksenli yıllarda takip ettiği politikadan uzaklaşarak İsrail ile iyi ilişkileri de aşan stratejik yakınlaşmaya dayalı bir politika benimsenmesiyle gündeme gelen ABD-İsrail-Türkiye eksenini gibi senaryolar AB ile Türkiye arasında Ortadoğu’ya dönük politikalarda söz konusu olan stratejik farklılaşmayı açık şekilde ortaya koymaktadır. Bugün Ortadoğu’da ABD ve Türkiye’nin en problemlili ilişkilerle sahip olduğu İran ve Suriye gibi ülkelerle AB yakın ilişkilerini sürdürmektedir. Türkiye’nin Ortadoğu politikasında yeni açılımlara girmemesi ve ABD-İsrail eksenine katı bir şekilde sadık kalması durumunda AB ile Türkiye’nin ortak bölgesel strateji geliştirmesi çok güç olacaktır ve bölgede çıkabilecek her bunalımda farklılaşması muhtemel politikalar tarafların ilişkilerle ve entegrasyon sürecine bakış açısını etkileyecektir.”³⁸⁵

³⁸⁵ Davutoğlu, a.g.m., s. 496.

A. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ AVRUPALILAŞMASI

Rapora göre “Helsinki Zirvesi; Türkiye’nin AB ile ilişkileri, hem de Türk siyasetinde dönüşüm sürecinin başlaması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararın özellikle Türkiye’de dönüşümün fitilini ateşlemesinin temel nedeni, aday üyeliğin tam üyeliğe dönüşebilmesi için Helsinki kararlarında belirtilen şartlara uygun olarak AB’ye uyumlu bir yapıya “dönüşmesini” bir “ön şart olarak” istemiş olmasıdır.³⁸⁶ Bu talepleri kısaca Türkiye’nin iç ve dış politikasında “Avrupalılaştırma talebi” şeklinde tanımlamak mümkündür.

Bu dönemde, genel olarak Türk dış politikasının oluşumu ve uygulanmasında önemli bir dönüşümün olduğu görülmektedir. Bu dönüşüm üç düzlemde incelenebilir: i) Komşuluk Politikası, ii) Bölgeler Politikası, iii) Uluslararası Örgütler Politikası.

i). Türkiye’nin komşularına bakışında olumlu yönde önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır: 1990’larda hakim olan “etrafımız düşmanlarla çevrili” şeklindeki anlayıştan sonra “komşularla sıfır problem” şeklinde tanımlanan bir anlayış³⁸⁷ benimseyen Türkiye, tüm komşuları ile yakın diplomatik, ekonomik, ticari ve hatta sosyal ilişkiler kurmuştur. Yunanistan ile gelişen ilişkilere ilave olarak, Rusya ile üst düzeyde karşılıklı resmi ziyaretler yapılmış; daha önce PKK terörü nedeniyle gergin ilişkilerin olduğu Suriye ve İran ile diyalog geliştirilmiş ve böylece bu ülkelerle ilişkilerde “pozitif yönde” hava oluşması yönünde gayret sarf edilmiştir. Hâlihazırda, komşularla ilişkilerde en sorunlusu, Irak ve özellikle Iraklı Kürtlerle olan ilişkiler olmakla birlikte, Iraklı birçok yetkili ile yapılan üst düzey görüşmeler ve girişimler de bu anlayışa uygun gelişmelerdir. 1 Eylül 2009’da Ermenistan ile imzalanan protokol³⁸⁸ süreci de ilişkilerin normalleştirilmesi çabası olarak burada anılmalıdır.

ii). Türkiye’nin bölgesel sorunlara dönük politikasında görülen dönüşümlerin en önemlisi, Arap-İsrail sorununa ve Ortadoğu barış sürecine dönük politikasıdır. İsrail’in Filistin topraklarını işgali ve uyguladığı şiddet nedeniyle İsrail’le ilişkilerde önemli bir kötüleşme olmuştur. Başbakan Erdoğan ve bazı AKP milletvekillerinin İsrail hakkındaki sert eleştirileri, buna karşın özellikle Filistin’de yapılan seçimlerde çoğunluğu kazanarak yönetime gelen

³⁸⁶Brussels European Council, 16-17 December 2004, Presidency Conclusions, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf. ve Negotiation Framework for Turkey, http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/st20002_en05_TR_framedoc.pdf. (27.12.2009)

³⁸⁷http://www.turkishtime.org/27/66_2_tr.asp. (27.12.2009)

³⁸⁸http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2009/09/090901_turkey_protocol.shtml (01.09.2009)

Hamis liderlerini Ankara 'da kabul etmesi³⁸⁹, Türkiye 'nin Arap-İsrail çatışmasında Filistinliler lehine değışen politikasını açıkça göstermektedir.

iii) Nihayet, Türkiye, uluslararası örgütler bakımından aktif bir katılım ve politika izlemiştir. Özellikle Birleşmiş Milletler kapsamında "Medeniyetler İttifakı Girişimi"nin iki üyesinden birisi (diğeri İspanya) olarak seçilmiş ve bu bağlamda faaliyetler yürütmüştür/yürütmektedir. Türkiye, İslam Konferansı Örgütü 'nde (İKÖ), hem Genel Sekreterliğe bir Türk'ün seçilmesini sağlamış, hem de İslam ülkelerinin "demokrasi, insan hakları, şeffaflık, piyasa ekonomisi ve özgürlük" gibi değerleri geliştirmeleri yönünde yaptığı talepler ve ortaya koyduğu projelerle İKÖ'nün dönüşümünü teşvik etmiştir."³⁹⁰

Türkiye'nin tüm bu çabalarının AB'nin savunduğu değerler ve ilkelerle paralellik göstermesi, Türk dış politikasının Avrupalılaşıma süreci şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu sonuca şöyle bir itiraz da yapılabilir: "AKP hükümetinin yaptığı bu çabaların salt AB kaynaklı olduğunu iddia etmek mümkün değildir." Ancak AKP'nin bu söylemlerinin ve davranışlarının, Türkiye'nin AB ile yakınlaşmaya çalıştığı bir süreçte yapıyor olması ve AB'nin Helsinki ve diğere belgelerinde belirtilen değerlerle uyumlu bulunması nedeniyle, AB faktörünün daha ön planda olduğu tezi ileri sürülebilir. Diğere taraftan, Türk dış politikasını büyük oranda şekillendiren Ahmet Davutoğlu'nun akademisyenlik döneminde yazmış olduğu yazılar ve gerek Başbakanlık başdanışmanyken gerekse dışişleri bakanıyken yapmış olduğu açıklamalar/konuşmalar tezimizi destekler niteliktedir.

Davutoğlu, AKP dönemi Türk dış politikasının esaslarını şöyle tanımlamıştır:

"...Türkiye 'de takip edilmeye çalışılan dış politikanın temel esası olarak beş unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki özgürlük ile güvenlik arasında kurulacak bağlantıdır. ... Bu dönemde, güvenliğini riske etmeden, sürekli demokratikleşme paketleriyle özgürlük alanını genişleten tek ülke Türkiye 'dir. Biz bunu gerçekleştirebildiğimiz ve iç siyasal meşruiyeti dengeli bir özgürlük ve felsefi bir güvenlik anlayışı ile irtibatlandırabildiğimiz oranda Türkiye diğere ülkelere de model olacaktır. Türkiye bu

³⁸⁹ <http://www.usakgundem.com/haber/2903/hamas-lideri-mesal-ankarada.html> (27.12.2009)

³⁹⁰ Gözen, a.g.m., s.10. <http://www.usakgundem.com/makale/9/t%C3%BCrk-d%C4%B1%C5%9F-politikas%C4%B1n%C4%B1n-avrupa-birli%C4%9Fi%E2%80%99ne-do%C4%9Fru-d%C3%B6n%C3%BCm%C5%9F%C3%BCm%C3%BC.html>

anlamda hem coğrafî, hem de tarihî açıdan bölgesinin merkez ülkesidir. Bunun özgüveni içinde davranıp kendi projemizi, kendi paradigmamız içinde harekete geçirebilirsek, dışarıdan bir ihale olmaksızın kendi bölgemizde ciddi dönüşümlerin önünü açabiliriz.

İkinci temel esas ise komşu ülkelerle sıfır problem ilişkisidir. Komşu ülkelerin tümüyle gelinecek sıfır problem noktası, aynı zamanda birinci esas ile de bütüncül bir noktaya ulaşmayı sağlayacaktır. Bu esas ‘Türkiye’nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir’ psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma üzerine kuruludur. ...

*Üçüncü esas; Türkiye’nin bu merkez karakteri dolayısıyla dış politikasının çok boyutlu ve çok kulvarlı bir yapı kazanmasıdır. Bugün uluslar arası ilişkilerin seyrettiği dinamik şartlarda, Türkiye’nin statik ve tek parametrelî bir politika yürütmesi mümkün değildir. Irak’ta su yüzüne çıkan, hem Atlantik İttifakı içindeki bölgesel, hem de Transatlantik’le Avrasya arasındaki küresel parçalanma ve Asya-Avrupa, İslam-Batı, Güney-Kuzey kutuplaşmaları içinde Türkiye, kendisi problem kaynağı olmayan, aksine problem çözücü, küresel ve bölgesel barışa katkı sağlama yönünde inisiyatif kullanan ve çekim alanı oluşturan bir ülke olmalıdır. **Türkiye değişik kulvarlarda çok boyutlu bir politika izlemek durumundadır. Rusya ve AB ile eşzamanlı biçimde ortak çıkar alanları geliştirebilmek, komşular ile yakın işbirliği tesis etmek ve bu arada ABD ile stratejik ilişkiyi sürdürmek bir çelişki değil, yeni politikanın temel esası olarak görülmelidir.** Geçirdiğimiz kriz sürecinde diplomamız bu yeni yapıya büyük bir başarıyla uyum sağlamıştır. Bugün başarılı ‘ilişki yönetimi’ performansı ile Türkiye; sadece Doğu ile Batı arasında değil, Avrupa ile Amerika arasında yaşanan Transatlantik ayrışmada da merkezî bir role sahip olabileceğini kanıtlamıştır. Zira kriz döneminde bir taraftan **AB aday ülkesi olarak dış politika senkronizasyonu bakımından AB’nin genel trendine paralel bir konumu, istişareyi sürekli devam ettirerek korumuş, diğer taraftan ABD ile ilişkilerini de NATO içerisindeki sorumluluklar çerçevesinde kararlı bir denge içinde yürütmeyi başarabilmiştir.***

*Psikoloji, bu çok boyutlu ve kulvarlı politikada en kritik faktörü teşkil etmektedir. Girilen ilişkilerin hiçbirisini diğerine alternatif görmemek ve göstermemek gerektiği gibi, bir tarafa ölçsüz ağırlık vererek dengeyi bozmamak da büyük önem taşımaktadır. **Ne ABD ile ilişkilerimiz AB’ye, ne komşu ülkelerle ilişkilerimiz ABD’ye bir***

alternatiftir. Gerçek anlamda bir stratejik vizyon geliştirebilmemiz, bunların hepsini büyük bir resmin içinde birbirini tamamlayan faktörler olarak görmemize bağlıdır.

Dış politikamızdaki dördüncü temel esas; yeni bir diplomatik üslup geliştirmektir. Türkiye'nin uluslararası sistemdeki rolü tanımlanırken genellikle kullanılan kavram 'bir köprü olma' rolü idi. Hâlbuki köprüünün tek işlevi, iki entite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibarettir; kendi bağımsız varlığı olan bir aktör olarak algılanmaz. Bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol açtı.

Türkiye yeni dönemde 'köprü' değil, 'merkez' ülke olarak tanımlanmalıdır. Yeni diplomatik üsluptan kastedilen; **Doğu platformlarında Doğulu kimliğinden gocunmadan, ama o kimlikle yüzleşip yine o kimlik etrafında tezler ve çözümler üretebilen, Batı platformlarında ise Batı'nın nosyonlarını özümsemiş, Avrupalı bir bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmaktır.** Bunun gerçekleşebilmesi sadece diplomatlarımızda ve siyasilerimizde değil, aydınlarımızda da zihniyet değişikliğini gerektirmektedir. Bir aydın reformasyonu olmadan, yeni bir aydın prototipi geliştirmeden bunu sağlayamayız. ...

Beşinci esas; statik diplomasi anlayışından dinamik şartlara intibak etmemizi sağlayacak ritmik diplomasiye geçiştir. Geçen bir yılı değerlendirdiğimizde, sürdürülen kriz yönetimine rağmen, sadece başbakan ve dışişleri bakanı düzeyinde ziyaret ettiğimiz ülke sayısının 40'ı aştığını, bu ülkelerin dengeli bir bölgesel dağılım gösterdiğini, dokuz cumhurbaşkanı, 14 başbakan ve 25 dışişleri bakanının da Türkiye'yi ziyaret ettiğini görüyoruz. ...

2004 yılının hedefi küresel aktör olmaya aday bir bölgesel güç olarak Türkiye'nin uluslararası gündeme taşınması ve uluslararası örgütlerdeki etkinliğin artırılması olacaktır. ... 2005 yılına ilişkin vizyon; bir taraftan, **Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu gibi yakın havzalarımızdaki etkinliğimizi pekiştirmek, diğer taraftan bu etkinlik ile AB politikaları arasında uyum sağlamaktır.**

2006 yılında dış politikamızda ihmal edilegelmiş Afrika ve Latin Amerika gibi alanlara sağlıklı ve kalıcı bir şekilde açılarak Türkiye'nin dış politika ölçeğini büyütmek ve Dışişleri'ni bu kapsamlı misyona uygun düşecek bir şekilde yeniden yapılandırıp güçlendirme sürecini tamamlamak hedeflenmektedir...

2007 yılı ise stratejik oryantasyonumuzun, küreselleşme sürecinin getirdiği meydan okumalara cevap oluşturacak şekilde derinlik kazanması yılı olacaktır. Türkiye'ye dış politika alanında stratejik planlama ve yönetim imkânı sağlayan bu politika çerçevesinde gerçekleştirmek istediğimiz nihai hedef; tarihî derinliğimiz, bugünkü konumumuz ve gelecek vizyonumuz arasında sağlıklı bir köprü kurmak ve 'merkez' ülke Türkiye'yi potansiyeli ile orantılı bir küresel aktör hâline getirebilmektir.”³⁹¹

2 Ocak 2008 tarihinde bir televizyon programında 2007 yılının dış politika değerlendirmesini yaparken de Davutoğlu yukarıda zikredilen görüşünü yinelemiştir. Davutoğlu'na göre “güvenliğini riske etmeden, sürekli demokratikleşme paketleriyle özgürlük alanını genişleterek”, “komşularıyla sıfır problem ilişkisi” kurarak, “çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika” izleyerek, “yeni bir diplomatik üslup” ve “ritmik diplomasi” ile “merkez ülke” olan Türkiye'yi, gücüyle orantılı, bölgesel düzlemde örnek-model oluşturacak, küresel aktör hâline dönüştürmek mümkündür ve 2023 yılı hedefi bu olmalıdır. Davutoğlu'na göre AKP hükümeti iktidara geldiğinden beri, eski yönetimlerden farklı olarak bu esaslara göre dış politika geliştirmiştir.³⁹²

³⁹¹ Davutoğlu,A., “Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007 ”, Insight Turkey, C.10, N.1, 2008, ss. 77-96.

³⁹² Türkeş, M., “Türkiye'nin Blakan Politikasında Devamlılık ve Değişim”,Avrasya Dosyası, C.14, S.1., 2008, s..274

B. TÜRKİYE’NİN YENİ ORTADOĞU POLİTİKASI

Ortadoğu da Soğuk Savaşın kendi payına düşen etkilerinden uzak kalamamıştır. 1950’lerin ortalarında Bağdat Paktının kurulması için sarf edilen çabalar, Ortadoğu’da Soğuk Savaş bölünmelerinin ortaya çıkmaya başladığının işareti olmuştur. Bu durum 1956’daki Süveyş kanalı krizi ve Pan-Arabist ideolojinin Arap dünyasındaki yükselişi ile birlikte daha da ciddi bir hale gelmiştir. Suriye ve Irak’taki muhafazakâr ve göreceli olarak Batı yanlısı rejimler devrilmiştir. Ürdün ve Lübnan’dakiler de ciddi bir şekilde devrilme tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Mısır, Suriye ve Irak’taki Sovyet yanlısı Pan-Arabist rejimlerle Ürdün, Suudi Arabistan ve Körfez devletlerindeki muhafazakâr yönetimler arasındaki anlaşmazlık, Kerr’in ifadesiyle bir “Arap Soğuk Savaşı”nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Global seviyede devam eden Soğuk Savaş dahilinde cereyan eden Arap Soğuk Savaşı kimi zaman şiddetin hakim olduğu siyasi çatışmalarla iç içe olmuştur.³⁹³

Soğuk Savaş sırasındaki iki süper güç arasındaki anlaşmazlıklar, Ortadoğu’da Batı yanlısı ve Sovyet yanlısı bölge devletleri arasında ortaya çıkan ve çoğu kez şiddetin hâkim olduğu çatışmalar şeklinde de kendini göstermiştir. İlk ciddi çatışma Mısır ve Suriye arasında oluşturulan siyasi birleşmeden cesaret alan Lübnanlı Nasır taraftarlarının 1958’de Lübnan hükümetini devirmeye çalışmaları ile meydana gelmiştir. Bu kriz, ABD hükümetinin Eisenhower Doktrini doğrultusunda Beyrut’a gönderdiği deniz piyadeleriyle çok çabuk bir şekilde Soğuk Savaş kapsamına girmiştir. Eisenhower Doktrini, Ortadoğu’yu uluslar arası komünizm tarafından kontrol edilen devletlerin saldırganlıklarına karşı korumayı garanti etmekteydi³⁹⁴

Son olarak, Lübnan’daki uzun ve yıkıcı iç savaş her iki süper gücün rol aldığı bir arenaydı. ABD, Hıristiyan çoğunluğun bulunduğu hükümete destek vermiştir. ABD hükümeti 1983’de, 1958 askeri müdahalesine benzer bir şekilde kendi birliklerini göndermek suretiyle Lübnan hükümetine askeri yardım dahi sağlamıştır. Benzer bir şekilde ancak daha sınırlı bir tarzda Sovyetler Birliği de özellikle İsrail’in 1978’de gerçekleştirdiği işgal sonrasında Suriye’nin Lübnan’daki varlığına destek vermiştir.

³⁹³ Kirişçi, a.g.e., s.118.

³⁹⁴ Kerr,H.M., The Arab Cold War, New York, 1975, s.5.

Soğuk Savaşın Ortadoğu politikasına davetsiz bir misafir gibi girişinin son örneği Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgalidir. Bu işgalle birlikte Ortadoğu'da Soğuk Savaş nedeniyle oluşana bölünmeler daha da kuvvetlenmiştir. Irak, Suriye ve Libya'daki radikal Arap rejimleri, Sovyet işgalini kınama konusunda isteksiz kalırken, muhafazakâr Arap rejimleri ve özellikle de Suudi Arabistan, Sovyetler'i sadece kınamakla kalmamış, aynı zamanda Afganistan'daki mücahitlere askeri ve maddi yardım da sağlamıştır.³⁹⁵

Arı'ya göre “Türkiye'nin Orta Doğu politikası özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ile ilişkilerin gölgesinde kalmıştır. Türkiye, bölgesel sorunlarda ancak uluslararası konjonktürün olanak tanıdığı ölçüde inisiyatif kullanabilmiştir. Türk dış politikasının ana eksenini Batı ile ve elbette söz konusu dönemde ABD ile ilişkileri bozmama temeli üzerine oturduğu için Ankara'nın bölgeyi etkileme kapasitesi hep sınırlı düzeyde olmuştur.”³⁹⁶

Soğuk Savaş da farklı nitelikler taşımakla birlikte, çift kutuplu sistem içinde süren dolaylı bir savaştı. Dolayısıyla, bu savaşın bitişi de savaşın süregeldiği uluslararası düzenin temel parametrelerini değiştirmiştir. Bu değişim küresel, kıtasal ve bölgesel aktörlerin konumlarını yeniden belirleme çabalarını kaçınılmaz kılmıştır.³⁹⁷ Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan stratejik rekabet ortamı, Türkiye'nin de yeni bölgelerarası strateji arayışlarında ve Ortadoğu politikasının şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Stratejik açıdan kendisini hazırlıksız bir şekilde küresel ve bölgesel bir ölçek büyümesi içinde bulan Türkiye, bu noktadan sonra uluslararası konumunu yeniden belirlemek ve bu konumdan hareketle kültürel, coğrafi, ekonomik, siyasi ve stratejik hedeflerini yeniden düzenlemek zorunda olduğu gerçeğini görmüştür. Özellikle Fransa'nın Suriye, İngiltere'nin de Irak sömürge geçmişi üzerindeki etkileri; Almanya'nın Berlin-Bağdat demiryolu projesi ile ilgili bölge politikası; Rusya'nın tarihi Avrasya stratejisinin bir ayağının Ortadoğu olması ve uluslararası sistemin yeni süper gücü olan ABD'nin Ortadoğu politikalarını yönlendiren tek güç olma çabası, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasını değiştiren başlıca etkenlerdir.³⁹⁸

Ayrıca Avrupa Birliği ile uyum sürecinin ivme kazanması Türkiye'nin dış politikası üzerinde çok yönlü etkiler yaratmaktadır. AB'ye tam üyelik perspektifi Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları üzerinde de etkili olmuştur. Türkiye'nin yeni Ortadoğu

³⁹⁵ Kirişçi, a.g.e., s.119-120

³⁹⁶ Arı,T., “Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve ABD İle İlişkileri: Politik İkilem”, s.13

³⁹⁷ Davutoğlu,A., “Türkiye-AB ilişkisinin Stratejik Boyutları”, Yeni Türkiye, 2000/35, s. 491

³⁹⁸ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, s. 73-74

politikası aslında bir anlamda Türk dış politikasının Avrupalılaşması sürecidir. AB'nin komşuluk yaklaşımına benzer bir şekilde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ortaya attığı “komşularla sıfır sorun” yaklaşımı, Türkiye'nin bölgesinde cesur adımlar atabilmesinin önünü açmıştır. Bu politikanın diğer sacayakları dinamik diplomasi, çok boyutlu dış politika ve uluslararası meşruiyete uygun politikalar geliştirmektir.³⁹⁹

Bağımsız Türkiye Komisyonu Eylül 2009 raporunda değişen ve Avrupalılaştan Türk dış politikası ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır: *”Türkiye krizlerin çözümüne destek vermekte, dünyada enerji geçiş yollarındaki rolünü geliştirmekte ve bölgesindeki ülkelerin oldukça başarılı olan piyasa ekonomisi, demokrasi, milli gurur ve Müslüman gelenekler karışımını taklit etmesi konusunda onlara ilham vermekte olan bir ülkedir. Bu dönüşüm örneği, AB'nin temel değerlerinin yumuşak gücünü doğuya doğru taşımada etkili olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, AB üyesi ve Suriye, Irak ve İran'la komşu bir ülke olarak yük olmayacağını göstermiş, bilakis Orta Doğu ve başka bölgelerde Avrupa'nın çıkarlarına destek olmak ve bunları yönetmek konusunda iyi bir ortak olduğunu göstererek sorunları AB'nin sınırından daha öteye itme konusunda yardımcı olmuştur.”*⁴⁰⁰

Bu yeni dönemde Rapora göre *“Şam rejimi, geçmişte NATO üyesi Türkiye'nin Arap ülkelerine yakınlaşmak konusunda attığı tek tük adımlara bile karşıyken, Türkiye'nin müttefiki olmuş ve Türkiye'nin 1996 yılında İsrail ile yaptığı askeri eğitim anlaşması ile o ülke ile olan ilişkilerini güçlendirmesine rağmen, Arap Birliği'nde gözlemci olmasına yardım etmiştir. 2008 yılında Türkiye'nin Suriye ve İsrail ile olan ilişkisi, normalde AB'nin Arap İsrail barış süreci için yaptıklarının ötesine geçen bir katkıyla, İstanbul'da Suriye ve İsrail'in diplomatlarının bir kaç tur yakınlaşma görüşmeleri yapmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkiye, Mısır ve Fransa'nın isteğiyle o ülkelerin girişimlerini destekleyerek Hamas ile yaptığı görüşmeler sonucu Ocak 2009'da Gazze'deki krizin sonlandırılmasına katkıda bulunmuştur. Bölge halklarına Arap ülkeleri dışındaki aktörler arasında sorunlarını hissedilen ve ifade eden tek ülkenin İran olmadığını göstermiştir. Türkiye'nin İranlı liderlerle ilişkisinin düzeyi ve sıklığı AB ülkelerinkinden çok daha fazladır ve Türkiye sürekli olarak AB'nin nükleer silahlar konusundaki konumunu ve silahlanmanın durdurulmasını desteklemektedir. Suriye ile İsrail arasındaki aracılığın yanı sıra Türkiye, Pakistan ve Afganistan ile üçlü bir süreci destekleyerek,*

³⁹⁹ <http://yenisafak.com.tr/Roportaj/Default.aspx?t=09.07.2007&i=30541> (27.12.2009)

⁴⁰⁰ Bağımsız Türkiye Komisyonu İkinci Raporu, Eylül 2009, s.29

2008'de Lübnan'daki Cumhurbaşkanlığı seçimi krizini çözmeye yardım ederek, Rusya'nın 2008'de Gürcistan'ı işgali sonrası tüm tarafların iletişim kurabilmesi için bir çerçeve oluşturmak amacıyla Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu girişimini başlatarak ve AB'nin Balkanlar'daki, NATO'nun ise Afganistan'daki misyonlarına askeri ve komuta düzeyinde katkıda bulunarak bölgesel barışı oluşturma sürecine önemli katkılar yapmıştır.⁴⁰¹ Türkiye'nin bölgesindeki yeni ve başarılı politikalarının belki de en önemli örneği, Irak konusunda yürüttüğü dikkatle dengelenmiş politikasıdır. Bir taraftan, Amerika ilişkilerini tamir ederken, diğer taraftan Sünni Müslümanların Irak'taki yeni düzenle barışmasını sağlamıştır. Ayrıca Şii Müslüman çoğunluğun içindeki taraflarla da ilişkilerini geliştirerek onlara esasen ilişki içinde oldukları İran dışında bir alternatif de sağlamıştır. 2003 yılından bu yana Irak'ın parçalanmasını önlemek için Türkiye, Irak'a komşu ülkeler arasında toplantılar başlatmış ve dışişleri bakanları düzeyinde bir düzine toplantı düzenlenmiştir. Hepsinden önemlisi, eski tabuları kırmış ve Irak'ın Bölgesel Kürt Yönetimi ile açıkça çalışmaya başlamıştır. Bu politika Irak'a yardımcı olmuş ve esas kampları Kuzey Irak'ta olan PKK'yı dizginlemiştir".⁴⁰²

1. Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm

1.1. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri

Davutoğlu'na göre, Türkiye-İsrail ilişkilerinin İsrail'in kuruluşundan bu yana gelen süreçteki gelişmesine baktığımızda bu ilişkilerin biri küresel diğeri bölgesel parametrelerle ilgili iki düzlemde seyrettiğini görmekteyiz. Küresel parametrelerin temelinde, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslar arası konjonktürde İsrail'in bir devlet olarak ortaya çıkışını sağlayan uluslararası güç eksenini ile Türkiye'nin bu dönemde Sovyet tehdidi dolayısıyla yapmak zorunda olduğu blok tercihi arasındaki uyum yatmaktadır. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında söz konusu olan Sovyet tehdidini aynı eksen doğrultusunda stratejik bir tercih yaparak aşmıştır. Bu küresel eksen paralelliği İsrail açısından Türkiye'yi kaçınılmaz bir bölgesel partner konumuna getirirken, Türkiye bölgesel politika oluşumunda İsrail'in küresel bağlantılarını ve özellikle ABD bünyesindeki ve üzerindeki etkisini sürekli göz önünde bulundurmuştur.⁴⁰³ İsrail'in ABD üzerindeki bu etkisinin küresel ve blok-içi faktörleri yan destek unsurları olarak harekete geçirmesi Türkiye'nin İsrail ile olan bölgesel nitelikli ilişkilerinde ciddi bir baskı

⁴⁰¹ http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2009_turkish.pdf (27.12.2009)

⁴⁰² http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2009_turkish.pdf (27.12.2009)

⁴⁰³ Davutoğlu, a.g.e., s. 417-18.

unsuru oluşturmuştur. Bir taraftan bölgedeki Arap ülkelerinin taleplerinden, diğer taraftan da blok-içi etkilerden gelen bu çift yönlü baskı Türkiye'nin bölgesel politikalarında denge arayışlarına ve dalgalanmalara yol açmıştır.⁴⁰⁴

Gencer'in ifadesiyle “Soğuk Savaş sırasında bölgesel gelişmelerin yarattığı koşullar yüzünden, iki ülke arasındaki işbirliği alanlarının ulusal güvenliğin örtülü konularıyla sınırlı kaldığı, adeta gözlerden uzak bir biçimde sürdürüldüğü görülür. İsrail, 1948'den beri yaşadığı kuşatılmışlık kaygısını aşabilmek için bölgenin önemli ülkelerinden birisi olarak gördüğü Türkiye ile ilişkilerine her zaman özel bir önem vermiştir. Ancak, doksanlı yıllara gelinceye kadar Ortadoğu politikasından kaynaklanan sınırlamalar nedeniyle, Türkiye'nin İsrail'e yönelik yaklaşımları bu ülkenin beklentilerini karşılamaktan uzak kalmıştır. 1991 yılına kadar Türkiye İsrail'den gelen diplomatik temsil düzeyinin yükseltilmesi taleplerine olumlu yanıt vermeyecektir. Kasım 1956'da temsil düzeyinin düşürülmesi, Aralık 1980'de diplomatik ilişkilerin sınırlandırılarak temsil düzeyinin ikinci kâtiplik düzeyine indirilmesi kararlarının Ankara tarafından alınmış olması ilişkinin asimetrik niteliğine işaret etmektedir. Ancak doksanlı yıllara gelindiğinde ilişkinin asimetrik niteliği değişime uğrayacaktır. İsrail açısından bakıldığında, Türkiye ile yakınlaşmayı gerektiren yeni nedenlerin -İsrail savunma sanayi için Türkiye'nin bir pazar oluşturması, İsrail Hava Kuvvetleri personelinin farklı koşullarda eğitim olanaklarına gereksinim duyması, vb.- ortaya çıkmasına karşılık, stratejik işbirliğini başlatmak konusunda bu kez Türkiye'nin daha istekli davranan taraf olması ikili ilişkilerin tarihi bakımından bir yeniliktir.⁴⁰⁵ Körfez Savaşı sonrasında izlenen bölgesel gelişmeler, bir yandan, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini engelleyen sınırlamaların ortadan kalkmasına, öte yandan da, iki ülkenin tehdit değerlendirmelerinde ortak noktaların belirginleşmesine neden olmuştur.⁴⁰⁶ Öncelikle, Ortadoğu barış süreci ile birlikte, Türkiye, İsrail ile ilişkilerini Arap ülkelerinin baskısından bağımsız bir biçimde yürütebileceği bir ortama kavuşmuştur.⁴⁰⁷ İkinci olarak, Türkiye'nin Arap ülkelerine duyduğu ekonomik gereksinim azalmış, dolayısıyla bu ülkeler Türkiye üzerinde baskı uygulama mekanizmalarından birisini kaybetmiştir. Ayrıca, Arap ülkeleriyle yaşanan çeşitli sorunlar Türkiye-İsrail ilişkilerine ivme kazandıran etkenleri harekete geçirmiştir. İkili ilişkiler, doksanlı yılların ilk yarısında askeri eğitim ve savunma sanayi alanında işbirliği, tasnif edilmiş bilgi değişimi, üçüncü ülkelerin de katılımıyla

⁴⁰⁴ Davutoğlu, a.g.e., s.418.

⁴⁰⁵ Özcan, G., “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi, İstanbul,2005, s.9-10.

⁴⁰⁶ Gruen, E.G., “Dynamic Progress in Turkish-Israeli Relations,” Israel Affairs C. 1, no.4, Yaz 1995, s.53.

⁴⁰⁷ Sever,A., “The Arab-Israeli Peace Process and Turkey Since the 1995 Interim Agreement,” Turkish Review of Middle Eastern Studies, C.9, (1996-1997) s.122.

*gerçekleştirilen tatbikatlar düzenlenmesi gibi konuları da kapsayan bir çeşitlilik kazanmıştır. Somut işbirliği konularının yanı sıra, iki ülkenin ulusal güvenlikten sorumlu üst düzey yetkilileri arasında bölgesel tehdit değerlendirmelerinin ele alındığı düzenli danışma toplantılarının da yapılması, ikili ilişkilerin derinlik kazandığını gösteren somut bir işaret olarak değerlendirilebilir.*⁴⁰⁸

Türkiye ve İsrail'in bu derece yakınlaşmasında, ortaya çıkmaya başlayan yeni uluslararası düzene uyum çabasının da rolü de vardır. Tek süper güç olarak kalan ve Ortadoğu'da yeni bir düzen oluşturmaya çalışan ABD'nin politikalarına her iki ülke de uyum sağlamaya çalışmıştır. Türkiye Ortadoğu Barış sürecinin getirdiği atmosferi Suriye ile PKK arasındaki işbirliğine karşı İsrail'le ilişkilerini geliştirerek kullanmıştır. Böylece Türkiye'nin Filistin Sorunu'nda izlediği denge politikası değişmeye başlamış, Türkiye İsrail'in dış meşruiyet arayışlarında katalizör görevi üstlenen bir ülke olmuştur. Soğuk Savaş sonrası genel uluslararası politikadaki ve Ortadoğu bölgesindeki gelişmeler her iki ülke için tarafların birbirlerine yakınlaşması anlamına gelmiştir.⁴⁰⁹ Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirmesinde Körfez Savaşı sonrasında ordunun büyük modernizasyon programı ve bölgede değişen stratejik planları için yeni bir ortak arayışı da oldukça etkili olmuştur. Oslo Süreci'nin ortaya çıkardığı olumlu havanın PKK terörü ile aynı döneme gelmesi, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın meşrulaştırmasını kolaylaştırmıştır.⁴¹⁰

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde seksenli yıllarda takip ettiği politikalardan uzaklaşarak İsrail ile yakın ilişkileri de aşan stratejik yakınlaşmaya dayalı bir politika benimsemesi ile gündeme gelen ABD-İsrail-Türkiye eksenine gibi senaryolar AB ile Türkiye arasında Ortadoğu'ya dönük politikalarda söz konusu olan stratejik farklılaşmayı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Özcan, a.g.e., s.10

⁴⁰⁹ Özcan,M., "Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye", Filistin Çıkmazdan Çözümüne, İstanbul ,2003 s., 83

⁴¹⁰ Özcan, a.g.m., s.78.

⁴¹¹ Davutoğlu, a.g.m., s.496.

1.2. Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: İkinci İntifada

Özlem Tür'e göre, "2000'lerle beraber Türkiye-İsrail ilişkileri bir dizi krizle karşılaştı. Gerek iki ülke içindeki siyasi değişiklikler, gerekse bölgesel gelişmeler bu krizlerde etkili oldu. Yaşanan her krizin ardından bir yumuşama ve normalleşme sürecine giren ilişkiler, İsrail'in Gazze Operasyonu ve Başbakan Erdoğan'ın Davos çıkışıyla yeni bir boyut kazandı.⁴¹² Abdullah Öcalan'ın Suriye dışına çıkartılması ve ardından Suriye ile Adana Mutabakatı'nın imzalanması sonrasında, Türkiye'nin güney komşularından tehdit algılamalarında büyük azalma oldu. 1980'lerin ortalarından beri terör nedeniyle gerilen, güvenlikleştirilen ve neredeyse 1998'de Türkiye'yi Suriye ile savaşın eşiğine getiren terör meselesinin çözümüyle beraber ilişkilerde yeni bir döneme girildi. Bu yeni dönemde Türkiye, Suriye ve İran'la yakınlaşırken, genel olarak Arap dünyasıyla da iyi ilişkiler geliştirmek için işaretler vermeye başladı. Aynı dönemde Avrupa Birliği'yle yaşanan olumlu gelişmeler de Türkiye'nin, dış politikasında güvenlik kaygılarından öte Ortadoğu'yla ticari, siyasi, kültürel ilişkilerini geliştirmesine yardımcı oldu."⁴¹³

Gencer'e göre "28 Eylül 2000'de Likud lideri Ariel Şaron'un yaklaşık 1000 askerle Mescid-i Aksa'ya yaptığı ziyaret sonrasında başlayan El Aksa İntifadası kısa süre içinde tüm işgal altındaki topraklara yayılmıştır. İkinci İntifada sırasında izlenen gelişmeler Türkiye-İsrail ilişkilerinde sıkıntılı bir dönemin başlangıcı olmuş, Ankara bu dönemde denge politikası izlemek konusunda güçlüklerle karşılaşmıştır.⁴¹⁴ Sivil hedeflere yönelik "intihar saldırıları" karşısında misillemelere yönelen İsrail'in Filistin hedeflerine nokta operasyonları düzenlemesiyle tırmanan gerginlik karşısında Türkiye'nin bir yandan Filistinlileri destekleyen tutumlar sergilediği öte yandan da İsrail ile ikili ilişkilerini bu gelişmelerden bağımsız bir eksende yürütmeye çalıştığı görülmüştür. Ankara bu dönemde Filistin kentlerinde İsrail Ordusu tarafından gerçekleştirilen operasyonlara karşı eleştirel bir tutum takınmış, İsrail'i ölçsüz şiddet kullanıldığı gerekçesiyle sık sık kınamış, BM gibi uluslararası platformlarda Filistin yanlısı kararları desteklemiştir.⁴¹⁵ BM Genel Kurulu'nun 20 Ekim 2000 tarihli toplantısında kabul edilen Filistin yanlısı karara Türkiye, İsrail ve ABD'nin muhalefetine karşın olumlu oy vermiştir. Türkiye, Ekim 2000'de BM Genel Kurulunda, çoğunluğu Müslüman ülkelerden

⁴¹² Tür, Ö., "Türkiye-İsrail İlişkileri: Yakın İşbirliğinden Gerilime", Ortadoğu Analiz, C.1, S.4, Nisan 2009, s.23.

⁴¹³ Tür, a.g.m., s.23.

⁴¹⁴ http://www.tesev.org.tr/etkinlik/Turkiye-israil_iliskileri.pdf (27.12.2009)

⁴¹⁵ Arı, Ortadoğu, s.750-51

oluşan bir grup tarafından hazırlanan ve “Filistinli sivillere karşı aşırı güç kullanan İsrail’i kınayarak, olayları soruşturmak için bir mekanizma oluşturulmasını destekleyen bir karar tasarısı” lehinde oy kullanmıştır. Karar tarafların Şarm-el Şeyh anlaşmasına uyması, şiddete son verilmesi çağrısı yaparken İsrail yerleşimlerinin yasadışı olduğu ve barışa engel oluşturduğunu vurgulamıştır. Bu tutum ABD’nin tepkisine neden olmuş, Dışişleri Bakanı Madeleine Albright Ankara’ya üzüntüsünü bildiren bir mesaj göndermiştir. Buna karşılık İsrail’in Ankara nezdinde herhangi bir tepkide bulunmadığı görülmüştür.”⁴¹⁶

Çakmak’a göre “Ariel Şaron’un iktidara gelmesi neticesinde Ortadoğu barışı tehlikeye girmiş ve İsrail’in Batı Avrupa ilişkileri bozulurken, Türkiye ile ilişkileri devam etmiştir. İlişkiler dış tehditler göz önünde bulundurularak askeri alanda “füze kalkanı projesi” üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. İran’ın geliştirdiği Şahap-4 uzun menzilli füzelerini geliştirmesi üzerine her iki ülke füze sistemlerini geliştirmeyi ortaklaşa yürütme kararı almışlardır. Ağustos 2001 tarihinde Ariel Şaron, Ankara’yı ziyaret etmiş ve Arrow-2 füzesavar füze sistemlerinin ortak üretimi konusunda anlaşmaya varılmıştır. 2002 deki bir anlaşmada ise Türkiye’ye ait olan 170 M-60 tankının modernizasyonu İsrail şirketine verilmiştir.⁴¹⁷ İsrail ile ilişkiler, İsrail’in Filistin’e karşı uyguladığı olumsuz politikalar neticesinde yavaş yavaş bozulmaya başlarken, Türkiye Filistin sorununun barışçıl yollarla çözümü için çaba sarf etmekteydi. İsrail’in Şeyh Yasin’i ve Abdülaziz Rantisi’yi öldürmesini ve Nisan 2004’te Rafah mülteci kampına yapmış olduğu saldırıyı Türkiye sert ifadelerle kınamıştır. Başbakan Erdoğan İsrail’in tutumunu ve saldırgan politikasını eleştirerek operasyonları devlet terörü olarak nitelemiş ve İsrail’i terör yapmakla suçlamıştır. Bu olaylar nedeniyle Nisan 2004 tarihinde Başbakan Erdoğan’ın İsrail’e yapacağı ziyaret ertelenmiştir. 2004 Mayıs ayında Türkiye Tel Aviv Büyükelçisini ve Kudüs Başkonsolosunu Türkiye’ye danışma amaçlı olarak geri çağırmıştır.”⁴¹⁸

Tür’e göre, “Ocak 2006’daki Filistin seçimleri sonrası HAMAS’ın siyasi büro Şefi lideri Halid Meşal’in Türkiye’yi ziyareti ilişkilerde yeni bir gerginlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar Türkiye Meşal’e resmi bir davet göndermemiş ve resmi olarak ağırlamamış olsa

⁴¹⁶ http://www.tesev.org.tr/etkinlik/Turkiye-israil_iliskileri.pdf (27.12.2009)

⁴¹⁷ Arı, a.g.e.,s.636-37.

⁴¹⁸ Taştekin, M. “İsrail’in Su Sorunu ve Çözüm Arayışları”, Ortadoğu Siyasetinde İsrail, (Der. Yılmaz, T. vd.) Ankara, 2005, ss. 159-161. Aktaran; Çakmak http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/505/Zekeriya_Cakmak_tez.pdf?sequence=1

da bu durum ilişkilerde yeni bir gerginliğe neden olmuştur. İsrail Büyükelçisi Pinhas Avivi duruma “bu görüşmeye karşıyız. HAMAS oyunun kurallarını kabul edene dek Türkiye HAMAS’la görüşmemeli” şeklinde tepki vermiş, İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ra’anan Gissin de Türkiye’nin ikili ilişkileri derinden yaralayacak bir hata yaptığını belirterek ‘biz Abdullah Öcalan ile görüşseydik siz ne hissederdiniz?’ sorusunu sormuştur.⁴¹⁹ Türkiye’nin 2006 Lübnan Savaşı sırasında İsrail’e gösterdiği sert tepki ilişkiler yeniden gerilmiştir. İki ülke arasında imzalanmış olan araştırma ve geliştirme projeleri askıya alınmış, Manavgat Suyu projesi durmuş, GAP bölgesine yapılan yatırım planları sonlandırılmış ve hatta büyük ihaleler, özellikle de askeri alandaki büyük modernizasyon projeleri, gündemden kalkmaya başlamıştır.⁴²⁰ Özellikle Suriye ile arabuluculuk konusunda devam eden aktif ilişkilere rağmen 2008’in son günlerine dek Türkiye ile ilişkiler İsrail gündeminde sınırlı bir biçimde yer almaktaydı. İsrail gazeteleri ne Türkiye’nin dış politikasıyla ne de İsrail’le olan ilişkileriyle fazla meşguldü. Bu dönemde İsrail’in gündemindeki en önemli konu İran’dı ve bunun dışındaki tüm konular ikinci plandaydı İlginçtir ki, bu dönemde Irak Savaşı sırasında ve sonrasında yakından izlenen Irak siyasetiyle ilgili konular da İran’ın gölgesinde kalmaktaydı. Bu durum İsrail’in Gazze’ye karşı giriştiği Dökme Kurşun Operasyonu’na dek sürdü. Saldırının başından itibaren, yani 27 Aralık 2008’yle beraber, operasyona en sert tepki Başbakan Erdoğan’dan geldi. operasyonu Erdoğan, Türkiye’nin iyi niyetine ve arabuluculuk rolüne büyük saygısızlık olarak yorumlamıştı.”⁴²¹ Üren’in raporuna göre “Operasyonun başlamasının ardından Erdoğan, İsrail’i saldırgan ülke olarak tanımlamış, Gazze’yi “açık hava hapisanesi” olarak niteleyerek yapılan operasyonu barışa indirilmiş büyük bir darbe olarak değerlendirmiştir. Gazze’deki insani trajediye sessiz kalınamayacağını, özellikle Birleşmiş Milletler’e sorumluluk düştüğünü ve Türkiye’nin barışa yönelik gayretlerinin devam edeceğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Babacan ise saldırıların Türkiye açısından derin bir üzüntü ve hayal kırıklığı yarattığını söyleyerek “İsrail-Filistin hattında savaşalım, Suriye-İsrail hattında barış görüşmeleri yapalım” tutumu bir arada yürümez, yorumunu yapmıştır.⁴²² Bekleneceği gibi, İsrail içinde Türkiye’nin bu tutumu tepkiyle karşılandı. 5 Ocak 2009 tarihli başyazısında Jerusalem Post sadece Türkiye’yi eleştirmekle ve arabuluculuk rolünü sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda İsrail’in Gazze’de yaptığı operasyonla Türkiye’nin PKK ile mücadelesi arasında paralellikler kurmaya kadar gitmiştir. Türkiye’nin İran ile görüştüğü ve bu ülkeyle yakın ekonomik ve siyasi

⁴¹⁹Hürriyet, “Ankara PKK Benzetmesinden Rahatsız”, 17 Şubat 2006.

⁴²⁰ Tür, a.g.m., s.27.

⁴²¹ agm.

⁴²² Milliyet, “Dışişleri Bakanı Babacan: Operasyonlar Durdurulsun”, 30 Aralık 2008.

ilişkilere sahip bir ülke olduğu vurgulanan yazıda Türkiye'nin Batı kampından "hızla uzaklaştığının" da altı çizilmekteydi. Bu çerçevede gerginlikler devam ederken, Davos Ekonomik Forumu'nda "Gazze: Ortadoğu'da Barış Modeli" başlıklı panelde yaşananlar Türkiİsrail ilişkilerindeki gerginliği yeni bir noktaya taşıdı. Başbakan Erdoğan, panelde yanında oturan İsrail Cumhurbaşkanı Perez'i İsrail'in Gazze'de ölçüsüz güç kullandığını vurgulayarak eleştirdi. Perez ise "Siz roketler altında kalsanız tepkiniz ne olur? Burada bir tanımlama sorunu vardır. HAMAS çirkin bir diktatörlüktür. Şu anda HAMAS'ın neden olduğu sorunlarla uğraşıyoruz. Gazze'ye yardımı biz değil HAMAS engelliyor" demiş, oturum yöneticisi Ignatius'dan söz isteyen Başbakan Erdoğan panel yöneticisinin söz hakkı vermek istememesine karşılık Perez'e dönerek, "Sesin çok yüksek çıkıyor. Benden yaşlısın biliyorum ki sesinin benden çok yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar çok yüksek çıkmayacak. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum.[...]" demiştir.⁴²³ Bu olayın ardından Mavi Marmara Baskını ile şimdiye dek devam eden kriz-yumuşama-normalleşme kriz döngüsü kırılmayla sonuçlanmıştır.⁴²⁴

Bu gerilimin ilişkiler üzerinde önceki krizlerden daha derin etkiler bırakacağı açıktır. Ancak unutulmaması gereken bunun ilk kriz olmadığı ve diğer krizlerdeki gibi bir yumuşama döneminin mümkün olduğudur. İsrail, güvenlik sorununu dış politikasında bu derece merkeze oturtmuşken bölgede Türkiye'den uzaklaşması mümkün değildir.⁴²⁵

2. Irak ile İlişkilerde Dönüşüm

Gözen'e göre "her ne kadar, Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesinde veya herhangi bir AB belgesinde açıkça ve somut olarak belirtilmemişse de, Türkiye'nin Irak savaşına dönük politikası, genelde Türkiye-AB ilişkileri ve özeldde Türkiye'de iç ve dış politika bağlamında dönü-şümün göstergesi niteliğindedir. Çünkü Türkiye'nin Irak savaşına katılmamasını ve ABD'ye destek vermemesini, AB'nin Almanya ve Fransa gibi Avrupalı ülkeleri ve AB'nin ana yapısı ile dış politika bağlamında uyumlaşma olarak kabul etmek gerekir.⁴²⁶ Zira Türkiye gibi,

⁴²³ Milliyet, "Geceye Damgasını Vuran Sözler: One Minute, One Minute!..", 30 Ocak 2009.

⁴²⁴ <http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/AKP-DONEMI-%C4%B0SRA%C4%B0L-%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0LER.pdf>

⁴²⁵ Tür, a.g.m., s27.

⁴²⁶ Gözen, a.g.m., s.8

Fransa ve Almanya da, ABD'nin işgalinin BM Antlaşması'na uygun olmadığını savunuyorlardı. Böylece, Türkiye, yıllardan sonra ilk kez Ortadoğu'da meydana gelen bir savaşta en büyük NATO müttefiki olan ABD'den farklı ve hatta ona karşı bir duruş sergiledi. Gerekçeleri ne olursa olsun, ABD'nin Irak'ı işgaline açıkça karşı çıkmış olan Fransa ve Almanya ile aynı safta yer almış; 1990'lardan farklı olarak, Atlantikçi dış politikayı değil, Avrupalı dış politikayı desteklemiştir."⁴²⁷

2.1. İkinci Irak Savaşı: Türkiye-ABD İlişkilerinde Kriz

Arı'ya göre "Irak'ın işgaliyle sonuçlanan 2003 Martındaki işgal öncesinde Türkiye'nin Irak politikası öncelikle sorunun barışçıl yollardan çözülmesi, Irak'ın BM kararlarına uyması ve BM kararı olmaksızın Irak'a güç kullanılmaması doğrultusunda idi. Bu doğrultuda Türkiye bir taraftan, Irak hükümeti ile diyalog içinde olmaya ve onu BM ile işbirliği yapmaya ikna etmeye çalışırken bir taraftan da bölge ülkeleri nezdinde yaptığı girişimlerle sorunun güç kullanımına varmadan çözülmesi için işbirliği olanaklarını araştırmaktaydı. Bu arada Türkiye, ABD'nin olası bir operasyon için kuzeyden cephe açabilmesine olanak sağlayacak biçimde ABD'nin Türkiye'ye ve Irak'ın kuzeyine askeri güç konuşlandırmasına izin vermesi yönündeki baskılar karşısında öncelikle uluslararası meşruiyetin temel olduğunu vurgulamakla beraber yine de bunun ancak belli koşullar altında mümkün olabileceğini Amerikan tarafına iletmişti. Taraflar arasında müzakerelerin devam ettiği bir sırada 6 Şubat'ta kabul edilen bir tezkere ile üs ve limanların modernize edilmesine ve bu amaçla bir kısım Amerikan askeri personelinin Türkiye gelmesine izin verilmişti"⁴²⁸. Nitekim Türk askerinin Irak'a gönderilmesini, ülke hava sahasının koalisyon güçlerince kullanılmasını ve de yabancı askeri personelin Türkiye'de konuşlanmasını içeren ikinci tezkerenin 1 Mart 2003'de Meclis tarafından reddedilmesi Türk-ABD ilişkilerine büyük bir darbe vurmuştur."⁴²⁹

Türkiye'nin 7 Ekim 2003 tarihinde diğer tezkereyi Meclis'ten geçirmesine rağmen, ABD'nin asker talebini geri çekmesi ve ihtiyaç duyulan askeri birliklerin Kürt gruplardan temin edilmesine karar verilmesi, ilişkilere darbe vuran ikinci bir husus olmuştur. Savaştan sonra 4 Temmuz 2003'de meydana gelen Çuval olayı Türk-Amerikan ilişkilerini Johnson'ın

⁴²⁷ Gözen, a.g.m., ss.7-9

⁴²⁸ Arı,T., "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve ABD İle İlişkileri: Politik İkilem", s.10

⁴²⁹ Arı, Oradoğu, s.622

mektubundan bu yana en kötü dönemini yaşatmıştır. Bu hadisenin tezkerenin reddi dolayısıyla meydana gelen bir misilleme olduğu geniş kabul gören bir yorumdur.⁴³⁰

Dönemin ABD Savunma Bakan Yardımcısı olan Wolfowitz, harekât sonrası yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Irak savaşına olan muhalefeti ve nedeniyle Washington yönetiminin yaşadığı hayal kırıklığını vurgulamış ve Türkiye'den hatasını kabul etmesini ve bundan sonra bölgede ABD'nin Suriye ile İran'a karşı olan politikaları ile uyumlu hareket etmesi gerektiğini açıklamıştır. Wolfowitz, ABD ile Türkiye arasında ki ilişkilerin ancak bu şekilde normalleşebileceğini imasında bulunmuştur.⁴³¹

1 Mart kararı, ABD-Türkiye ilişkilerini krize sokması açısından önemli olduğu kadar, Türkiye-AB yakınlaşmasını hızlandırması açısından da ciddi bir dönüm noktasıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türkiye ile AB'nin Avrupalı ülkelerinin ABD'nin işgaline karşı aynı safta yer almaları, iki tarafın birbirlerine yakınlaşmalarında belirleyici bir faktördür.⁴³²

2.2 Türkiye'nin Yeni Irak Politikası: Avrupalı Yaklaşım

Özpek'e göre "2003 sonrası dönemde Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin sergilediği saldırgan dış politika stratejisi karşısında, Türk dış politikası üç yeni adım atmaya başlamıştır. Bu adımlar sayesinde, ABD'nin Irak işgalinden sonra Türkiye ile kuzeydeki bölgesel yönetim arasında oluşan gerginlik ve bu gerginliğin Türkiye'nin diğer dış politika gündemlerine yaptığı baskı, etkisini tedrici olarak kaybetmeye başlamıştır."⁴³³ Türkiye ilk olarak, yaşadığı bölünme stresini meseleyi bir güvenlik politikası haline getirerek değil politikleştirerek çözmeye çalışmıştır. Daha kapsamlı bir ifadeyle söylemek gerekirse, Türkiye kendi toprakları içerisinde yaşayan Kürt kökenli vatandaşların sorunlarının, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim tarafından araçsallaştırılmasını ve Türkiye için bir güvenlik tehdidi olarak öne çıkmasını önlemek istemiştir. Bu noktada, Kürt kökenli vatandaşların talep ve endişeleri zaten süre giden Avrupa Birliği süreciyle beraber ciddi bir şekilde ele alınmış ve politik bir sürece sokulmuştur. Bu taleplerin istismar edilmesinin ve bir güvenlik tehdidine dönüşmesini engellemenin tek yolunun, Kürt kökenli vatandaşların sorunlarını politik yollardan ifade edebilmelerinin

⁴³⁰ Kışlalı, M.A., "Torba Tepkisi" Radikal, 8 Haziran 2004

⁴³¹ Özdağ, a.g.e., s.27

⁴³² Gözen, a.g.m., s.13

⁴³³ Özpek, B.B., "Irak-ABD Güvenlik Anlaşması Sonrası Türk Dış Politikası ve Irak 'ın Kuzeyi", Ortadoğu Analiz, C.1.S.2, Ocak 2009, s.57

önündeki engellerin kaldırılması olduğuna inanılmıştır. Buradaki nihai amaç, Kürt kökenli vatandaşların kendilerini rahatça ifade edebildikleri ve kültürel haklarını muhafaza edebildikleri bir ülkede yaşamayı tercih etmeleridir. Soğuk Savaş sonrası Avrupa Birliği'nin benimsediği güvenlik politikası da bu tarz post-modern yaklaşımları öngörmektedir. Zira devletlerin ulusal çıkarları için bireylerin temel özgürlüklerini kısıtlamaları ve katı güç enstrümanlarına başvurmaları çok daha büyük güvenlik sorunları yaratabilmektedir.⁴³⁴ İkinci adım ise, 2003 yılında gerçekleşen Irak operasyonu sonrası dalgalı bir seyir izleyen Türk-Amerikan ilişkilerini, yoğun bir diplomasi ile istikrara kavuşturma çabası olmuştur. TBMM'nin 1 Mart 2003 tarihinde, Irak'ta ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerine katılmayı reddetmesi ve koalisyon güçlerinin Türkiye topraklarını kullanarak operasyonlarını yürütmesine izin vermemesi üzerine Türk-Amerikan ilişkileri günden güne kötüleşmiştir. Birçok ABD yetkilisi Amerikan ordusunun Irak'taki kayıplarından dolayı Türkiye'yi sorumlu tutarken, Türkiye'de siyasetçilerin, bürokratların, dış politika uzmanlarının, medyanın ve kamuoyunun büyük kısmının ortak görüşü, PKK'nın ABD tarafından kayırılan Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim tarafından desteklendiği yönünde olmuştur. Taraflar arasındaki güvenin kaybolması ve Türkiye'nin güneydoğuda, Amerikalıların ise Irak'ta yaşadığı asker kayıplarından dolayı birbirlerini sorumlu tutmaları neredeyse yarım asırdan beri taraflar arasında devamlı vurgulanan "stratejik ortaklık" konseptine gölge düşürmüştür. Bu yanlış algılamanın ortadan kalkması ve ilişkilerin eski netliğine geri dönmesi için başlayan süreç olumlu sonuçlar vermiştir. Bu süreçte taraflar, Irak'ın geleceği için PKK'nın istikrarı bozan bir unsur olduğu konusunda mutabık kalmıştır. 2007 yılının Kasım ayında ise ABD, PKK'nın Irak içinde tespit edilen faaliyetlerinin istihbarat bilgilerini Türkiye'yle anında paylaşmayı garanti etmiştir. Geline nokta, tarafların birbirlerini anlama ve algılama sorununun nispi olarak zayıfladığı iddia edilebilir. Zira, bu sürecin sonunda, Türkiye, PKK ile mücadelesinde önemli bir adım atmış oldu. Bunun da ötesinde, ABD ile Türkiye arasında tesis edilen bilgi paylaşımı mekanizması, tarafların işbirliği yapabilecekleri sınırlı ve somut bir alanı keşfetmiş olmaları bakımından ilgi çekicidir. Zira, Türkiye ve ABD 2006 yılında işlevi ve amacı son derece soyut olan bir terörle mücadele mekanizması kurmuş ve bu mekanizmanın başına da her iki ülkeden emekli generaller getirilmişti. Ne var ki, bu mekanizma hiçbir varlık gösterememiş ve somut bir başarı üretememişti. 2007 yılının Kasım ayında başlayan istihbarat paylaşımı anlaşması ise, tarafların somut ve sınırlı işbirliği çerçevesine işaret etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'den askeriler ve sivil siyasetçiler, yeni kurulan paylaşım mekanizmasından övgüyle bahsetmişlerdir.

⁴³⁴ Özpek, a.g.m., s.58.

İki ülke arasındaki ilişkiler, tarihinin en sıcak günlerini yaşamasa da, 2003 yılının hemen ardından ortaya çıkan keskin ayrılıklar ve şüpheler bir nebze olsun hafiflemiştir. Son olarak Türkiye, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim ile yeni bir diplomatik süreç başlatmıştır. 2008 yılının Mart ayında Kürt kökenli Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki PKK hedeflerine Şubat ayında düzenlediği askeri operasyonlardan sonra gerçekleşmiş ve Türkiye-Irak ilişkilerinde açılan yeni bir sayfa olarak değerlendirilmiştir. Aynı yılın Ekim ayında, Türk diplomatlar Mesud Barzani ve diğer IKBY yetkilileri ile Bağdat'ta görüşmeler yapmış ve terörle mücadele konusunda Türkiye'nin önceliklerini ve hassasiyetlerini anlatmışlardır. Bu görüşmenin bir benzeri 11 Ocak'ta gerçekleşmiş, Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Elçi Murat Özçelik, Erbil'de Neçirvan ve Mesud Barzani ile bir araya gelmiştir. Bu görüşmelerin ayrıntıları dışarıya sızmasa da, basında görüşmeler esnasında bölgesel ilişkilerin ve Güvenlik Anlaşması'nın tartışıldığı haberleri yer almıştır.⁴³⁵ Bu diplomatik temaslar her şeyden önce, PKK'yı Irak'ın kuzeyinde izole etmeyi ve radikalleştirmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetime karşı 2003 yılından itibaren sürdürülen duygusal karşıtlık aşılmış ve reel politığe geri dönmüştür.⁴³⁶ Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim ile olan ilişkiler, Türkiye'nin Avrupa dış politika kimliğini benimseyebilmiş bir devlet olarak kendini kanıtlaması bakımından da önemlidir. IKBY'nin yürüttüğü, terörizme göz yumarak politik güç ve petrol elde etmeyi uman Ortadoğu tarzı tipik dış politikaya karşın, Türkiye problemleri diplomasi ve demokrasi çerçevesinde çözmekte ısrarcı davranmıştır. Bu sayede, Türkiye uluslararası toplumun, özellikle AB'nin desteğini alabilmiştir."⁴³⁷

⁴³⁵ Taraf, "Özçelik, Barzani ile Görüştü", 12 Ocak 2009.

⁴³⁶ Özpek, a.g.m., ss.57-59

⁴³⁷ agm.

3. Komşularla Sıfır Problem: Suriye ve İran İlişkileri

Aras'a göre, Türkiye, Suriye ve İran Ortadoğu coğrafyasının üç önemli ve belirleyici aktörüdür. Bu üç ülkenin iç ve dış politik ortam ve gelişmelerine bakmak bir anlamda bütün Ortadoğu siyasetinin resmini çizmeyi gerektirir. Aynı resim içerisinde bölgenin uluslararası sistemle ilişkisi çeşitli seviyelerde gündeme gelecektir. Bu üçlünün birbirleri ile ilişkileri, bölgesel politikaları ve uluslararası sistemle ilişkileri aynı zamanda bir dizi ve sorun ve fırsatı tartışmayı gerektirmektedir.⁴³⁸ Alışageldiğimiz küçük Ortadoğu'nun bir bakıma çekirdeğini oluşturan bu ülkelerin belirleyiciliği, olumlu ya da olumsuz, yakın zamanda kurgulanan büyük Ortadoğu'ya teşmil edilmekte. ABD'nin askeri tek taraflılığı ile bölgede tek belirleyici olma çabası büyük oranda hür dünyanın düşmanı olarak ilan ettikleri Suriye ve İran'ı istediği çizgiye çekme iradesine bağlanmış durumda. Türkiye ise hem ABD, hem de Suriye ve İran ile ilişkileri itibarıyla değişik bir profil çiziyor.⁴³⁹

Suriye ve İran'ın iç politik ortamlarına hakim olan trendler otoriter yönetim, toplum-devlet gerilimi, bürokratik yozlaşma, kötü ekonomik yönetim, demokratikleşme problemleri, insan hakları ihlalleri ve özgürlüğün sınırlandırılmasıdır İçerideki sorunların derinliği ve ürettiği sorunlar dünya siyasetinin güç hiyerarşisinin üzerindeki devletlerin spesifik çıkarları ile çatışsa ortaya askeri müdahale, ambargo, diplomatik manevralar, karşılıklı söz düelloları gibi sonuçlar çıkmakta. Hâlihazırdaki durumda ABD'nin Suriye ve İran'la tırmanan gerilimi geri dönmesi zor bir noktaya doğru hızla ilerlemektedir.

Aras'a göre, Suriye ve İran'ın tersine Türkiye farklı bir profil çizmektedir. Türkiye 1990'lı yılların sonlarından günümüze siyaset, hukuk ve ekonomi alanlarında ciddi bir reform sürecinden geçmiştir. AB üyeliği sürecinde uyum paketleri kabul edilmiş, hem devlet, hem toplum katmanlarında süreçlerin zorluklarına sabırla katlanılmıştır. Atılan adımlarla bir yanda demokrasi ve güvenlik alanında yaşanan ikilem çözülmüş, Müslüman bir toplumda demokratikleşme ve insan hakları alanlarında kayda değer gelişmelerin yaşanabileceği gösterilmiştir. Türkiye'nin iç politik ortamda yakaladığı siyasal olgunluk bölge politikalarında ve uluslararası ilişkilerinde fark edilir bir özgüven kazandırmıştır. Bu özgüven ile bölgede barış, uluslararası ilişkilerde ise demokratik meşruiyet ilkesini

⁴³⁸ Aras, B., "Türkiye-Suriye-İran İlişkileri", TASAM, 23 Şubat 2005

⁴³⁹ Aras, a.g.m., s.2

hedefleyen bir dizi girişim ortaya konmuştur. Yeni bir komşuluk yaklaşımı ile komşu ülkelerle sorunlar minimuma/sıfıra indirilmeye çalışılmış, Irak'tan Filistin sorununa uzanan bir dizi bölgesel problemin çözümü için etkili bir bölgesel aktör olarak Türkiye'nin konumu sağlamlaşmaya başlamıştır.⁴⁴⁰

Türkiye, İran ve Suriye bir anlamda Ortadoğu ve Avrupa coğrafyaları arasındaki geçiş kuşağında yer almaktadır. Söz konusu geniş coğrafyada kabaca iki sistemden bahsedilebilir. İlki Ortadoğu ile özdeşleştirilen kaos, istikrarsızlık ve geri kalmışlıkla özdeşleştirilen sistemdir. Diğeri ise Avrupa sistemidir ve barış, işbirliği, ekonomik gelişmişlik ve refahla özdeşleştirilmektedir. Türkiye uzun süre arafta kalmakla beraber son yıllarda yönünü AB sistemine doğru çevirmiştir ve Ortadoğu sistemi ile özdeşleştirilen negatif unsurların geride bırakılabileceğini ortaya koymuştur. İran ve Suriye her ne kadar ellerini taşın altına koymayan yönetimlere sahip olsalar da, aynı kaçışın yollarını aradıkları için Türkiye'nin AB üyelik sürecine olumlu bakmaktadırlar.⁴⁴¹

3.1. İran İle İlişkilerin Dönüşümü

“1991 yılında Sovyetlerin yıkımı ile başlayan süreç tarihte bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Hazar bölgesi Sovyetler gibi büyük bir gücün ortadan kalkmasıyla ve Soğuk Savaşın yarattığı iki kutuplu düzenin sona ermesiyle birlikte bir güç boşluğuna düşmüştür. Türkiye bu yeni dönemde yeni bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleriyle ekonomik ve diplomatik anlamda ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir güç boşluğunun olduğu Orta Asya'da, Türkiye ve İran ortak çıkarlar etrafında çatışmayla sonuçlanmadan güç mücadelesine girişmişlerdir. Bu dönemde Türkiye kendi dış politikasını çizmiş ve yeni kurulan devletlere “Türkiye Modelini” ortaya koyan ABD'nin de desteğini alarak bölgede etkinliğini artırmıştır.”⁴⁴² İran ise ABD ve Türkiye'ye karşı Rusya'ya yakınlaşmış ve dış politikasını bölgede oluşan güç boşluğunu Türkiye ya da ABD tarafından doldurulmasını engelleme yönünde şekillenmiştir.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Aras, a.g.m., s.2.

⁴⁴¹ <http://www.tasam.org/index.php?altid=53> (06.01.2010)

⁴⁴² <http://akademikperspektif.com/2012/01/27/turkiyenin-orta-dogu-politikasinin-genel-cizgisi-ve-bu-politikada-etkili-olan-faktorler/>

⁴⁴³ Barkey H. J., “The Silent Factor: Turkey's Role in the Gulf War.“, The Iran-Iraq War: Impact and Implications, London ,1989, s.18

1990 sonrası dönemde Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı güvenlik tehditlerinden biri olan PKK'ya İran desteği, Türk-İran ilişkileri olumsuz etkilemiştir. 1995'te imzalanan Rus-İran ekonomik ve askeri işbirliği İran'ın nükleer bir kapasiteye sahip olmayı isteyebileceği hakkında kaygıları ortaya koymuştur. 1993 Özal'ın ölümüyle başlayan süreçte Türkiye, 1994 Tansu Çiller ve 1996 Süleyman Demirel'in İsrail ziyaretleri, 1996'da askeri işbirliği anlaşmasının imzalanmasına kadar varmış ve Türkiye ile İsrail arasında ticaret önemli derecede artmıştır. 1997'de Erbakan hükümetinin düşmesiyle Mesut Yılmaz başbakan olmuş ve İran'a yaklaşımda yine güvensizlik ortamında işbirliği arzusu devam etmiştir. Buna paralel olarak İsmail Cem "bölge odaklı bir dış politika" çerçevesinde Ortadoğu komşularıyla ve İran ile ikili temaslar başlatmıştır. Aynı yılda İran eski Cumhurbaşkanı Hatemi'nin çoğunluğu sağlayarak kazandığı seçim zaferi Türkiye'de İran dış siyasetini daha ılımlı bir hale getirebileceği ümitlerini beraberinde getirmiştir. Ancak 1997 İslam Konferansı Örgütü'nün Tahran zirvesinde İranlı ve Arap temsilcilerin Türkiye'yi Kuzey Irak'taki operasyonlar ve İsrail ile işbirliği nedeniyle kınama çabaları büyük bir sürpriz olmuştur.⁴⁴⁴

İki binli yıllarda ise Türk-İran ilişkileri genel olarak Hazar Denizi, Azerbaycan ve Kürt problemi ekseninde şekillenmiştir. 11 Eylül sonrası ABD'nin "önleyici savaş" doktrinini harekete geçirmesi ve Tahran için en kötüsü Rusya'nın da bu yaklaşımına girilmesi Amerika'nın terörizmle savaşında İran'ın iyice dışlanmasına neden olmuştur. Ancak son birkaç yıldır, özellikle ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası, Irak'ta güçlenen Kürt Grupların devlet kurma tehlikesinin Suriye ile birlikte İran'ı da etkilemesi, ABD'nin bölgede oluşturmaya çalıştığı baskı, nükleer faaliyetleri nedeniyle yalnızlaşan İran'ı Türkiye ile ilişkilerini çok yönlü olarak geliştirme çabası içine sokmuştur.⁴⁴⁵ Türkiye'nin bu dönemde geliştirdiği "komşularla sıfır problem" yaklaşımı da iki ülkeyi yaklaştırmıştır.

Çetinsaya'nın ifade ettiği gibi "Türkiye İran'ın nükleer silah elde etmesine kesinlikle karşıdır. Bu karşı çıkış nükleer silahlara sahip bir İran Türkiye'ye karşı bir tehdit oluşturacağı için değildir; zira NATO üyesi bir Türkiye'nin bu bakımdan güvence altında olduğu varsayılmaktadır. Ancak nükleer silahlara sahip bir İran'ın bölgede (hem bölgesel hem de küresel aktörler bakımından) büyük gerilimlere ve istikrarsızlıklara sebep olacağı açıktır;

⁴⁴⁴Gök, O.G. İran'ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GYTE, SBE, 2005 s.132

⁴⁴⁵ Olson, R., Turkey-Iran Relations 1979-2004, USA. 2004, s.165

Türkiye ise Irak ve Suriye'den sonra bölgede yeni bir istikrarsızlık kaynağı istememektedir. Aynı şekilde nükleer bir İran stratejik bakımdan da bölge dengelerini değiştirecek, bu da Türkiye'nin bölgesel politikaları bakımından aleyhine olacaktır. Üstelik Irak savaşı sonrası ortaya çıkan 'Şii kuşağı' faktörü de hesaba katıldığında İran lehine muazzam bir stratejik avantaj meydana gelecektir ki Türkiye'nin, Ortadoğu'nun ve Avrasya'nın stratejik dengeleri bakımından bunu olumlu görmesi mümkün değildir.⁴⁴⁶ Fakat tüm bu nedenlere rağmen Türkiye'nin İran'a karşı eylem düzeyinde ABD ile işbirliği yapması mümkün değildir. Çünkü:

- i) ABD'nin 11 Eylül sonrası geliştirdiği Ortadoğu politikası sonucu Türkiye komşuları ile ilişkilerinde ekonomik ve siyasi bakımdan izole olmaya zorlanmaktadır. Türkiye son yıllarda (Ermenistan hariç) bütün komşularıyla ilişkilerini düzeltmişken şimdi ABD politikaları sonucu komşularıyla ilişkileri tekrar belirsizliğe sürüklenmektedir. Irak'taki durum belirsizliğini korumaktadır; Suriye ile ilişkiler konusunda Türkiye zaten baskı altındadır. Şimdi İran ile de siyasi ve ticari ilişkilerini sınırlamaya ya da bitirmeye zorlanması dış politikasında bölgesel bir güç rolü oynama hedefini benimsemiş bir Türkiye bakımından kabul edilemez görülmektedir*
- ii) Türkiye'nin İran ile ilgili temel tarihsel endişesi değişmemiştir: Kürt faktörü. Türk dış politikasının geleneksel refleksi bakımından düşünüldüğünde, İran'a yapılacak her türlü ambargo/harekât ve İran rejiminin iç ve dış yollarla stabilize edilmesi Kürt milliyetçiliğine yarayacak ve (hele Kuzey Irak faktörü de hesaba katıldığında) bir Kürt devleti kurulması ihtimalini kuvvetlendirecektir.*
- iii) Türkiye ile İran ilişkileri 1979'dan bu yana gelinen süreçte en iyi dönemini yaşamaktadır. Uzun yıllar süren krizler bitmiş, Türkiye 'İran İslam Cumhuriyeti' ile birlikte yaşamayı öğrenmiştir. Bunda hiç şüphesiz İran'ın 1999 sonrasında başlayarak PKK konusunda Türkiye ile işbirliği yapmaya başlaması da etkili olmuştur.*
- iv) Siyasi ilişkilerdeki olumlu gelişmelerin yanı sıra iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler de son derece gelişmiştir. İki ülke ticaret hacmi ya da doğalgaz boru hattı gibi Türkiye için hayati konuların yanısıra, Türkiye İran'ın Avrupa'ya açılan*

⁴⁴⁶ Çetinsaya G., "Essential Friends and Natural Enemies: The Historical Roots of Turkish-Iranian Relations," Middle East Review of International Affairs, September 2003, ss.116-132

kapısı ise İran da Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan kapısıdır.

- v) *Kürt faktörü dışında da, 'Irak sorunu'ndan sonra bölgede bir 'İran sorunu'na gerek yoktur: Türkiye Irak örneği ve tecrübesinden sonra bölgede Amerikan harekâtı sonrası oluşacak yeni bir istikrarsızlık ve kargaşa istememektedir.*
- vi) *En son ama belki de en önemli faktör ise Türk kamuoyundaki eğilimdir. Yapılan çeşitli kamuoyu yoklamaları bize Türk kamuoyunun büyük çoğunluğunun muhtemel bir ABD harekâtı karşısında Türkiye'nin tarafsız kalması eğiliminde olduğunu göstermektedir.*

Sonuç olarak, Türk dış politikasının gerek geleneksel gerekse mevcut parametreleriyle düşünüldüğünde, ABD'nin mevcut İran politikası ve muhtemel eylemleri her bakımdan Türkiye'nin zararına sonuçlar doğuracaktır. Bütün bu gerekçelerle Türkiye'nin ABD'nin yanında yer alması mümkün gözükmemektedir."⁴⁴⁷

"Türkiye şu anda ABD ve AB'nin geliştirdiği ortak söyleme ve tavra uygun davranmaktadır. Zira Amerikalıların bu konuda muhatap aldıkları ülkelere (Çin ve Rusya'da dahil) söylediği şudur: "İran'a cesaret verici söylemden ve tavırlardan kaçının, uluslararası toplumun İran karşısında birlik olduğu mesajını/duruşunu vermeyi ihmal etmeyin." Ama bu uzun vadede Amerikanın diğer isteklerinin karşılanacağı, Amerikanın silahlı müdahalesine ya da ekonomik ambargosuna yeşil ışık yakılacağı anlamına gelmemektedir. Burada Türkiye'yi rahatlatan unsur AB, Çin ve Rusya faktörüdür; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip ve İran'la da önemli ilişkileri olan bu iki ülkenin hiçbir zaman bir askeri müdahaleye ya da ekonomik ambargoya rıza göstermeyecekleri beklentisidir."⁴⁴⁸

2009 Türkiye İlerleme Raporunda, Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına uyum başlığında Türkiye'nin İran Politikası ile ilgili şu değerlendirmelere yer verilmiştir: "İran ile ilişkiler konusunda, Türkiye, sadece ikili düzeyde değil, aynı zamanda bölgesel istikrar açısından İran'ı bölgede önemli bir ortak olarak görmektedir. Türkiye, İran'ın nükleer programıyla ilgili AB tutumunu desteklemektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı, İranlı mevkidaşı ile Mart ayında Tahran'da yaptığı görüşmede, İran'ı bölgede yapıcı bir rol oynamaya ve nükleer

⁴⁴⁷ <http://meria.idc.ac.il/journal/2003/issue3/cetinsaya.pdf> (07.01.2010)

⁴⁴⁸ Çetinkaya, a.g.m., ss.116-132

anlaşmazlık konusunda uluslararası toplum tarafından önerilen fırsatları değerlendirmeye davet etmiştir.”⁴⁴⁹

AB'nin İran'dan beklentileri arasında; terörizme verdiği desteği kesmesi de gelmektedir AB Komisyonu'nun radikal grupların ve terörizmin desteklenmesi konusunda sunduğu rapora göre İran, Hizbullah, Hamas ve İslami Cihad gibi radikal gruplara verdiği desteği 1995'ten beri kesmiştir. Özellikle Hatemi dönemi İran dış politikasında hâkim olan uzlaşmacı tavrın bunda etkili olduğuna inanılmaktadır.⁴⁵⁰ AB'nin İran politikasındaki diğer bir problemlili alan, İran'ın Ortadoğu Barış Süreci'ne karşı tutumudur. Konsey, AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'nde takip ettiği politikalara paralel olarak İran'dan da işbirliği beklemektedir. Konsey'in 17 Haziran 2002 kararında İran'dan, Ortadoğu Barış Süreci'ne fırsat tanımasını ve bunu tehlikeye atacak herhangi bir harekette bulunmamasını ve tanınmış ve güvenli sınırlara sahip iki ayrı devlet, İsrail ve Filistin'in oluşumunda engel teşkil etmemesini istemiştir.⁴⁵¹

Türkiye-ABD ilişkileri Başkan Obama dönemiyle berababer düzelme/gelişme trendine girse de bu ilişkinin geleceği Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Yine aynı şekilde İran'ın ABD ile olan ilişkileri de Türk İran ilişkilerinde belirleyici olacak gibi görünmektedir. İran'daki bir savaş ABD için Irak savaşından sonra kolay olmayacaktır. Dahası böyle bir istikrarsızlık tüm bölgeyi bir kaosa sürükleyecektir. Böyle bir senaryo da Türkiye'yi çok büyük bir tehlike ile karşı karşıya bırakacaktır. Son Irak müdahalesinde Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan sürtüşmeler daha sıcaklığını korurken Türkiye'nin tekrar böyle bir tercihin içine itilmesi Türkiye için karşılaşılabilecek en olumsuz senaryolardan birisi olarak değerlendirilmektedir⁴⁵². Ekonomisindeki kısmen de olsa istikrarı ile bir toparlanma sürecindeki Türkiye, gerek AB üyelik süreci ve gerekse Orta Doğu'daki ilişkileri konusunda böyle bir istikrarsızlığı hiç de tercih etmemektedir.⁴⁵³

⁴⁴⁹ 2009 Türkiye İlerleme Raporu , http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (07.01.2010)

⁴⁵⁰ Avrupa Birliği Komisyonu, “Communication from..EU Relations with the Islamic Republic of Iran”

⁴⁵¹ Başak, a.g.t., s.136

⁴⁵² Kirişçi , K., “Between Europe and The Middle East: The Transformation of Turkish Policy” , Middle East Review of International Affairs, Vol. 8, No. 1 , March, 2004, ss.39-51

⁴⁵³ Gök, a.g.t., s.139

3.2. Suriye İle İlişkilerin Dönüşümü

Açıklan'nın belirttiği gibi "11 Eylül saldırılarının ertesinde Batı tarafından uygulanan izolasyon politikalarının ve ekonomik yaptırımların yanı sıra, 2005 yılında gerçekleşen Refik Hariri suikastı ile karşılaşılana, uluslararası baskı sonrası yalnızlaşan Suriye'ye karşı Türkiye istikrarlı bir politika izlemiştir. Suriye ve Amerikan ilişkilerine bakıldığında ise daha 1979 yılında ABD tarafından terörizmi destekleyen devletler listesine Filistinli gruplara ev sahipliği yaptığı için Suriye'nin de eklendiğini görmekteyiz. 2000'li yıllarda Suriye'nin tekrar 'şer eksenini'nde tanımlanması ve Hariri suikastı sonrası Washington'ın büyükelçisini ülkeden tekrar çekmesi de iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır.⁴⁵⁴ Bölgesel dinamiklere bakıldığında ise, 2003 Mayıs ayında gerçekleşen Irak işgali sonrası bölgede mezhepsel gerilimlerin ve İran'ın etkisinin artması, Arap-İsrail çatışmasının devam etmesine bağlı olarak Hamas direnişinin devam etmesi, 2006 yılında patlak veren Lübnan savaşı sonrası Hizbullah'ın etkisinin artması, Suriye'nin izolasyon politikaları sonucu İran ile yakınlaşması ve Arap dünyasının giderek kutuplaşması gibi olaylarla durumun daha da karmaşıklaştığı görülmektedir."⁴⁵⁵

Tüm bu istikrarsızlık ortamı içinde; Türkiye ile 2000'lerde girilen yeni süreçte iki ülkenin geçmişte yaşadığı Hatay, su, terör sorunları ve 1998 yılındaki Öcalan krizi hatırlandığında çok büyük bir değişim yaşandığı görülmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinin bahsedilen şekilde yükselen bir seyir izlemesinin sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

i) Bahsedilen sorunların (su sorunu ve PKK) nispeten çözülmüş olması, ii) İki ülke arasında var olan tarihi ve kültürel birliktelik ile coğrafi yakınlıktan kaynaklanan siyasi ve ekonomik potansiyel, iii) Irak işgali sonrası bölgede oluşan ortak tehdit algılamaları (Irak'ın toprak bütünlüğü ve Kürt Meselesi), iv) Türkiye-İsrail ilişkilerinde Müslüman Orta Doğu'yu tatmin edici bir tavrın gelişmeye başlaması, v) Türkiye'nin dış politikasında son zamanlarda ortaya çıkan tarz değişimi ve Orta Doğu özelinde bu değişimin sembolü, dönüm noktası olan 1 Mart 2003 Tezkeresinin reddedilmesinin yarattığı güven.⁴⁵⁶ Türkiye-Suriye ilişkileri 2003 sonrası dönemde bölgesel koşullarda ve güç dengelerinde meydana gelen değişikliklerin etkisiyle işbirliği düzeyinden kısa sürede yüksek düzeyli stratejik işbirliğine dönüşmüştür. Irak işgali,

⁴⁵⁴ <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1058> (07.01.2010)

⁴⁵⁵ <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1058> (07.01.2010)

⁴⁵⁶ Durdu, Ö., 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AİBÜ. SBE, 2005, s.84-85

Amerikan baskıları ve Lübnan kriziyle gelişmeye başlayan işbirliği ve diyalog süreci her iki ülke arasında var olan olumsuz önyargıların yerini ortak çıkarlara bırakmasını sağlamıştır.⁴⁵⁷

Her iki ülke arasında işbirliği alanlarının başında ekonomi, enerji ve su kaynaklarının yönetimi gelmekle birlikte dış politikada da Irak sorunundan kaynaklanan ortak güvenlik sorunlarıyla birlikte mücadele etme, Lübnan sorununun barışçıl yöntemlerle sonlandırılmasında işbirliği yapma, Suriye'nin İran ekseninden Arap eksenine katılımını sağlama ile Suriye'nin AB ve ABD ile ilişkilerini restore etme gelmektedir.⁴⁵⁸

Yüksek Düzey Stratejik İşbirliği Anlaşması'na Suriye'nin de katılması sonucu 13 Ekim 2009'da Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi I. Bakanlar Kurulu toplantısının gerçekleştirilmiş olması⁴⁵⁹ ve vizelerin kaldırılması⁴⁶⁰ Dışişleri bakanı Davutoğlu'nun işbirliğinden de öte entegrasyon talebine⁴⁶¹ daha fazla yaklaşılması anlamındadır. Davutoğlu, *"iki ülkenin ekonomik entegrasyonu ve halklarının kaynaşmasını sağlayacak bu anlayışın bölgeye yayılmasını umduğunu"* ifade etmiştir. Ayrıca konsey toplantısı sonrası basın toplantısında Davutoğlu Suriye'yle ilişkilere dönük olarak da Türkçe ve Arapça *"Ortak sloganımızı, 'Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; el kader el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel elmüşterek' olarak ilan ediyorum"* demiştir.⁴⁶²

Ayhan'ın ifade ettiği gibi iki ülke arasındaki ilişkilerin önemine değinen Dışişleri Bakanı Davutoğlu'na göre: *"Türkiye Suriye'nin Avrupa'ya açılan kapısı iken Suriye de Türkiye'nin Arap dünyasına açılan kapısıdır" kapısıdır*⁴⁶³ Nitekim, 2000 Haziranında Suriye Devlet Başkanı koltuğuna oturan Beşar Esad rejimi de Suriye'nin politik olarak bölgede güçlü bir aktör olması için ekonomik ve diplomatik alanda da pro-aktif bir dış politika izlenmesini önemsemektedir. Türkiye ile kurulan stratejik ilişkiler Suriye'nin bu hedeflerini gerçekleştirmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır.⁴⁶⁴ Ayrıca uluslararası siyaset parametrelerinin hızla yeniden şekillendiği günümüz dünyasında Suriye, Soğuk Savaş

⁴⁵⁷ <http://www.usakgundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html> (07.01.2010)

⁴⁵⁸ <http://www.usakgundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html> (07.01.2010)

⁴⁵⁹ Ayhan, V., "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", Ortadoğu Analiz, C.1, S.11, s.27

⁴⁶⁰ Radikal, "Bu da Vize Açılımı", 17 Eylül 2009

⁴⁶¹ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2009/12/091215_turkey_arabs.shtml (07.01.2010)

⁴⁶² <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv.aspx?Id=6&Tarih=20091014&Hafta> (07.01.2010)

⁴⁶³ Souria News, "Turkey Boosts Syria Ties Amid Renewed Israel Row", 17 Kasım 2009

⁴⁶⁴ Ayhan, a.g.m., ss.27-34.

döneminde olduğu gibi, günümüzde de ABD ve AB merkezli değişen dengeleri gözetmeye devam etmektedir. Son dönemde izlediği aktif dış politikası ile eksen kayması tartışmalarına özne olan Türkiye ise; diğer birçok ülkenin olduğu gibi Suriye'nin de uluslararası ilişkiler denkleminde dâhil olmuştur.⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ Akkoyunlu,Ş., “Son Dönem Türkiye-Suriye İlişkilerine Bir Bakış”, BİLGESAM, 17 Aralık 2009

SONUÇ

Avrupa entegrasyonu ile paralel ilerleyen ortak dış politika gelişimi, üye ülkelerin uluslararası alanda seslerini daha fazla ve güçlü bir biçimde duyurma , “ tek sesli bir Avrupa” yaratma, sadece ekonomik değil belli ilkelere ve ideallere dayalı bir küresel güç olma, bölgesel işbirliğini destekleme, insan haklarını, demokrasiyi ve iyi yönetişimi yaygınlaştırma, uzlaşmazlıkları, çatışmaları önleme/çözümleme gibi birçok amaçla beslenmiştir. AB'nin Ortadoğu politikasını ve Türkiye'nin adaylık sonrası bu politikaya uyum sürecini analiz eden bu tezin birinci bölümünde, Avrupa entegrasyon teorileri üzerinde durulmuş, çalışmada, Avrupa bütünleşmesinin mevcut yapısının ve varacağı noktanın tek bir kuram etrafında incelenemeyeceği, her bir kuramın Avrupa bütünleşmesinin yalnızca bir parçasını ya da bir dönemini açıklayabildiği sonucuna varılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, Avrupa bütünleşmesinin dış politika alanında uzun bir tarihsel sürece dayanan gelişimi incelenmiş, ODGP'nin kurumsal yapısı, dış politika araçları, ODGP'yi biçimlendiren düşünsel yapı konu edilmiştir. ODGP'nin oluşum süreci AB'nin uluslararası konumunu daha iyi değerlendirebilmek için Soğuk savaş öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Soğuk Savaş süresince AB üyeleri ulusal politikalarla küresel çift kutuplu yapılanmanın gerektirdiği blok politikaları arasında ciddi çelişkiler yaşamıştır. Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde, Çakmak'ın ifade ettiği gibi “AB üyesi ülkeler üç farklı politika düzlemini uzlaştırma sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır: i) ABD'nin de içinde bulunduğu Batı Bloğu politikası, ii) Farklı AB üyesi ülkelerin çıkarlarını uyumlaştırmaya çalışan AB ortak dış politikası, iii) Her ülkenin kendi tarihi, coğrafi ve ekonomik tercihlerini yansıtan ulusal dış politika.

Soğuk Savaş sonrasında ise; İngiltere'nin ABD ile yakınlaşması, Fransa'nın bu yakınlaşmaya tepkisi ve Almanya'nın kendi ekonomik gelişmesiyle meşgul olması savaş sonrası dönemin dengeleri olmuştur. Bu dönemde öne ABD çıkmıştır. Fakat Almanya'nın ekonomisini toparlaması ve Fransa'nın askeri yönden gelişmesi özellikle AB'nin daha aktif siyaset izlemesine yol açmıştır. 1990'lı yıllarda Avrupa Birliği'nin uluslararası politikadaki rakibi Fransa ve Almanya açısından ABD olmuştur. Fransa'nın NATO'da Amerikan üstünlüğünü kabul etmeyerek 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından çekilmesi ve Almanya'nın güçlenen ekonomisi AB-ABD rekabetinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerinden çekilmesi ve daha sonra yerinin ABD tarafından doldurulmasından sonra ABD, Ortadoğu'da daha sert politikalar izlemiştir. Arap-İsrail gerginliğinde ABD çok sert bir politika izlerken, Avrupa ülkeleri Ortadoğu'da Arap toplumlarının hissiyatını gözeterek bir tavra yönelmiştir. Avrupa ülkeleri özellikle petrol krizi ile eski sömürgeleri ile ilişkilerini yeniden tanımlama ve canlandırma çabası içerisine girerken, bölgede ABD egemenliğini esneten bir Ortadoğu politikası geliştirmeye başlamışlardır. Avrupa artan İsrail etkinliğine karşı Arap uluslarını desteklemeye başlamıştır. Özellikle Fransa-Suriye, Fransa-Lübnan, Fransa- Cezayir ve İtalya-Libya ilişkileri bu dönemde yararlı bir şekilde artmıştır.

Körfez Savaşı'nda ABD'nin izinde giden AB ülkeleri karşı bir diplomatik atağa geçerek Ortadoğu Barış Süreci'nin Oslo-Madrid ekseninde başlatılmasını sağlamışlardır. Bu süreç AB'nin Ortadoğu'da tekrar daha etkin bir politika kurma çabalarının bir göstergesi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona eren Soğuk Savaş neticesinde iki kutuplu yapı da son bulmuştur. Doğu-Batı Bloklarındaki ülkeler daha esnek bir yapıda karşıt bloktaki ülkelerle ilişkiler geliştirebilmişlerdir. Bu esnek yapı sayesinde AB Ortadoğu'da rahat hareket edebilmiştir. Özellikle AB ülkesi üyelerden Almanya ve Fransa, ABD karşıtı grupta yer alan İran ve Suriye gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmişlerdir. Ayrıca ABD-İsrail yakın ilişkisini stratejik bir eksen olarak gören Araplar Avrupa'yu bu eksen dengeleyici bir faktör görmüşlerdir. ABD'nin İsrail yanlısı politikası devam ettiği sürece SSCB'nin boşalttığı bölgeyi dengeleyici olarak AB'nin özellikle ise Almanya ve Fransa'nın doldurması beklenmektedir.”⁴⁶⁶

Tezin üçüncü bölümünde, Dış Politikanın Avrupalılaşması başlığıyla, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin dış politika davranışlarını AB'nin etkilerini dikkate almadan değerlendirmenin olası olmadığı ve Avrupalılaşmış ve ulusal düzeyde olan politikalar arasında çok keskin bir ayrım yapılamayacağı, üye devletlerin daha çok ulusal güvenlikleri ile ilgili konuları ve tüm üye devletleri ilgilendirmeyen ikili ilişkileri ODGP dışında tutmayı tercih ettikleri sonucuna varılmıştır.

⁴⁶⁶ Çakmak, agt.

Tezin dördüncü bölümünde, Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası bağlamında, İsrail-Filistin Sorunu ve Irak İşgali örneklerinden hareketle, AB'nin uluslararası politikaları belirleyen küresel bir aktör olamadığı, Birliğin sadece Ortadoğu bölgesine yönelik politikalarında değil, diğer siyasi karakterli dış politika ve güvenlik konularında da üye devletlerin farklı yaklaşımlarının AB kararlarının etki gücünü zayıflattığı sonucuna varılmıştır. Siyasi alanda Sovyetler Birliği'nin boşalttığı jeopolitik güç boşluğunu doldurmakta zorlanan AB, Ortadoğu'nun zengin jeo-ekonomik kaynaklarının kendisi için hayati önem taşıdığı bilincinde olduğunun bir göstergesi olarak, Filistin-İsrail sorununda adil, kalıcı ve kapsamlı bir barış sağlanabilmesi için her türlü diplomatik desteği verirken, özellikle Filistin'in ve ekonomisinin yeniden yapılanması ve canlanması için mali kaynak aktarmaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen sonuç olarak; AB'nin ikincil bir role sahip sivil güç konumundan kurtulamadığı kanaatine varılmıştır.⁴⁶⁷

Aynı zamanda Irak Krizi uzun süre uluslararası kamuoyunun gündeminde kalmasına karşın, Avrupa hükümetleri bu konuda Amerikanın girişimlerine tepki göstermekle yetinmişler, askeri çözüme karşı olmanın ötesinde ortak bir tutum benimseyememişler ve alternatif bir politika üretememişlerdir. AB hükümetleri ortak bir Orta Doğu politikası yerine ulusal politikaları tercih etmişlerdir. Fakat Avrupalıların büyük bir çoğunluğu, ABD'nin Irak'a müdahaleye giden yolda uyguladığı tek taraflı politikayı onaylamamıştır. Bu noktada, Irak müdahalesi, Avrupa'yı ABD'nin politikalarının dengelenmesi hususunda duyarlı bir siyaset izlemeye itmiştir ve denilebilir ki, ABD'nin Irak'ı işgali, AB'nin kendisini yeniden tanımlamasını zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Tezin beşinci bölümünde, *“Türkiye'nin 10–11 Aralık 1999 tarihli AB Helsinki Zirvesi'nde AB'ye tam üye olmaya aday ülke olarak kabul edilmesi ile başlayan ve 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlaması ile gelişen dönemde Türk dış politikasında görülen “dönüşüm süreci” Ortadoğu özelinde incelenmiştir.”*⁴⁶⁸ Soğuk Savaş sonrasında stratejik açıdan kendisini hazırlıksız bir şekilde küresel ve bölgesel bir ölçek büyümesi içinde bulan Türkiye, bu noktadan sonra uluslararası konumunu yeniden belirlemek ve bu konumdan hareketle kültürel, coğrafi, ekonomik, siyasi ve stratejik hedeflerini yeniden düzenlemek zorunda olduğu gerçeğini

⁴⁶⁷ http://www.stratim.org.tr/files/downloads/reports_and_papers/Trkiye_Suriye_Iliskileri.pdf

⁴⁶⁸ <http://www.usakgundem.com/makale/9/t%C3%BCrk-d%C4%B1%C5%9F-politikas%C4%B1n%C4%B1n-avrupa-birli%C4%9Fi%E2%80%99ne-do%C4%9Fru-d%C3%B6n%C5%9F%C3%BCm%C3%BC.html>

görmüştür. Helsinki Zirvesi, Türk dış siyasetinde dönüşüm sürecinin başlaması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin adaylığın tam üyeliğe dönüşebilmesi için dış politikanın da AB'ye uyumlu bir yapıya "dönüşmesi" gerekmektedir. Bu dönemi inceleyen tez çalışmamızda, hem genel hem de Ortadoğu bölgesi özelinde Türk dış politikasının oluşumu ve uygulanmasında AB'ye uyum yönünde önemli bir dönüşümün yaşanmakta olduğu sonucuna varılmıştır.

*"11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terör saldırısı ve ardından gelişen Yeni Muhafazakârlar (Neo-cons) liderliğindeki ABD dış politikasının özelliği, Türkiye'nin AB nezdindeki önemini artırtmış, AB, Türkiye'yi İslam dünyası içinde rol oynayabilecek "stratejik bir aktör" olarak görmeye başlamıştır. Ayrıca 2003 Irak savaşı ve TBMM'nin 1 Mart 2003 tarihli kararı ile Türkiye'nin ABD'nin Irak'ı işgaline destek vermeyi ret etmesi, Türkiye-AB poliitikalarını yakınlaştırmıştır."*⁴⁶⁹

Bölgesel gelişmelerin de AB adaylık sürecine paralel olarak Türk dış politikasının dönüşümünde etkili olduğu ifade edilmelidir. Zira Abdullah Öcalan'ın Suriye dışına çıkartılması ve ardından Suriye ile Adana Mutabakatı'nın imzalanması sonrasında, Türkiye'nin güney komşularından tehdit algulamalarında büyük azalma olmuştur. Bu yeni dönemde Türkiye, Suriye ve İran'la yakınlaşırken, genel olarak Arap dünyasıyla da iyi ilişkiler geliştirmek için işaretler vermeye başlamıştır.. Aynı dönemde Avrupa Birliği'ne aday ülke olması da Türkiye'nin dış politikasında güvenlik kaygılarından öte Ortadoğu'yla ticari, siyasi, kültürel ilişkilerini geliştirmesine yardımcı olmuştur. Bu durum Türkiye-İsrail ilişkilerinin de seyrini değiştirmiştir. Türkiye bölgede AB ekseninden ziyade, ABD-İsrail eksenine yakınken, son dönemde eksen kayması yaşadığı ve küresel denge arayışlarına girdiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmamızda, 1990'larda hâkim olan "etrafımız düşmanlarla çevrili" şeklindeki anlayıştan sonra, yeni dönemde "komşularla sıfır problem" şeklinde tanımlanan bir anlayışı benimseyen Türkiye'nin, Avrupa Komşuluk Politikasına paralel bir şekilde tüm komşuları ile yakın

⁴⁶⁹ <http://www.usakgundem.com/makale/9/t%C3%BCrk-d%C4%B1%C5%9F-politikas%C4%B1n%C4%B1n-avrupa-birli%C4%9Fi%E2%80%99ne-do%C4%9Fru-d%C3%B6n%C5%9F%C3%BCm%C3%BC.html>

diplomatik, ekonomik, ticari ve hatta sosyal ilişkiler kurma çabası içine girdiği sonucuna varılmıştır.

Bu bağlamda; “Yunanistan ile gelişen ilişkilere ilave olarak, Rusya ile üst düzeyde karşılıklı resmi ziyaretler yapılmış; daha önce PKK terörü nedeniyle gergin ilişkilerin olduğu Suriye ve İran ile diyalog geliştirilmiş ve böylece bu ülkelerle ilişkilerin iyileştirilmesi yönünde gayret sarf edilmiştir. Hâlihazırda, komşularla ilişkilerde en sorunlusu, Irak ve özellikle Iraklı Kürtlerle olan ilişkiler olmakla birlikte, Iraklı birçok yetkili ile yapılan üst düzey görüşmeler ve girişimler de bu anlayışa uygun gelişmelerdir.”⁴⁷⁰ 1 Eylül 2009’da Ermenistan ile imzalanan protokol de komşularla sorunların aşılması yönündeki çabalar arasındadır.

⁴⁷⁰ <http://www.usakgundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html>

KAYNAKÇA

- Açıkmeşe ,S., “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, Uluslararası İlişkiler, C.1.S.1., Bahar 2004
- Akgül, D., “AB’nin Geleceği: Avrupa Birleşik Devletleri Federasyonu mu?”, Stratejik Analiz, Nisan 2002
- Akkoyunlu,Ş., “Son Dönem Türkiye-Suriye İlişkilerine Bir Bakış”, BİLGESAM, 17 Aralık 2009
- Alanat, M., “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Siyasal Birlik”, AB El Kitabı, Ankara, 1995
- Aliboni, R., “The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy,” European Foreign Affairs Review, Volume 10, 2005
- Arabacı, A., “Avrupa Birliği’nde Çıkar Temsilinin Gelişimi” , Uluslararası İlişkiler, C.5, S.17, Bahar 2008
- Aras, B., “Türkiye-Suriye-İran İlişkileri”, TASAM, 23 Şubat 2005
- Aras,B., Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, İstanbul, 1997
- Arı, T., Irak-İran ve ABD: Önleyici Savaş Petrol ve Hegemonya”, İstanbul, 2004
- Arı,T., “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve ABD İle İlişkileri: Politik İkilem”
- Arı,T., Uluslararası İlişkiler Teorileri.,İstanbul, 2004
- Armaoğlu,F., Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, Ankara, 1989
- Aruri,N., “American’s War Against Iraq : 1990-1999”, Iraq Under Siege : The Deadly Impact of Sanctions and War, (Der.A.Arnove), London, 2000
- Ataman, M., “ Değerler ve Çıkarlar: ABD’nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler”, Ortadoğu Yıllığı 2006, İstanbul, 2008
- Aydın, M.-Özcan, N.A., Neslihan Kaptanoğlu, Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye, Ankara, 2007
- Ayhan, V., “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, Ortadoğu Analiz, C.1, S.11
- Bakan, S., “Teoriler Işığında Politika”, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, (Der. İ.Bal) , İstanbul, 2001
- Barkey H. J., “The Silent Factor: Turkey’s Role in the Gulf War.“ , The Iran-Iraq War : Impact and Implications, London ,1989

- Başak,B., AB'nin Ortadoğu Politikası ve Bölgeye Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi SBE, 2008
- Baykal, S., Avrupa Birliğinin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasalaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine, Uluslararası İlişkiler, C.1, S.1,2004
- Baykal,S., “İrlanda'nın Lizbon Antlaşması Referandumu ve AB'nin Yeni Krizi”, Stratejik Analiz, Temmuz 2008
- Bıyıklı, A., Avrupa Birliğinin Akdeniz ve Ortadoğu Ülkelerine Yönelik Demokrasi ve İstikrar Politikaları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , S.Ü. SBE , 2007
- Bieler,A., “The Struggle Over EU Enlargement: a Historical Materialist Analysis of European Integration”, Journal of European Public Policy, Volume 9:4, August 2002
- Bilecen, H., “Maastrich Antlaşmasından Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, Uluslararası Hukuk ve Politika, C.1, S.1
- Bozkurt, Ö., “Avrupa Birliği'nin Geleceği”, AB El Kitabı, Ankara, 1995
- Bretherton, C. -Vogler,J., The European Union As A Global Actor, , London , 1999
- Brzezinski, Z., Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, (Çev. Y.Türedi), Ankara, 2005
- Bulmer, J.S., “New Institutionalism and Governance of the Single European Market”, Europeann Journal of Pulic Policy, C.5 , N.3, 1998
- Burca,G., “The European Constitutional Project after the Referenda”, Constellations, C. 13, N. 2, 2006
- Burca, G., “After the Referenda”, European Law Journal, C.12, N.1, 2006
- Burhan, A., Filistin-İsrail Çarışması ve Hamas, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SDÜ. SBE. 2008
- Büyükbaş, H., “Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi ve Türkiye, Ankara SBF Dergisi, C.61, Ocak-Mart 2006
- Büyükbaş, H., “İkinci Irak Savaşı ve NATO'da Kriz” Ortadoğu Yıllığı 2007, İstanbul , 2009
- Cameron, F., “Promoting Political and Economic Reform in the Mediterranean and the Middle East,” EPC Issue Paper, 33, 2005,
- Cameron,F., The Foreign and Security Policy of the European Union: Past, Present and Future, England, 1999

- Canbolat, İ., “Kıbrıs, AB, ABD, Türkiye, Irak Hattında”, Diplomatik Eksen, Nisan 2004
- Canbolat, İ., Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği, İstanbul, 1998
- Cebeci, M., “European Union's Mediterranean Policy: A Means of Abating the North-South Divide?,” International Studies Association Yıllık Toplantısında sunulan teblig,
- Checkel, J. T., “Social Constructivism and Integration”, Journal of European Public Policy, C.6, S.4, 1999
- Christiansen, T., The Social Construction of Europe, London, 1999.
- Christiansen, T., Gerda Falkner and Knud Erik Jorgensen, “Theorizing EU Treaty Reform: Beyond Diplomacy and Bargaining”, Journal of European Public Policy Volume 9, Issue 1, February 2002
- Cohen, J.H., “The Bush Doktrine of Strategic Preemption: A Revolutionary Upheaval or a Predictable Evolution of the International System”, American Foreign Policy Interests, 2004
- Coolsaet, R.-Soetendorp, B., “Belgium and the Netherlands”, The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman), Manchester, 2000
- Çakır, E.A., Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları, İstanbul, 2001
- Çayhan, E., Avrupa Birliği'nde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, (Der F.Sönmezoğlu), İstanbul 1998
- Çetin, Y., Küçük Devlet Teorisi ve Avrupa Birliği Üyesi Küçük Devletler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜ. SBE, 2008
- Çetinsaya G., “Essential Friends and Natural Enemies: The Historical Roots of Turkish-Iranian Relations,” Middle East Review of International Affairs, September 2003
- Çomak, H., “Avrupa Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye'nin Durumu”,
- Dağ, E.A., Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü, İstanbul, 2005
- Dağcı, K., “The EU's Middle East Policy and Its Implications to the Region”, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Vol:6, 2007
- Dağcı, K., “Turkey's New Geopolitical Imagination and EU Membership”, Rethinking Turkey-EU Relations, (Ed. K. Dağcı), Münster:, 2007
- Davison, H.R., "Where Is The Middle East?", Foreign Affairs, Vol. 38, New York 1959-1960

- Davutoğlu, A., Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslar arası Konumu, İstanbul, 2001
- Davutoğlu, A., Küresel Bunalım, İstanbul, 2002
- Davutoğlu, A., "Dünya Siyasi Tarihi İçinde Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi ve Dış Müdahaleler" , İlim ve Sanat Dergisi
- Davutoğlu,A., "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007 ", Insight Turkey, C.10, N.1, 2008
- Davutoğlu,A., "Türkiye-AB İlişkinin Stratejik Boyutları", Yeni Türkiye, 2000/35
- Davutoğlu,A., "Uluslararası Dönüşümler ve Osmanlı'dan Günümüze Türk Diplomasisinin Süreklilik Unsurları", Türkler , Ankara, 1999, c. XVI
- Dedeoğlu, B., "Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler", Dünden Bugüne Avrupa Birliği (Der. B.Dedeoğlu) , İstanbul, 2003
- Dedeoğlu, D., Uluslararası Güvenlik ve Strateji, İstanbul, 2003
- Dedeoğlu,B., "Transatlantik İlişkiler" , Avrupa Birliği'nde Değişen Dinamikler, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Çalıştay Raporu, Kasım 2006
- Deievsky,M., "Bush to Upset Allies with Latest Missile Defence Plans", The Independent, 1 May 2001
- Desmond, D., Avrupa Birliği Ansiklopedisi, (Çev: H. Akay), İstanbul, 2005
- Deutch,K.W., The Analysis of International Relations, New Jersey, 1978
- Diez , T., "Speaking Europe: the Politics of Integration Discourse", Journal of European Public Policy, Special Issue 6:4, 1999
- Duke,S., "After Nice: The Prospects for European Security and Defence", Challenge Europe,2 March 2001
- Durdu,Ö., 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AİBÜ. SBE, 2005
- Efe,H., "Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası", GAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.7, S.1, 2008
- El-Selim, M., "Arab Perceptions of the European Union's Euro-Mediterranean Projects," Mediterranean Security into the Coming Millennium , (Der. S.J. Blank), USA, 1999
- Emerson, M.- Noutcheva,G., "From Barcelona Process to Neighbourhood Policy, Assesments and Open Issues", Centre for European Policy Studies Working Document, No. 220/Mart 2005
- Erdem,E., "Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenliği", Avrasya Dosyası, C. 5, S. 4, Kış 1999

- Erol, A., Yeni İşlevselcilik Işığında Avrupa Bütünleşmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü. SBE , 2007
- Etzioni, A., “A Paradigm for the Study of Political Unification”, World Politics, XV , 1962
- Falk,R., Dünya Düzeni Nereye?: Amerikan Emperyal Jeopolitikası, (Çev. N.Arhan) İstanbul, 2005
- Genç,S., “Lizbon Antlaşması AB’yi Nasıl Şekillendirecek?”, Zaman, 7 Ekim 2009
- Ginsberg, H.R, “Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası”, Avrupa Birliği Ansiklopedisi, C:II,
- Bono,G., “European Security and Defence Policy: Theoretical Approaches, The Nice Summit and Hot Issues”, ESDP and Democracy, Şubat 2002
- Glenn, K.J., “From Nation State to Member State: Europeanization and Enlargement”, Council for European Studies, 27-29 March 2002
- Gök,O.G. İran’ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GYTE, SBE, 2005
- Gözen, R., “Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği’ne Doğru Dönüşümü”, Uluslararası Hukuk ve Politika, C.2
- Groom, A.J.R.-Taylor,P., Functionalism: Theory and Practice in International Relations, New York, 1994
- Gruen, E.G., “Dynamic Progress in Turkish-Israeli Relations,” Israel Affairs C. 1, N.4, Yaz 1995
- Haas,B.E., The Uniting of Europe; Political, Social, and Economic Forces, 1950-57, California, 1958
- Haas, E., “Turbulent Fields and Theory of Regional Integration”, International Organization, Volume 30, 1976
- Hakkı Büyükbaş, “ Trsatlantik İşbirliği Yol Ayrımı: İkinci Irak Savaşı ve Ötesi”, II. Körfez Savaşı (Der. M.Şahin-M.Taştekin) İstanbul, 2008
- Handel,M., Weak States in the International System, Londra, 1990
- Hemmer,C., “ Balancing or Bonding: The European Union, The United States, and The Israeli-Palestinian Peace Process,” International Studies Association, California,22 Mart 2006
- Hill, C. - Smith,E.K., European Foreign Policy: Key Documents, London, 2000
- Hill, C., “The Falkland War and European Foreign Policy”, in Domestic Sources of European Policy: West European Reactions to the Falkland Conflict, (Ed.

- S.Stavridis-C.Hill), London, 1996
- Hoffman, S., The European Sisyphus: Essays on Europe 1964-1994, Boulder: Westview, 1995
- Hoffman, S., "Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe" Daedalus C.95, S.3, 1966
- Hugnes,B., "Evolving Patterns of European Integration and Governance: Implications for Theories of World Politics", Controversies in International Relations: Realism and the Neoliberal Challenge, (Der. C.W.Kegley) , New York, 1995
- Hürriyet, "Ankara PKK Benzetmesinden Rahatsız", 17 Şubat 2006.
- Imperiali, C.-Agate,P., "National Approaches to the Arab-Israeli Conflict: France", European Foreign Policy-Making and the Arab-Israeli Conflict , (Der D.Allen –A. Pijpers), Boston, 1984
- İsyar,G.Ö., "Avrupa Örgütlenme ve Bütünleşme Arayışları Örneğinde Uluslararası Entegrasyon Modelleri", U.Ü İ.İ.B.F.Dergisi, C.17.S.3, 1999
- Jachtenfuchs,H., "Deepening and Widening Integration Theory", 2002
- Haine,Y. J., 'ESDP Transformed?', NATO Review, Summer 2005
- Kaarlejavi,J.K., "New Institutionalism and the Study of European Institutionalization" , University of Sheffield Political Economy Research Center, September 2003
- Kagan, R., "America's Crisis of Legitimacy," Foreign Affairs, C.83, S.2, Mart/Nisan 2004
- Kamer,K., "NATO'ya ve ABD-AB İlişkilerine Etkisi Bakımından Ortak Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.1, S.2, Bahar 2002
- Karacasulu,N., "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım", Uluslararası Hukuk ve Politika, C:3, S.9, 2007
- Karakaş, Y., Avrupa Birliği'nde Siyasal Entegrasyon, .Ankara , 2002
- Karluk,S.R., Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, 2002
- Karluk.,R., "Bölünmüş Kıbrıs'ın AB Üyeliği AB'yi Böler mi?", Avrupa Birliği Üzerine Notlar, (Ed.O. Kaymakçı) , , Ankara,2005
- Kavakas,D., "Greece", The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman), Manchester, 2000
- Kaya,S., "Avrupa Birliği'nin Genel Ortadoğu Politikası Bağlamında Gazze Operasyonuna Yaklaşımı", Ortadoğu Analiz, C.1., S.2., Şubat 2009
- Kerr,H.M., The Arab Cold War, New York, 1975

- Khader,B., “Europe and the Arab-Israeli Conflict 1973-1983: An Arab Perspective,”
European Foreign Policy-Making içinde, (Der. Allen –Pijpers)
- Kışlalı,M.A., “Torba Tepkisi” Radikal, 8 Haziran 2004
- Kirişçi , K., “Between Europe and The Middle East: The Transformation of Turkish
Policy” , Middle East Review of International Affairs, Vol. 8, No. 1 , March,
2004
- Kirişçi, K., Türkiye ve Ortadoğu’da Bölgesel İşbirliği, İstanbul, 1998
- Kissenger, H., Amerika’nın Dış Politikaya İhtiyacı Var Mı?, (Çev. T.Evyapan) , Ankara,
2002
- Kocaoğlu,M., Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, Ankara, 1995
- Köni, H., “Soğuk Savaş ve Sonuçları”, Avrasya Dosyası, C.5, S.4, Kış 1999
- Krasner,D.S. “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening
Variables,” , International Regimes, (Ed. S. D. Krasner) , London, 1983
- Lewis,B., "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
XII, 1964
- Lodge,J., Institutions and Policies of the European Community, London, 1983
- Magone, J., “Portugal”, The Foreign Policies of European Union Member States, (Der.
I.Manners-R.Whitman), Manchester, 2000
- Manners, I.- Whitman,R., “Conclusion”, The Foreign Policies of European Union Member
States, Manchester, 2000
- Marcussen, M., The Dynamics of EMU Idea”, Cooperation and Conflict, Volume 34(4),
1999
- Mercan, S., İsrail-Filistin Meselesi Örnek Olayı ve Avrupa Dış Politikası, (Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi ABE, 2007
- Mercan, S.S., “Avrupa Dış Politikası: İsrail-Filistin Çatışması Örnek Olayı”, Akademik
Ortadoğu, Sayı 5
- Miller,R.-Mishrif,A., “The Barcelona Peace Process and Euro-Arab Economic Relations”,
Middle East Review of International Affairs, Vol. 9, No. 2, June 2005
- Milliyet, “Dışişleri Bakanı Babacan: Operasyonlar Durdurulsun”, 30 Aralık 2008.
- Milliyet, “Geceye Damgasını Vuran Sözler: One Minute, One Minute!..”, 30 Ocak
2009.
- Missioroli,A.-Ortega, M., “CFS Confronting Iraq”, EU Security Institue Note, 17 Mart 2003,
- Mitrany, D., A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of

- International Organization, New York, 1944
- Molis,A., “The Role and Interests of Small States in Developing European Security and Defence Policy”, *Baltic Security and Defence Review*, Volume 8, 2006
- Moravcsik, A., *A Choice for Europe*, Ithaca, New York,1998
- Morgenthau, H.J., *Politics Among Nations*, New York, 1967
- Musu, C., “European Foreign Policy: A Collective Policy or a Policy of Converging Parallels?,” *European Foreign Affairs Review*, 8, 2003
- Mutimer,D., “Theories of Political Integration,”*European Integration Theories and Approaches*, (Der. H.J.Michelman-P.Soldatos), New York, 1994
- Nonneman, G., “The Three Environments of Middle East Foreign Policy Making and Relations with Europe”, in *Analyzing Middle East Foreign Policies and the Relationship with Europe*, (Ed.G. Nonneman), London, 2005
- Nuttall, S., *European Foreign Policy*, New York, 2000
- Olson, R., *Turkey-Iran Relations 1979-2004*, USA. 2004
- Orallı, E.L., “Güvenlik Politikaları Bağlamında AB-ABD İlişkileri ve Irak Savaşı”, *GAÜ İİBF Dergisi*, C.9, S.3., 2007
- Ortaylı,İ., *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Ankara, 2000
- Ortega, M., “Iraq: A European Point of View”, *EU Security Institute, Occasional Paper*, No.40, Aralık 2002
- Ortega, M., “The European Union and the Crisis in the Middle East,” *Chaillot Papers*, 62, 2003
- Ovendale, R., *The Origins of the Arab-Israeli Wars*, London, 1998
- Öymen, O., “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği”, *Elegans Dergisi*,2001-3
- Özcan, G., “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi”, *İstanbul*,2005
- Özcan, M., *Harmozing Foreign Policy: Turkey, the EU and the Middle East*, New York, 2008
- Özcan,M., “Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye”, *Filistin Çıkmazdan Çözüme*, İstanbul ,2003
- Özdağ, Ü., *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Ankara ,2003
- Özdal,B., “Lizbon Reform Andlaşması’nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası’na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 4, Sayı 7, Haziran 2008
- Özpek, B.B., “Irak-ABD Güvenlik Anlaşması Sonrası Türk Dış Poliitikası ve Irak ‘ın Kuzeyi’”, *Ortadoğu Analiz*, C.1.S.2, Ocak 2009

- Peters, G.B., Institutional Theory in Political Science , Londra, 2005,
- Philippart, E., “The Euro-Mediterranean Partnership: Unique Features, First Results and Future Challenges,” CEPS Working Paper, 10, 2003
- Phinnemero,D., “Austria”, The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman) Manchester, 2000
- Piening, C., Global Europe -The European Union in World Affairs-, USA, 1997
- Puchala, J.,D., “Of Blind Men, Elephants and International Integration”, Journal of Common Market Studies, Mart 1972
- Radikal, “Bu da Vize Açılımı” , 17 Eylül 2009
- Rieker, P., “Europeanization of Nordic Security:The European Union and the Changing Security Identities of the Nordic States”, Cooperation and Conflict, C.39, N.4, 2004, Rosamond, B., Theories of European Integration, New York, 2000
- Sander, O., Siyasi Tarih 1918-1994, , Ankara, 2000
- Sander, O., Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), Ankara, 1979
- Sander,O., Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara, 2000
- Savaş, M., “Avrupa Birliği: Derinleşme-Genişleme Sorunsalı”
- Serdar, S.-Tepe,B., “ Irak Krizi Sonucunda Batı'da Kamplaşma ve NATO Krizi”, Stratejik Analiz, Nisan 2003
- Sever,A., “The Arab-Israeli Peace Process and Turkey Since the 1995 Interim Agreement,” Turkish Review of Middle Eastern Studies, C.9, 1996-1997
- Smith, K., European Union Foreign Policy in a Changing World, , Oxford:, 2004
- Smith,M., “Institutionalisation, Policy Adaptation, and European Foreign Policy Cooperation,” European Journal of International Relations, Volume: 10/1, 2004
- Smith,S., “Alternative Approaches to International Theory”, The Globalization of World Politics, (Der. J. Baylis-S. Smith) , Oxford, 2001
- Souria News, “Turkey Boosts Syria Ties Amid Renewed Israel Row”, 17 Kasım 2009
- Sönmez.,Y.-Kalaycı,Ö.F., “1990 Sonrası Dönemde Ortadoğu Barış Süreci'ne Bakış”, Filistin: Çıkmazdan Çözüme, İstanbul ,2003
- Staden, A., “After Maastrich: Explaining The Movement Toward a Common European Defence Policy”, European Foreign Policy: EC and Changing Perspectives in Europe, London, 1994

- Stetter,S., “Democratization without Democracy? The Assistance of the European Union for Democratization Processes in Palestine”, Euro-Mediterranean Relations After September 11: International, Regional and Domestic Dynamics (Der.A .Jünemann) , Portland, 2003,
- Şenel, M., “Avrupa Birliği’nin Irak Politikası”, II. Körfez Savaşı (Der. M. Şahin-M.Taştekin), Ankara, 2006
- Şenel, M., “Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Barış Sürecine Etkileri”, Filistin Çıkmazdan Çözümü,(Ed. İ.Turhan) , İstanbul, 2003
- Şenel, M., The European Union Policy Towards The Middle East Since 1980, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü,2002
- Taraf, “Özçelik, Barzani ile Görüştü”, 12 Ocak 2009.
- Taştekin, M., “İsrail’in Su Sorunu ve Çözüm Arayışları”, Ortadoğu Siyasetinde İsrail, (Der. Yılmaz, T. vd.) Ankara, 2005
- Tekinalp, G.-Tekinalp,Ü., Avrupa Birliği Hukuku, İstanbul, 2000
- Tonra, B., “Denmark and Ireland”, The Foreign Policies of European Union Member States, (Der. I.Manners-R.Whitman), Manchester, 2000
- Tür, Ö., “Türkiye-İsrail İlişkileri: Yakın İşbirliğinden Gerilime”, Ortadoğu Analiz, C.1, S.4, Nisan 2009
- Türkeş, M., “Türkiye’nin Blakan Politikasında Devamlılık ve Değişim”,Avrasya Dosyası, C.14, S.1., 2008
- Ülger,İ.K., “AGSP’nin Arkaplanı, Olusumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları”, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Der. R.İnanç-H.Taşdemir), Ankara, 2002
- Ülger,İ.K., Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme-Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu, Ankara, 2002
- Ünay,S., “Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere’nin Ortadoğu Politikası”, Ortadoğu Yıllığı 2006, (Ed. K.İnat-M.Ataman), Ankara, 2008
- Verdu,A., “An American/European Divide in European Integration Studies: Bridging The Gap With International Political Economy”
- Walker,M., ”French Foreign Policy; Building a Consensus” Europe, May 98 Issue 376
- Wallace,W., “The Collapse of British Foreign Policy” , International Affairs, C. 1, N.82, 2005
- Wettig, C., “NATO, Russia and European Security After the Cold War”, Aussenpolitik,

1/1998

White,B., Understanding European Foreign Policy, London, 2001

- http://ec.europa.eu/comm/external_relations/gaza/intro/index.htm (15.12.2009)
- http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/index_en.htm (25.12.2009)
- http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/index_en.htm (25.12.2009)
- http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1507-2_en.pdf (21.12.2009)
- http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1509-2_en.pdf (05.12.2009)
- <http://ekosem.ieu.edu.tr/siyasa/siyasaberilson.pdf> (24.12.2009)
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-AR-08-004/EN/KS-AR-08-004-EN.PDF (25.12.2009)
- <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html> (20.10.2009)
- http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12002M/pdf/12002M_EN.pdf (27.12.2009)
- http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12002M/pdf/12002M_EN.pdf (25.12.2009)
- <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12007L/htm/12007L.html> (14.11.2009)
- http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/st20002_en05_TR_framedoc.pdf (27.12.2009)
- http://europa.eu.int/comm/external_relations/gaza/news/ip03_1040.htm (19.12.2009)
- http://europa.eu.int/comm/external_relations/gaza/news/ip03_1040.htm (19.12.2009)
- http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm
- http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm (26.12.2009)
- http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm (26.12.2009)
- <http://europa.eu.int/concil/off/conclu/index.htm> (22.08.2009)
- http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/treaties_maastricht_en.htm (22.08.2009)
- <http://europe.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/00001.htm>,
- <http://meria.idc.ac.il/journal/2003/issue3/cetinsaya.pdf> (07.01.2010)
- <http://mondediplo.com/focus/mideast/r1276> (29.12.2009)
- http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2857983.stm. (21.12.2009)
- http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf.
- http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (07.01.2010)
- <http://www.avsam.org/tr/yazigoster.asp?kat1=2&ID=1896> (02.01.2010)
- http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2009/11/091103_czech_update.shtml (09.11.2009)
- http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2009/12/091215_turkey_arabs.shtml (07.01.2010)

<http://www.bdccl.ee/fileadmin/docs/bsdr/5-Small%20States%20and%20the%20ESDP-Arunas%20Molis.pdf> (10 .01.2010)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv.aspx?Id=6&Tarih=20091014&Haftal> (07.01.2010)

<http://www.ena.lu> (08.11.2009)

<http://www.euroactiv.com> (03.05.2009)

<http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm> (08.09.2009)

<http://www.eu-sec.int> (20.10.2009)

<http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm> (01.11.2009)

<http://www.federaleurope.org> (10.10.2009)

http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2009_turkish.pdf (27.12.2009)

http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2009_turkish.pdf (27.12.2009)

<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue2/turkish/analysis.html>(15.11.2009)

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=9&no=62> (.02.02.2009)

<http://www.subconturkey.com/2009/Haziran/koseyazisi-Avrupa-Birligi-Ortak-Dis-ve-Guvenlik-Politikasi.html> (27.12.2009)

<http://www.tasam.org/index.php?altid=1288> (03.012010)

<http://www.tasam.org/index.php?altid=53> (06.01.2010)

http://www.tesev.org.tr/etkinlik/Turkiye-israil_iliskileri.pdf (27.12.2009)

http://www.tesev.org.tr/etkinlik/Turkiye-israil_iliskileri.pdf (27.12.2009)

http://www.turkishtime.org/27/66_2_tr.asp. (27.12.2009)

<http://www.turksam.org/tr/a699.html> (26.12.2009)

<http://www.un.org/Depts/unmovic/SC7asdelivered.htm>. (21.12.2009)

<http://www.usak.org.tr/dosyalar/diger/RznFkJyptdq367OTI4Oy8ZOB8QSFoU.pdf> (02.01.2010)

<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1058> (07.01.2010)

<http://www.usakgundem.com/haber/2903/hamas-lideri-mesal-ankarada.html> (27.12.2009)

[http://www.usakgundem.com/yazar/1313/yeni-ab-konseyi-baskani-turkiye-ab-İliskileri-acısından-ne-İfade-ediyor.html](http://www.usakgundem.com/yazar/1313/yeni-ab-konseyi-baskani-turkiye-ab-Iliskileri-acısından-ne-İfade-ediyor.html) (02.01.2010)

<http://www.usakgundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html> (07.01.2010)

<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html>. (21.12.2009)

<http://www20.uludag.edu.tr/~ozdalb/ikv-teblig.pdf> (25.12.2009)

<http://www20.uludag.edu.tr/~ozdalb/ikv-teblig.pdf> (02.01.2010)

<http://yenisafak.com.tr/Roportaj/Default.aspx?t=09.07.2007&i=30541> (27.12.2009)

- Yapıcı , İ.M., “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”,
DEÜ SBE Dergisi, C.9, S.3,Eylül 2007
- Yıldız G.Y., Global Stratejide Orta Doğu, İstanbul , 2000
- Yılmaz, T., Uluslararası Politikada Ortadoğu, Ankara, 2009

ÖZGEÇMİŞ

1978 Sivas doğumluyum. İlk, orta ve lise öğrenimimi İstanbul'da tamamladım 2001 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldum. 2002 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Tarih Öğretmenliği tezsiz yüksek lisans derecesi aldım. 2003 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda tarih öğretmeni olarak göreve başladım. Yeşilköy Anadolu Lisesi'nde tarih öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Halen Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğrenciyim. Evli ve bir çocuk babasıyım.

Yabancı dilim İngilizce'dir

İSMAİL SARI